

SZOCIOLÓGIAI KÖNYVTÁR

MENGER ANTAL

*

A JÖVŐ ÁLLAMA

FORDÍTOTTA

DR ORMOS EDE

BUDAPEST, 1908
AZ ATHENAEUM IRODALMI ES NYOMDAI R.-T.
KIADÁSA

A SZOCIOLÓGIAI KÖNYVTÁR célja az, hogy a művelt nagyközönsséggel is megkedveltesse a szociológiai ismereteket. Ennek elérésére a művek fordítói a lehetőségig mellőzték a pusztán szakszerű jegyzeteket és itt-ott a világosság kedvéért az eredeti szöveget, az értelem sérelme nélkül, egyszerűsítették.

Budapest, az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

TARTALOM.

Előszó.....	XII
-------------	-----

ELSŐ KÖNYV.

Állam és jog általában.

<i>Első fejezet. Bevezető megjegyzések.....</i>	3
---	---

Az eddigi jogrendek kedvezőtlen irányzata a szegényekkel szemben; kísérletek átalakításukra. A kereszténység. A francia forradalom és következményei.

<i>Második fejezet. Az anarchizmus</i>	5
--	---

Összhang az emberi erők szabad játéka következtében: az anarchizmus, Bastiat és Fourier. — Anarchista elemek jogrendünkben. — Az uralkodó és parancsoló állam megszüntetése a szabad szerződések alapján álló szervezet útján. — A régebbi individualisztikus anarchizmus: Godwin, Proudhon, Stirner. — Az újabb kommunisztikus anarchizmus; az élvezeti javak felosztása a munka és szükséglet mértéke szerint. — Az anarchizmus bírálata; nehézségek életbeléptetésénél. — Az anarchizmus alkalmazásánál; szerződési formák hiánya. — A csoportalkotmány hiánya. — Az anarchizmus elemei.

<i>Harmadik fejezet. Az individualista és a szocialista állam</i>	13
---	----

Isteni és emberi állam. — Individualista és szocialista állam. — A szocializmus szó eredete. — Az individualista állam lényege. — A szocialista állam (a népies munká állam) lényege. — A szocialista állameszme kora.

<i>Negyedik fejezet. A szocialista és kommunista állam</i>	18
--	----

A szocialista állam célja. — A vagyoni jogok átszállása az államra. — A házasság átalakítása nem tartozik a szocialista programhoz. — Az élvezeti cikkek egyenlősége a kommunista államban. — Az élvezeti cikkek egyenlőtlensége a szocialista államban. — A szocializmus és a mai jogrend érintkező pontjai.

	Oldal
<i>Ötödik fejezet. A jog és állam keletkezése</i>	22
<p>Jogrendünk épülete. – Az állam keletkezésének történelmi áttekintése. – Organikus felfogás.–Természetjogi felfogás. – E teoriáknak a magánjogra való alkalmazhatatlansága. – Állam és jog keletkezése erőszak útján. – Természetes és elméleti jog.</p>	
<i>Hatodik fejezet. Az államok nemzetközi vonatkozásai</i>	27
<p>Nemzetközi viszonyaink hiányai. – A patriotizmus (hazafiság). – Az előkelők, a középosztály és a szegények állásfoglalása a hazafisággal szemben. – A hazafiság és a szocializmus. – A hazafias katona állam és a proletárság. – A gazdasági világállam.</p>	
<i>Hetedik fejezet. Az individualista hatalmi állam és a népies munka-állam</i>	34
<p>Hatalmi és munka-állam. – Hatalmi és kultúrcélok a mai kultúrállamokban. – A népies munka-államban. – A hatalmi célok túltengésének veszélye a népies munka-államban.</p>	
<i>Nyolcadik fejezet. A népies munka-állam működő rugóiról</i>	39
<p>Az önzés, a mai állam főrugója. – A népies munka-államé is. – Különböző szocialista iskolák. – Az emberi ösztönöket a szocializmus nem változtatja meg.</p>	
<i>Kilencedik fejezet. Jog és erkölcs</i>	42
<p>Jog és erkölcsiség. – Az erkölcsi szabályok szentesítése a vallásban és közvéleményben. – A vallásos szentesítés gyöngülése. – A közvélemény organizálása, mint az erkölcsi cselekvés rugója.</p>	
<i>Tizedik fejezet. A szabadság eszméje</i>	46
<p>Politikai és gazdasági szabadság. – A politikai szabadság kibővítése a népies munka-államban. – A gazdagok és szegények gazdasági szabadsága. – Ezeknek figyelembevétele a népies munka-államban.</p>	
<i>Tizenegyedik fejezet. Az egyenlőség eszméje</i>	49
<p>Törvény előtti egyenlőség. – A gazdasági egyenlőség kivihetetlen volta a népies munka-államban. – Hierarchikus államszervezet. – A differenciálódás mozzanatai. A szülők hivatása, magasabb szellemi kiképzés, választás, kinevezés, sorshúzás. – A gazdasági különbségek csekélyége a népies munka-államban.</p>	

MÁSODIK KÖNYV.

A gazdasági élet és a fajfenntartás rendje a népies munka-
államban.

	Olda
I	
<i>Első fejezet. A közjó és az egyéni érdek</i>	59
A köz- és magánjog. – A közérdek és az egyéni élet- célok helytelen felfogása államrendünkben. – E munka rendszere.	
<i>Második fejezet. A tulajdon</i>	61
Tulajdon és házasság. – A szocialista közös tulajdon. – A római tulajdonfogalom gyengülése jogrendünkben. – A tulajdon átalakítása a szocializmusban.	
<i>Harmadik fejezet. A népies munka-állam dologi joga</i>	63
A tulajdonrendszer erőszakos megalapítása. – A gaz- dasági viszonyok figyelmen kívül hagyása. – A szocialista dologi jog gazdasági jellege. – Az elhasználható dolgok. – A használható dolgok. – A termelőeszközök. – A magán- jogi alárendeltség viszonyai.	
<i>Negyedik fejezet. Az elhasználható dolgok</i>	67
Az elhasználható dolgok fogalma. – A magántulajdon- nak ezekre vonatkozó fentartása (a használat és rendel- kezés joga). – A tulajdon megszerzése. – A birtok.	
<i>Ötödik fejezet. A használható dolgok</i>	69
A használható dolgok fogalma; – felosztása. – A hasz- nálat joga. – Lajstromok.	
<i>Hatodik fejezet. A termelőeszközök</i>	71
A termelőeszközök fogalma. – A termelőeszközök magántulajdonának társadalmi jelentősége. – Minden külön- jog kizárása a népies munka-államban.	
<i>Hetedik fejezet. Az elosztás szubjektív rendszerei</i>	73
A mai tulajdon-rendszer és a szocialista elosztási rend- szerek. – Szubjektív és objektív elosztási rendszerek. – Ezek viszonya a kommunizmushoz és szocializmushoz. – A szubjektív elosztási rendszer fajtái. I. A javaknak ön- működő elosztása. II. A javaknak állami elosztása, ennek fogalma; munkakötelezettség. – Jog a létfenntartásra. – Külön és egyesített háztartás. – A szükségletek kielégítése mostani és szocialisztikus módjának általános jellege. – Eltérések az elosztás általános típusától. – Fém pénz és munkapénz.	

	Oldal
<i>Nyolcadik fejezet. Az elosztás objektív rendszerei</i>	80
Az elosztás objektív rendszereinek megkülönböztetése a magánjogtól. – Az objektív elosztási rendszerek.	
III. A teljes munkajövedelemre való jog alapján. IV. A föld-birtok közös tulajdona alapján.	
<i>Kilencedik fejezet. A kötelmi jog</i>	82
Mai szerződési jogunk hiányai. – A társadalmi munka szervezése parancs és szerződészerű alárendeltség útján. – Ennek államosítása a népies munka-államban. – A politikai hatalom hasonló államosítása a középkor óta. – Egyes magánjogi kötelmi viszonyok fennmaradása. – Kötelmi viszonyok meg nem engedett cselekményekből.	
<i>Tizedik fejezet. Az egyes szerződések</i>	88
I. A bérszerződés szociális átalakítása. – II. Adásvételi és csereszerződés. – Owen Róbert munkacserebankja. – Rodbertus javaslatai. – III. A kölcsönszerződések. – Proudhon népbankja. – IV. A társasági szerződések. – Fourier, Owen, Thomson, az amerikai kommunista községek.	
<i>Tizenegyedik fejezet. Az örökösödési jog</i>	93
Az örökösödési jog fontossága a társadalom alakulásában. – Csekélyebb méltatása a szocialista irodalomban. – Az örökösödési jog korlátozása a szubjektív és objektív elosztás rendszereiben. – E korlátozás következményei.	
<i>Tizenkettedik fejezet. A házasság</i>	95
Mai házasságunk lényege. – Szocialista átalakító javaslatok. I. A szabad szerelem és a közös házasság. – II. Az állami házasság.–III. A többes házasság. – E javaslatok bírálata. – A férj tartási kötelezettsége hitvesével szemben. – Házassági vagyonjog.	
<i>Tizenharmadik fejezet. A szülők és a törvényes gyermekek közötti viszony</i>	104
A törvényes gyermekekre vonatkozó tartás és nevelés kötelezettsége a mai jog szerint. – Eltartásuk és nevelésük a népies munka-államban. – Az ezért járó költség viselése: az anarchisták és szocialisták nézetei. – Malthus törvénye és ennek szocialista ellenzői. – A szülők kötelezettsége a népies munka-államban. – Szocialista javaslatok a túlságos népszaporodás ellen.	
<i>Tizennegyedik fejezet. A törvénytelen gyermekek</i>	108
A modern törvényhozás gyöngé magatartása a házasságon kívüli nemi érintkezéssel szemben. – A házasságon kívüli elhalás következményei; a különösen jogellenes ese-	

tekben büntető megtorlás; – egyébként az eltartás kötelezettsége. – A terroristák szigorúsága a francia forradalom idején a nemi erkölcstelenség ellen. – A gyámság.

Tizenötödik fejezet. A büntetőjog 111

A hatalmi érdekcsoportok és a büntetőjog. – Az egyes bűncselekmények: I. A személy ellen. – II. A jogrend ellen; – az állam ellen; – a vagyonjogok ellen; – a családjogok ellen. – A bűncselekmény eltűnése a társadalmi rendből.

Tizenhatodik fejezet. A per 116

Polgári per, büntető és közigazgatási eljárás a mai jogban. – A közigazgatási eljárás alkalmazása a vagyoni és családjogi vonatkozásokra a népies munka-államban. – A törvényes jogsegély fenntartása. – Mindennemű pernek egyetlen eljárásba való összeolvadása.

HARMADIK KÖNYV.

A népies munka-állam szervezete.

Első fejezet. Az állam célja 121

Nincs államcél. – A népjólét, mint államcél. – Az érdekcsoportok célja. Az államhatalom birtokosaié. – A nemességé. – A középosztályé. – A vagyontalan néposztályoké. – A csoportok céljának átalakulása államcélé. – A hatalmi célok támogatása az államnak, mint személyiségnek fölfogásával; – a theokratikus államfelfogás. – A népeknek egymással való kölcsönös fenyegetése útján.

Második fejezet. Az állami főhatalom (szuverenitás) 126

A hatalmi viszonyok átalakulása törvényes szabályokká. – A szuverenitás lényege. – Jogi ielfogása. – Fejedelmi és népszuverenitás. – Államszuverenitás. – A szuverenitás erőszakos 'gyakorlása a mai államban. – A szuverenitás gyöngülése a népies munka-államban.

Harmadik fejezet. Az államforma 133

Köztársaság és monarchia a szocializmusban. – A római népek helyzete e tekintetben. – A mai politikai köztársaság. – A germán népek viszonya a kormányformákhoz. – A monarchia szükségszerű változásai.

Negyedik fejezet. A törvényhozó hatalom 137

Törvényhozó és végrehajtó hatalom. – Az anarchizmus és abszolutizmus viszonya a törvényhozáshoz. – Törvénytől nem függő államtevékenység a mai államban. – A népies

munka-államban. – A törvényhozás határai. – A parlamenti kormányrendszer. – A kétkamara-rendszer. – A referendum. – A hadüzenet.

Ötödik fejezet. A végrehajtó hatalom 143

A végrehajtó hatalom: közigazgatás és jogszolgáltatás. – I. Határvonal e kettő között mai jogrendünkben. – II. A végrehajtó hatalom szervezése a népies munka-államban; rendfentartó és gazdasági hatóságok. – A rendfentartó hatóságok. – A gazdasági hatóságok. – Az anarchizmus és szocializmus álláspontja. – III. Átmenet a népies munka-államra. A bíróságok és közigazgatási hatóságok átalakítása rendfentartó és gazdasági hatóságokká.

– Erős végrehajtó hatalom szükségessége.

Hatodik fejezet. A község 150

A világszocializmus. – Az államszocializmus. – A községi szocializmus. – A csoportszocializmus. – A községi szocializmus alkalmazkodása a mai viszonyokhoz; – Előnyei. Község szuverenitás nélkül. – A gazdasági javak kicserélése a szocialista községek között. – Állami és községi illetőség a mai jogban. – A szocialista honpolgárság. – Kilátás a községi szocializmus jövőndő fejlődésére.

Hetedik fejezet. A munkáscsoport 155

Középalakulatok a nagyobb községekben: a kerület és a munkáscsoportok. – A munkáscsoportok szervezete.

– A munkáscsoportok demokratikus átalakítása. – Louis Blanc és Lassalle csoportszocializmusa. – A munkáscsoportok összefoglalása szak szerint a népies munka-államban. – A csoportszocializmusban.

Nyolcadik fejezet. A vallás 159

A társadalom állapota a felvilágosodás kora előtt.

– Ez idő óta. – Az államnak a vallás és tapasztalati tudomány közötti ingadozása. – Javaslatok a vallás kiküszöbölésére. – Az észvallás behozatalára. – E tervek kivihetlensége. – A St.-Simon-féle vallás. – A vallás csekélyebb fontossága a népies munka-államban; – és a tapasztalati világnézet diadalra jutása; – de a kinyilatkoztatott vallások üldözése nélkül. – A vallás nem magánügy.

– A tapasztalati világnézet szellemi támogatása. – Ez utóbbi fontossága az államra.

Kilencedik fejezet. Műveltség és tudomány 165

A népnek eszményekre van szüksége. – A történelmi materializmus. – A népnevelés, mint államideál. – Művelt-

ség és szocializmus. – A szakképzettség. – Általános műveltség. – Az általános műveltség egyenlővé tétele · a tananyag egyszerűsítése; – a művelődés intézményeinek gyarapítása útján. – A tudomány művelése. – A hatalom befolyása a tudományra. – Egyoldalú igazság. – Hatalmi viszonyok a népies munka-államban.

NEGYEDIK KÖNYV.

Átmenet a népies munka-államra.

Első fejezet. A modern szociális mozgalom rugóiról..... 175

A modern társadalmi mozgalom sajátossága. – Az emberi gondolkodás, akarás, érzés. – Az emberi akarás és cselekvés; inkongruencia ok és akarat között. – A külső okok átváltoztatása személyes indító okokká szellemi tevékenység útján. – Vallás, állam, nemzetgazdaság az emberi cselekvésnek eredeti, egyértékű intézményei. – A vallás. – A hatalmi tényezők túlsúlya a jogban. –E túlsúly egyes esetei. – A hatalmi viszonyok megváltoztatása a jelenlegi vagyontalan néposztályok javára. – Ezen hatalmi viszonyok további eltolódása.

Második fejezet. A népies munka-állam megalapításának módja..... 182

Jogi és vallási átalakulások fent és alant. – A kereszténység megalapítása szabad csatlakozás útján. – Hasonló szocialista tervek. – A megalapítás e módja nem alkalmazható a szocializmusra. – A kereszténység terjesztése I. Konstantin óta, mint példa, de az itt alkalmazott erőszak mellőzésével.

Harmadik fejezet. A népies munka-állam létrehozására vonatkozó általános alapelvek 186

Ez alapelvek korlátolt értéke. – I. A népies munka-állam forradalmi úton való megalapításának elutasítása. – II. A központi hatalom túlságos megerősítése nélkül. – III. Közvetlen előnyök nyújtása a vagyontalan néposztályok számára.

Negyedik fejezet. A nagybirtokok kisajátítása 191

A nagybirtok kisajátítása, mint előkészítő lépés a népies munka-államra. – Ez intézkedés előnyei. – A kisajátítás részletei. – Szocialista községek alapítása. – Az ehhez alkalmazkodó politikai rendszabályok.

	Oldal
<i>Ötödik fejezet. Átmenet a népies munka-államra</i>	195
<p>A szocialista és a magán jogrend egymás mellett. – Ez utóbbinak a szocializmusba való átvitele. – 1. A kedvezőbb helyzetben lévő szocialista községek megadóztatása és a még nem szocializált vagyontárgyak összevásárlása. – 2. A szocialista jogrend uralma. – 3. A magánjog átalakítása. – 4. A szocialista életmód kiterjesztése. – A szocialista kormány kedvezése. – A magánjog és szocializmus gyors leszámolása egymással.</p>	
<i>Hatodik fejezet. Befejezés</i>	198
<p>A szocialista világnézet egyoldalú felfogása. – A társadalmi mozgalom mint a hatalom meghódítása. – A proletárság jövődöbéli feladatai.</p>	
<i>Bibliográfia</i>	201

ELŐSZÓ.

Ez a könyv évtizedekre nyúló tanulmányok gyümölcse s célja az, hogy a szocializmusnak a mai társadalom átalakítására vonatkozó gyakorlati javaslatait egy szabatosan körvonalozott teljes képből összefoglalja. A szocializmus jogosan vonta elsősorban mélyreható bírálat alá a fennálló társadalmi rendet, mert csak így lehetett szélesebb néprétegeket a társadalmi célok szolgálatában való részvétel számára megnyerni. De ezt a feladatot a XVIII. század eleje óta egy túlnyomóan bíráló jellegű, csaknem áttekinthetetlen irodalom régen megoldotta. Jelenleg, amidőn a szocialista világnézet fokozatosan közeledik a megvalósulás felé, ugyancsak itt az ideje, hogy ennek pozitív, organizatórius oldalát az eddiginél jobban kifejlesszük.

Megkísértettem a főbb szocialista elméletek történelmi fejlődését fontosabb képviselőikre való hivatkozással legalább legszélsőbb körvonalaikban megvilágítani: a dogmáknak kimerítő történelme ezt a kis könyvet egy több kötetre menő munkává bővítette volna ki. Nagy nehézségekkel járt a válogatás a különböző nemzetek szocialista írói között s egyes esetekben aligha szabadulok meg az önkényesség vádjától. A szocialista irodalom óriási terjedelme, megszerzésének nehézsége, a tudományos előmunkálatoknak csaknem teljes hiánya szolgáljanak mentésemül, ha itt-ott valamit elvételtem.

Ez az új államtan Németországban és más államokban is az uralkodó és művelt osztályokat hozza közelebb a szocialista eszmekörhöz, amelyet ilyen teljességben még sohasem tártak föl. A csaknem kizárólag bíráló szocializmus szükség-

szerűleg fölidézte széles életkörök ellenszenvét, mert nagyon igaz a régi közmondás, hogy kritizálni könnyű, jobbat csinálni nehéz. A szocialista ideál döntő próbája természetesen csak valamely nagy modern kulturáltamban való teljes megvalósulásával következik be. Minthogy azonban ez a könyv az emberi cselekvésnek csak a már ma is ható rugóit ismeri el, általában a jog és állam hagyományos felfogásából indul ki és a politikai és társadalmi átalakulásnak a világtörténelem folyamán eddig működő eszközeit ajánlja: bizonyos fokig ugyanazt a célt akarja elméleti úton elérni. Bécs, 1902. július.

A szerző.

* * *

Menger *Neue Staatslehre* című munkájának magyarul *A jövő állama* címet adtam, mivel ez jobban megfelel szerző szándékának s az államtan kifejezés nálunk különben is szokatlan.

Egyébként a fordítás szempontjából csak azt jegyzem meg, hogy az elmaradt jegyzetek helyett kimerítő bibliográfiát talál az olvasó a kötet végén.

A fordítást *dr. Bolgár Elek* úr volt szíves átnézni.

A fordító.

ELSŐ KÖNYV.
ÁLLAM ÉS JOG ÁLTALÁBAN.

I. FEJEZET.

Bevezető megjegyzések.

Minden eddigi jogrendszer végső sorban hatalmi viszonyok eredménye s így mindig azt a célt szolgálta, hogy a kevésszámú hatalmasok érdekét mozdítsa elő a széles néprétegek rovására. Az ókor jogrendszerei, a görög és római jog, *ezt* az állapotot nyíltan kifejezésre juttatták, amennyiben a rabszolgaság intézményével a népesség szerfölött túlnyomó részét az uraknak szabad kényök-kedvök szerint való kihasználására átengedték. A hűbéri társadalmi rendnek is, amely a középkoron át a tizennyolcadik és tizenkilencedik századig is fentartotta magát, a jobbágyságban és* más függőségi alakulatokban megvoltak azok az intézményei, amelyeknek ugyanaz volt a céljok és eredményök.

Maga a nagy francia forradalom, amelynek utóhatásai alatt állunk még ma is, ezt a visszas helyzetet csak elleplezte, de meg nem szüntette. A francia forradalom és a vele összefüggő mozgalmak megszakították ugyan a néptömegeknek bizonyos személyektől való függőségét és a gazdasági rendet a szerződés szabadságának elvére alapították; de mivel ez a szabadság csak látszólagos és a fontosabb szerződéseknél gazdagok és szegények, hatalmasok és gyöngék állanak egymással szemközt, a vagyontalanok a személyes függőség ama megszakítása után is, mint néposztály, épen úgy alávetve maradtak a gazdagoknak, mint előbb. Hasztalan volt az alsóbb néposztályok számtalan kísérlete, hogy a viszonyokat államban és társadalomban saját előnyükre átalakítsák: annak a jogrendszernek megalkotása, amely a nagy néptömegek s nem a csekélyszámú hatalmasok érdekeit nézi, úgy az elméletben, mint a gyakorlatban még a jövő feladata.

Az alsóbb néposztályok első fölemelkedése, amely nem egy hiábavaló kísérlet után legalább külső sikerrel járt, a kereszténység kifejlődése volt. A legrégebb keresztény hitnek, amint azt a szegények programjától másként várni sem lehet, épenséggel nem volt az a csaknem kizárólag a túlvilágra néző irányzata, amelyet később az uralkodó osztályok befolyása reá nyomott. Inkább azt remélték a legrégebb keresztények, hogy Krisztus rövidesen visszatér és egy fényes földi birodalmat alapít; amelyben az elsők utolsók és az utolsók elsők lesznek és minden keresztény, aki Krisztusé: lemondott a vagyonról és családról, százszoros kárpótlásban részesül. Az eredeti keresztény község tehát ép úgy, mint az újabb idők szociálreformátorai, a szegényeknek kedvező társadalmi rendre törekedett s a kettő között csak az a különbség, hogy a legrégebb keresztény felfogás szerint az új rendet csodának kellett volna létre hoznia.

De a külső viszonyok, amelyek a kereszténység keletkezése idején uralkodtak, azokra a törekvésekre semmiképen sem voltak kedvezők. Ha meggondoljuk, hogy az időben egyetlen ember uralkodott korlátlanul a föld ismert részein, hogy az egész római birodalomban a szabadoknak aránylag csekély számával a rabszolgák óriás tömege állott szemben, hogy a szabadok is dúsgazdagok és koldusok csoportjára voltak oszolva: nem csodálkozhatunk, hogy a legrégebb keresztényeknek elment a bátorságuk attól, hogy a jogtalanság és önkény ilyen óceánjával szembeszálljanak és a szegények jogait már e földi életben érvényesítsék. Ezért és mert Krisztus csodaszerű visszatérése is elmaradt, istennek áhított országát csakhamar áthelyezték a túlvilági életre, ahol az emberek elnyerik méltó jutalmukat. Így a kereszténység nemcsak szociális jellegét vetkőzte le, hanem a néptömegek figyelme is elterelődött földi létöknek dolgairól, amely ettől fogva pusztán mint istennek örök országába való átmeneti előkészület jelentkezett. Es látjuk is, hogy a néptömegek mozgalmi a következő két évezredben csaknem kizárólag vallásos jellegűek és hogy a társadalmi áramlatok ezeknek keretében sem a cél, sem az eredmény szempontjából nagy jelentőségre nem vergődnek.

Csak a francia forradalom alatt, miután a vallásos érzést a reformáció és a felvilágosodás kora jelentősen meggyöngítették, ébredtek fel a népek halálos álmukból. Ez a nagy népmozgalom ugyan lényegileg nem volt más, mint főként politikai kérdésekben való leszámolás egyrészt a királyság és a kiváltságos osztályok, másrészt a feltörekvő polgárság között; a gazdasági bilincseket, amelyek a vagyontalan néposztályokat szorították, csak új színnel festették be, de össze nem törték. De – és ez a tény biztosítja a francia forradalom jelentőségét örök időkre – itt lépnek föl először vallásos motívumok nélkül az alsó néposztályok, mint mozgató erő az államban, és vívnak ki nagy eredményeket, amelyeket később csak részben lehetett megsemmisíteni.

Ezóta sohasem szűnt meg teljesen az alsóbb néposztályok törekvése, hogy érdekeiknek megfelelő jogrendszert alkossanak. A júliusi forradalomig (1830.) a népmozgalmak épen úgy, mint a nagy francia forradalom, túlnyomóan politikai célok szolgálatában állottak, ettől kezdve azonban a tömegek tudatában a szocializmus kerekedik túlsúlyra. Jelenleg a munkás néptömegek szociális mozgalma kiterjed csaknem egész Európára és Amerikára, sőt ha a jelek nem csalnak, csakhamar átcsap a többi világrészekre, nevezetesen Ázsiára is, ahol az alsóbb néposztályok egy régi kultúra mellett is szerfölött nyomasztó helyzetben sínylődnek. Nem lehet kétséges, hogy még a huszadik században a szociális kérdés az egész emberiség kérdése lesz.

II. FEJEZET.

Az anarchizmus.

Az első kérdés, amelyre a szocialista államtannak felelnie kell, az, hogy az állam az emberek békés együttéléséhez egyáltalán szükséges-e? Ez az anarchizmus problémája, amely a tizenkilencedik században oly nagy jelentőségre emelkedett. Aki arra szorítkozik, hogy a fennálló hatalmi viszonyokat tudományosan formulázza, természetesen könnyen mellőzheti az anarchista elméletek fejtegetését. Aki

ellenben az emberi intézményeket az uralkodó jogrendszeren kívül álló szempontból akarja megítélni, nem térhet ki az elől a kérdés elől, hogy az erőszaknak és nyomorúságnak az a rettenetes tömege, amely minden államrendszerrel elválaszthatatlanul együtt jár, nem pusztán elavult előítéleten alapszik-e?

Minden anarchista rendszer középpontját az a gondolat teszi, hogy az emberi erők és szenvedélyek akadálytalan játéka elegendő ahhoz, hogy az emberek összehangzó együttélését a művelődés legmagasabb fokán is biztosítsa. Ez az alapelv nem kizárólagos sajátja az anarchizmusnak, hasonló nézeteket vallottak némely liberálisok és szocialisták is, pl. Bastiat és Fourier. De csak az anarchizmus vezette le ebből az álláspontból azt a követelményt, hogy az állam és egyház hatalmas szervezeteit, amelyeknek keretében ma az emberi cselekvések kölcsönös alkalmazkodása végbemegy, mint haszontalanokat, sőt károsokat, meg kell szüntetni.

Mai, látszólag mindent szabályozó államrendünk anarchisztikus elemektől ugyancsak erősen át van hatva. Mert minden életviszony, amelyből olyan viszályok támadhatnak, amelyek bíró elé nem vihetők anélkül, hogy ez az érdekelték békés együttélését legalább szabály szerint föl ne forgatná, anarchisztikus jellegű. Íme, az európai-amerikai kultúrtársadalom államai évszázadok óta bíró nélkül is békében élnek egymás mellett; számos vitáikat az esetek túlnyomó részében egyezséggel döntenek el az érdekelték és a hatalmaknak csak legfontosabb érdekösszeütközéseiben döntenek a háború. Épen így mindenütt támadnak összeütközések a hatalom legfőbb gyakorlói (kormány és parlament, állam és egyház) körében, az ezekből támadt viták, bár itt sincs semmiféle kimondott bíró, vagy megoldatlanul maradnak, vagy pedig szintén az érdekelték egyezségével döntenek el. Sőt a magán életviszonyok körében is, amelyek egy ezredéves fejlődés folyamán legteljesebben kerültek a polgári jog uralma alá, a család, személyi oldalát tekintve, egy félig anarchisztikus alakulat példáját nyújtja. A személyes vonatkozások a szülők és gyermekek, a nemi vonatkozások a hitvestársak között csak csekély részben juthatnak a jog és bíróság oltalma alá a nélkül, hogy ez a család békés együtt-

élését tönkre ne tenné. Az a nem ritka eset, hogy a szülők a szülői hatalom alól kinőtt gyermekekkel gyakran évtizedeken át minden külső kényszer és törvényes tekintély nélkül együtt élnek és együtt gazdálkodnak, valósággal az anarchista csoport mintájául szolgálhat.

Ezt a törvény és bíróság nélküli állapotot akarja az anarchizmus a többi összes életviszonyokra, nevezetesen a nemzetgazdaságra és az igazgatásra is kiterjeszteni. Nyilvánvaló, hogy ebből az álláspontból kiindulva, mai uralkodó és parancsoló államunknak, amelynek parancsai épen a törvények, el kell tűnnie és egy gazdasági jellegű szervezetté kell alakulnia; a katonai bürokratikus állam illetően tagadásában a szociáldemokrácia teljesen egyetért az anarchizmussal. A két világnézletet azonban az a mélyreható eltérés választja el egymástól, hogy a szociáldemokrácia az évezredek óta kifejlődött államrendszerhez ragaszkodik s ezt csak elméleti tanaihoz képest gyökeresen át akarja alakítani, míg az anarchizmus az emberek együttélését teljesen új alapra akarja állítani. Ezután ugyanis az emberi társadalom szervezete ne nyugodjék a hagyományos kényszeren, hanem az anarchisztikus szervezet összes alkatrészeit: a csoportot, a községet, a tartományt és a magasabb egyesületeket az érdekeltek szabad szerződése alapítsa meg és tartsa fenn. Míg tehát a régi természetjog a létező államok alapjául a népeknek egy ködhomályba vesző társadalmi szerződésben kimondott elhatározását tekinti, még ott is, ahol a legirtózatosabb zsarnokság és a tömegek leggyalázatosabb kizsákmányolása minden ilyen föltevést kizár: addig az anarchisztikus társadalmi szervezet összes alkatrészeinek valósággal kinyilvánított beleegyezésén és csakis ezen nyugszik.

Minden anarchisztikus iskola elveti tehát a mai uralkodó és parancsoló államot törvényhozásával és kényszerítő hatalmával egyetemben s annak helyére az érdekeltek szerződésén alapuló kormányzó szervezetet állít; de a gazdasági élet alakulása tekintetében mély ellentétben állnak egymással. A régibb anarchizmus individualisztikus, fenn akarja tartani a mai társadalom magángazdaságát és az ezzel válnakhatatlanul összekötött magántulajdont. Ellenben az újabb anarchista elméletek azt követelik, hogy a javaknak terme-

lése és fogyasztása szabadon alkotott csoportokban történjék s természetesen ezeknek kezében legyenek az összes javak, különösen a termelő eszközök. Az anarchizmus tehát fejlődésének újabb fokán lényegileg kommunisztikus.

A régiebb anarchizmus szerint, amelynek fő képviselői Godwin, Proudhon és némileg Stirner is, az egyén szükségleteit magángazdasági tevékenységével elégítse ki, csak úgy mint eddig, egyedül a tekintély-állam szűnjék meg törvényhozásával és jogvédelmével együtt. Hogy ezt az ellenmondásokkal teljes állapotot csak némileg is elfogadhatóvá tegyék, természetesen lehetetlen föltevésekhez kell az anarchista theoretikusoknak folyamodniok. Így Godwin, aki az egyéni gazdaságot és magántulajdont fenn akarja tartani, azt követeli, hogy a vagyont a társadalom tagjai között egyenlően osszák fel, azonban az emberi természet teljes átváltozása folytán mindenki kész legyen vagyonának bármely részét másnak átengedni, mihelyt ennek sürgősebb szükségletét kell azzal kielégítenie. Proudhon anarchizmusának pedig az a szükségszerű gazdasági előfeltétele, hogy az alapítandó népbankból mindenki kamatmentes kölcsönt kap s ezzel a munkája gyümölcsöztetésére szükséges termelő eszközöket megszerezheti, ami azután okvetetlenül a gazdag és szegény közötti ellentét teljes megszüntetésére fog vezetni. Végül Stirner anarchista rendszere abból a képtelen gondolatból indul ki, hogy az emberek együttélése és együttműködése állam és jog nélküli állapotban akkor is lehetséges, ha az áldozatkészség legmagasabb erényei helyett a féktelen önzés vezérli is az egyeseket.

Ezzel szemben az új anarchizmus túlnyomóan kommunisztikus. Az összes életszükségletek, különösen a táplálkozás, ruházat és lakás előállítása és szétosztása szabadon alakult csoportok feladatát képezi; e csoportok céljait, helyi kiterjeszkedését és tagjainak számát a csoport tagjai állapítják meg. E csoportok belső szervezetén, amely pedig az anarchista társadalmi rend alapját képeznék, továbbá azok egymás közötti viszonyáról csak kevés határozott nézetet lehet kivenni az anarchista rendszerekből. Csak az világos, hogy az anarchista társadalomban úgy a kormányzás, mint a gazdasági élet a szervezkedésnek ugyanazon az alapelvén,

nevezetesen a szabadon alakult csoportokon nyugodnék, míg mai társadalmi rendünkben a kormányzás és vállalkozás, amelyek az államot és a nemzetgazdaságot vezetik, mint egészen különböző alakulatok lényegesen eltérő történelmi fejlődésben jelentkeznek.

Az elhasználható javak elosztása tekintetében a kommunisztikus anarchizmus természetesen ugyanazokat az ellentéteket tünteti fel, mint a szocializmus. E tan első képviselői, névszerint Bakunin és Most, abból indulnak ki, hogy az élvezeti javak az anarchista társadalom minden egyes tagját az általa teljesített munka arányában illetik meg, így tehát a teljes munkajövedelemre való jog az anarchista társadalomban is elismerendő. Az anarchista theoretikusok egy másik újabb csoportja azt vallja, hogy a teljes munkajövedelemre való jog érvényesítése igen bonyolult, az állam nélkül nem egykönnyen megvalósítható szervezetet igényel; ezért az anarchista társadalomban mindenki saját szükséglete szerint részesüljön a rendelkezésre álló élvezeti javakban és csak ha ezek készlete nem elegendő, kerül a sor a felosztásra, amely minden állami tekintély nélkül természetesen szintén csak nagy nehézségekkel lenne keresztülvihető. A munka mennyiségét és minőségét is, amint ez az állam nélküli állapot lényegéből Önként folyik, a társak határozata szabja meg.

Ezek az anarchizmus alapgondolatai, már amennyire az egymásnak oly sokféleképpen ellentmondó anarchista rendszerekből ennek a tannak egységes képe egyáltalán összeállítható.

Ha most már az eszmék gyakorlati értékét keressük, arra a meggyőződésre jutunk, hogy az anarchista intézményeknek úgy felállítása, mint működése leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik.

Ami elsősorban az anarchista társadalmi rend létesítését illeti, a legtöbb író egyetért abban, hogy a szociális forradalom győzelme után a létező dologi javakat tulajdonosaiktól minden kártérítés nélkül egyszerűen el kell venni. Már maga ez a hatalmi kényszerkiszajátítás még a forradalom teljes diadala után sem mehetne végbe a leggonoszabb erőszakoskodások nélkül és okvetetlenül hosszú időre felforgatná a termelés és fogyasztás rendjét. De még ha föltesszük is, hogy

minden létezőnek ilyen fölforgatása, amelyhez hasonló a világ még nem látott, már végbement, az a kérdés lép előtérbe, hogy a javaknak ez a rengeteg tömege miképpen oszlik meg állam és törvény nélkül a számtalan, szabadon alakuló csoport között és hogy az oly végtelenül változatos gazdasági munkák miképpen biztosíthatnak a társadalomban? Mert lehet-e kétséges, hogy minden anarchista csoport, még ha az emberiségnek az anarchista eszméktől való teljes erkölcsi újjászületését föltesszük is, a legtermékenyebb szántóföldekre, a legjobban berendezett gyárakra s a legkényelmesebb és legegészségesebb lakóházakra veti szemét? És ép így kétségtelen, hogy a foglalkozások teljesen szabad választásánál a gyümölcs- és virágkertészetre, a zenére és más hasonlóan egészséges és kellemes foglalkozásokra igen sokan pályáznának, ellenben az egészségtelen és piszkos munkának, mint pl. az utca- és csatornatisztításnak, a gyufagyártásnak nem akadna gazdája. A legtöbb anarchista író az anarchizmus ezen alapvető kérdése fölött néhány általános szólammal suhan át. Pedig kétségtelen, hogy az egyesek és csoportok állandó gazdasági helyzetéről, tehát a valódi értelemben vett életkérdésekről van itt szó, amelyek minden állami és törvényes rend hiányában aligha dönthetők el másként, mint az erőhatalom útján. Egy ilyen, a legfontosabb gazdasági életcélokért mindenki által mindenki ellen folytatott harcból (*bellum omnium contra omnes*), mint azt évszázados tapasztalat bizonyítja, csak a katonai tirannizmus, tehát a legerősebb, de egyszersmind a legvisszataszítóbb államszervezet bontakozhat ki.

De az anarchista intézmények működése is aligha találkoznék kisebb nehézségekkel, mint azoknak létesítése. A néptömegeket évezredek óta a politikában kormányaik, a gazdasági életben a vállalkozók csaknem korlátlanul vezetik; létöknek egész rendjét a felülről jövő törvény és parancs kényszerítette rájuk. Es most az anarchizmus ezekről a folyton gyámság alatt álló tömegekről föltételezi, hogy minden egyes a számos csoportokkal való szerződéseivel összes életviszonyaira vonatkozólag mintegy önmaga írja meg a törvénykönyvet. Minthogy ez a feladat a legtöbbször szellemi erőit messze túlhaladja, természetesen bizonyos megszabott

sablonok (formulárék) jönnének használatba az oly különféle csoport-szerződéseknél és ezek, ha nem is kifejezetten, de tényleg csakhamar törvényerőre emelkednének. Ilyen hasonló átmenetet a szerződésről a törvényre, a szabadságról a megszabottságra számtalanszor tapasztalhatunk a népek történelmében. Hiszen maga a kereszténység is eredetileg a tagok önkéntes elhatározásán alapuló testvéri szövetség volt, amely rövidesen messzemenő törvényhozó és kényszerítő hatalommal rendelkező jogi közösséggé alakult át.

A szerződési formának ez a túlbecsülése, amelyet Proudhon óta a legtöbb anarchistánál észlelhetünk, az anarchista tanoknak a szélső liberalizmusból való eredetére vezethető vissza. A mai jogfejlődés arra irányul, hogy a liberális fölfogás eme tévedését kiküszöbölje és a tömegeket az ő szerződési szabadságuk romlást hozó következményei ellen megtaltalmazza. Természetesen az anarchista társadalomban a telek- és tőketulajdonnak kevés vállalkozó kezében való egyesítése és ez által a gazdasági nyomás legfontosabb oka megszűnnék; de a szellemi és gazdasági kiválóság minden más elemei akkor is tovább érvényesülnének. Különösen nagy, jól kormányzott csoportok, főként ha élelmi cikkek és más nélkülözhetetlen cikkek termelésével és felosztásával foglalkoznak, csakhamar a mai vállalkozókéhoz hasonló helyzetbe emelkednének s ilyképen a tömegekben ismét az állami szervezet utáni vágyat ébresztenék föl. Ha ugyanis a hatalmi viszonyok egyszer megérték az anarchista társadalmi rend megalapítására, akkor az azokból támadó államhatalom a tömegeket épen oly egyoldalúan részesíti kedvezményben, mint ma a műveltség és a vagyon. Mert a mai viszonyok között a tömegeket nem az állam és törvény, mint ilyenek, hanem ez a két uralkodó hatalmi tényező károsítja.

Ha már az anarchista szervezetek egész szerződésszerű alapelve elhibázott, annál célszerűtlenebb a legtöbb theoretikus ajánlotta csoport-alkotmány. Tény az, hogy napjainkban igen sok gazdasági, humanitárius, tudományos és művészeti szükséglet talál kielégítést a résztvevők szabad kezdeményezéséből a magas fejlettségű egyesületi ügy keretében és nyilván ez vitte Proudhont és követőit arra, hogy Fourier mintája után a szabadon alakult csoportot tekintsék az

anarchista organizmus összejtjének. De épen a társaság és az egyesület, amelyek mai jogrendszerünkben az anarchista csoportnak megfelelnek, igen bonyolult jogviszonyok, amelyek a régi jogász közmondás szerint a viszályok legbőségebb forrásai (*Communio mater rixarum*). Ha tehát nem hiszünk abban az utópiában, hogy az anarchizmus az emberi természetet tökéletesen átalakítja, akkor ennek csoportszervezete egyrészt a tagok közötti viszályokat mérhetetlenül megszaportáná, másrészt az állam megszüntetésével ezeknek békés kiegyenlítésére szolgáló minden eszközt is megsemmisítene.

Ezek mellett az inkább jogási aggodalmak mellett gazdasági szempontból is kétes értékű a csoportszervezet. Gazdasági szempontból a csoport akkor célszerű, ha céljai könnyen elérhetők és minden tag előtt világosak; ez az eset áll például rendszerint a gazdasági javak termelésénél és megosztásánál. Ha ellenben messzebb fekvő célokról van szó, amelyeknek fontossága csak a mélyebb belátás előtt tűnik fel, az emberi természet nyilvánvaló túlbecsülése nélkül csak nagy elővigyázattal lehet ezeket a tömegek szabad tevékenységének átengedni. A népoktatás ügyének pusztán szabadon alakult csoportokra bízása, mint a kötelező iskoláztatás nélküli összes országokban tett tapasztalatok bizonyítják, egyet jelent az elemi ismereteknek a széles néprétegekből való kiszorulásával; ezért egyesek még a legkövetkezetesebb anarchisták közül is e pontban elfogadják az állami kényszert. De így áll a dolog mindazokkal a tevékenységekkel, amelyek mai társadalmi rendünkben nem jövedelmeznek, amelyeket tehát a vállalkozók önként átengednek az államnak és az állami szervezeteknek, mint pl. az egészségügyet, utak és csatornák építését és fenntartását, végül a művészet és tudomány tágas birodalmát.

Még bajosabb gazdasági szempontból, ha a modern anarchizmus azt követeli, hogy a tagok az élvezeti cikkeket szükségleteikhez képest kaphassák. Ez az alapelv azonban nem az anarchizmus sajátja, az anarchista elmélet ezt inkább a kommunizmustól vette át s ezért csak a kommunista felosztási elvekkel kapcsolatban fejtegetem (v. ö. II., 7.).

Az itt előadott okokból, amelyek még könnyen megtoldhatók, az anarchizmust, mint társadalmunk jövő szer-

vezetet, mindenesetre vissza kell utasítanunk. Mégis van ebben az oly szélső elméletben is valami igaz elem. Mai társadalmunk természetesen, amelyben szűk életkörök érdekei uralkodnak, nem lehet el a legszélesebb terjedelmű kényszerhatalom alkalmazása nélkül. Bizonyos, hogy az emberiség sem nélkülözheti teljesen sohasem az államot, annak törvényhozását, büntető és kényszerítő hatalmát. De ha egykor társadalmi intézményeink célja valóban az összesség jóléte lesz és ez által a néptömegek az értelem és áldozatkészség magasabb fokára emelkednek: akkor sokkal többet lehet bízni az ő szabad tevékenységükre, mint amennyiről mi, az örökös járszalagon tipegők, ma még álmodhatunk.

III. FEJEZET.

Az individualista és a szocialista állam.

Mi ezek után az emberiség olyan társadalmi állapotából indulunk ki, amelyben a népek békés együttélése és együttműködése nincs a politikai és gazdasági erők szabad játékára bízva, hanem a bizonyos meghatározott államterületen élő emberek felsőségek alatt állanak, amelyeknek joguk és kötelességük azt az állapotot szükség esetén kényszerrel is megvalósítani. Mi tehát az állam és az állami rend létezését elengedhetetlennek tartjuk minden népnél, amely a művelődés első lépcsőfokait átlépte. De ez a tág keret mindenesetre végtelen változatos tartalommal tölthető meg.

Mielőtt a lehetséges államformák közötti ellentétek fejtegetéséhez fognánk, amelyek itt különös érdeklődésünket igénylik, térjünk ki futólag mindenekelőtt az isteni állam és a világi vagy emberi állam közötti különbségre (v. ö. III., I.). Ha egy állam működésének legfontosabb céljául polgárai vallásos tökéletességét tekinti, ha előtte ez a földi lét csak átmeneti zarándokútnak tetszik, amely az érzékfölötti, túlvilági üdvösséghez vezet, szóval, ha az állam cselekvésének döntő rugói nem az emberek földi céljai, hanem az istenhez való viszonyuk, akkor isteni állammal állunk szemben, amely természetesen a papok uralma alatt áll és így theokra-

tikus jellegű. A középkor virágjában az isteni állam volt, legalább az alapelveket tekintve, az uralkodó államforma, bár a földi törekvéseknek a vallásos célok alá rendelése még a középkori világnézet legmagasabb fokán sem sikerült még megközelítőleg sem. A történelmi fejlődés a középkor vége óta mindenütt a világi államhoz vezetett, amely ma kizárólag a földi érdekek érvényesítését ismeri feladatául s a mennyei célok elérését a különféle vallásfelekezetekre bízta. Nem szorul tehát különösebb igazolásra, hogy e lapok a világi államnak vannak szánva, amely tagjainak földi céljait földi eszközökkel iparkodik megvalósítani.

A világi állam sokféle alakjai között főképen egy különbség vonja magára érdeklődésünket, nevezetesen az individualista és a szocialista állam közötti ellentét. Az individualista államrendet uralmi vagy hatalmi államnak, a szocialista államrendet ellenben a dolgozó néptömegek államának vagy népies munka-államnak is nevezhetjük. Modern kultúrállamunk mindenütt az individualista állam típusát mutatja.

Az ellentét az individualista és szocialista állam, az individualizmus és szocializmus között ősrégi, azonban csak aránylag rövid idő óta jelölik ezekkel a műkifejezésekkel. A modern szocializmus megalapítói: Meslier, Morelly, Mably, Babeuf, Buonarotti Franciaországban, Thomas Spence és követői, továbbá Godwin, Hall és Tompson Angliában, még nem ismerik a szocializmus szót; demokratáknak, republikánusoknak, filantrópoknak nevezik magokat. Saint-Simon és Fourier írataiban sem találtam ezt a fontos pártelnevezést, amelyben az új világnézetnek a mai társadalmi állapotokkal szemben való ellentéte először lépett föl világosan.

Holyoakes állítása szerint Robert Owen követői használták először ezt a szót, mint párt elnevezést, 1836-ban a manchesteri kongresszuson s ezért jó ideig őket hívták Angliában és Franciarosz ágban különös értelemben vett szocialistáknak. Az Owen-párt legfontosabb orgánumban, a New Moral World-ban tényleg 1836. óta elég gyakran fordul elő a szocialista kifejezés; de csak az 1837. március 18-iki számban fejtegették azt a kérdést, hogy Owen követői mily nevet vegyenek föl s itt döntöttek a szocializmus kifejezés

mellett, anélkül hogy a kongresszusnak ilyen határozatáról említés történt volna. Később a szocializmust, mint az individualizmussal ellentétes világnézet jelzésére használt kifejezést, Reybaud (1840.) és Stein Lőrinc (1845.) ismert történelmi munkái általánosan elterjesztették.

Ha most már az individualizmus és szocializmus közötti ellentét lényegét kutatjuk, rendesen azt halljuk, hogy a gazdasági tevékenység ott túlnyomóan egyénenkint, itt pedig túlnyomóan közösségben megy végbe. Ez a felfogás helyes, de nem kimerítő. A mai individualista kultúrállam lényege inkább abban áll, hogy az állami tevékenység tárgyát csaknem kizárólag a hatalmasok egyéni érdekei teszik, ellenben a gyöngékéi igen csekély mértékben. Csak természetes következménye ennek, hogy a hagyományos állam a gazdasági életet a magánjog-rendszer korlátain belül leginkább az egyesek szabad tevékenységére bízza, mert az uralkodók és vagyonosak érdekeit, legalább rendszerint, ily módon sokkal inkább támogatja, mint bármely állami beavatkozással.

Hogy a mai kultúrállam a hatalmasok egyéni érdekeit egyoldalúan ápolja, az kitűnik mindenekelőtt abból a tényből, hogy az állami tevékenységnek elsősorban mindenütt az a célja, hogy az uralkodó hatalmi állását biztosítsa és kiterjessze (L, 7.). Állami kiadásaink nagyobb részét államainkban a haderő, a hadi kölcsönök kamatai, a külképviselet emésztik fel, tehát közvetlenül az uralkodó hatalmi állását szolgálják; a nép egész nevelése is lényegileg hazafias (patriotikus), azaz minden állampolgárban azt a szilárd meggyőződést akarja kelteni, hogy ezért a célért életét és vagyonát is fel kell áldoznia. Ennek az állapotnak tartama egyébként attól függ, hogy az uralkodók megőrzik-e hatalmukat; ha ez más kezébe jut, az állami tevékenység is azonnal az új uralkodó egyéni érdekeinek szolgálatára fordul. így ma, miután a német birodalom megalakult, alig vagyunk képesek felfogni a hesseni választófőjedelemség, a nassau hercegség vagy éppen a tizenharmadik század sok német apró államcskájának patriotizmusát, bár amikor ezek az országok önálló uralkodóházak uralma alatt állottak, az állami tevékenység nagy része ennek a hazafias érzésnek felköltésére és ébrei tartására irányult. Nem más a helyzet a köztársasági

alkotmányú államokban sem, csakhogy itt a hazafias érzés erősebb kapcsolatban van az országgal és a néppel, mint a monarchiákban.

Az uralkodó hatalmának fentartása mellett, amiben az individualista hatalmi állam mindig tevékenységének fő célját látja, feladatául tekinti azt is, hogy a vagyonosakat vagyonukban megvédje és hogy ezt rajok nézve minél hasznosabbá tegye. E cél szolgálatában áll a polgári és büntető jogszolgáltatás és az úgynevezett belkormányzat (közigazgatás) tekintélyes része. Itt úgy jelentkeznek a vagyonosok érdekei, mint azonos nagy tömegek, az egyéni érdek osztály-érdekké fokozódik. Ha ehhez az állami tevékenységhez még hozzászámítjuk, a pénzügyi kormányzatot, amely ahhoz a szükséges anyagi eszközöket megszerzi, akkor mondhatjuk, hogy a mai individualista hatalmi állam szerfölött túlnyomó mértékben az uralkodók és vagyonosok egyéni érdekeit szolgálja.

Természetesen a mi individualista hatalmi államunkban sem hiányzanak oly intézmények, amelyek a vagyontalan néposztályok javára válnak. Itt csak a népoktatást, az egészségügyi és biztonsági rendészetet, a büntető jogszolgáltatást emlitem, utóbbit amennyiben az élet, az egészség és az erkölcs javait védi. De a vagyontalan néposztályok érdekeiről való ez a gondoskodás, egybevetve az összes állami tevékenységgel, igen csekély s ezen fölül legnagyobb részben alárendelt állami hatóságokra van bízva. Csak a legújabb időben tapasztalhatjuk, hogy az alsóbb néprétegek javára az államhatalom legfelsőbb urai is kezdenek jelentékeny mértékben működni. De bizonyára nagyon jellemző az individualista hatalmi államra, az emberi nemnek erre az egyik legrégebb alakulatára, hogy a vagyontalan néposztályok érdekeit, bár ezek mindenütt az óriási többséget teszik, tulaj donképen csak a tizenkilencedik században fődözte fel.

Ezzel a hagyományos államalakulattal, amint az a katonai és politikai hatalmi viszonyokból az egész kulturvilágban nagy egyformasággal kifejlődött, állítsuk szembe a szocialista vagy népies munka-államot. A legáltalánosabb alakra visszavezetve, lényege abban áll, hogy az állami tevékenység főcélját a nagy néptömegek egyéni érdekei

teszik. Az uralkodóknak és vagyonosoknak le kell arról mondaniok, hogy az ő egyéni életcéljaikat a közjóléttel azonosoknak tekintsék, bármily természetes lehet is emberi szempontból véve az, hogy előkelő személyek és társadalmi csoportok saját jólétükben az összesség jólétét lássák.

A széles néprétegek egyéni életcéljainak azonban nincs kiválóan politikai jellegük, mint azt még a francia forradalom vezetői is hitték; az állam kormányzásában való részvétel a vagyontalan néposztályok számára csak mint a célhoz vezető eszköz jöhet számításba. Minden egyénnek valódi és eredeti életcéljai inkább az egyéni lét fentartása és gyámolítása, a fajfenntartás, végül az élet és egészség biztosítása. Megfelelő táplálkozás, lakás és ruházat, a szellemi szükségletek kielégítése, rendezett családi élet, a testi épség – ezek azok a célok, amelyekre mindnyájan törekszünk és mindnyájunknak törekednünk kell. Ha valamiben, akkor ebben, minden egyesnek legfontosabb céljaiban foglaltatik az *egyetemes* vagy *közjóiét*, a *közérdek*, amivel szemben annak, amit ma ezen a sokféleképpen félreértett és félremagyarázott fogalmon értenek, háttérbe kell szorulnia. S mai társadalmi rendünknek főhibája, hogy mindezeket a legfontosabb és legeggyetemesebb életcélokat magánügyeknek tekinti, amelyekről minden egyes a magánjog korlátain belül saját erejével és saját veszélyére kénytelen gondoskodni.

Midőn tehát olyan államrendre törekszünk, amelyben az egyetemes és köz jólét a valóságban egyet jelentenek, azt hisszük, nem hajszolunk üres ábrándokat. A legtöbb nép, így a legrégebb germán törzsek is, szocialista társadalmi rendből indultak ki és ezt később csak erőhatalom, nevezetesen a katonai elemek túlsúlya szorította ki a nép életéből. Amint tehát Montesquieu a legdurvább abszolútizmus idején teljes joggal emelte ki, hogy a politikai szabadság alapelvei Germania őserdeiben születtek, épen úgy utalhatunk mi is a magántulajdon uralma alatt álló kultúrvilággal szemben arra, hogy a germán és csaknem valamennyi más nép bölcsője szocialista társadalmi rendben ringott és így korunk szociális mozgalma pusztán elődeink ősi hagyatékának visszakövetelése.

IV. FEJEZET.

A szocialista és kommunista állam.

A szocialista állam vagy, hogy lényegét jobban feltüntetve nevezzük, a népies munka-állam tehát azon az alapgonddal épül, hogy az egyéni lét fentartása és gyámolítása, a fajfenntartás, végül az élet, a test és az egészség biztonsága, amint mindez az egyénre nézve a legfontosabb életcélokként jelentkezik, épen úgy minden állami tevékenység elsőrendű célja gyanánt is szerepeljen. Az élet, a test és az egészség sérthetlensége itt ezúttal figyelmen kívül hagyható, mert e javak védelme, mint a továbbiak folyamán kitűnik (II, 15.), a szocialista államrendben is főként a büntetőjog körébe tartozik.

Ha tehát a valódi közjólétet az állampolgárok egyéni létének fenntartásában és gyámolításában és rendezett szaporodásukban látjuk, ezzel önként előáll mai vagyon- és családjogunk gyökeres átalakítása. Mert az individualista hatalmi államokban a jognak ezen a két területén mindenütt az a felfogás uralkodik, hogy azok az életcélok az egyén magánügyei, amelyekről a magánjog korlátain belül saját veszélyére kell gondoskodnia. A szocialista jogrendszerben azonban az állam az összesség életcéljait már keletkezésétől fogva szándékosan és tudatosan mindenekelőtt mint saját létének legfőbb célját fogná fel és valósítaná meg. A tömegérdekek ezen hatalmas előnyomulásával szemben azoknak az életcéloknak, amelyeket ma a közjólét elnevezése alá foglalunk s amelyek tényleg csak szűk életkörök hatalmi érdekei, úgy a népek tudatában, mint az államok gyakorlatában szükségszerűleg a második helyre kellene visszaszorulniok.

A legfőbb államcéllok ily tökéletes megváltozása természetesen nemcsak a vagyon- és családjogra, hanem az egész államrendre befolyást gyakorolna; ez átalakulásokat a következő lapokon fejtegetjük (II. és III. könyv). De legelőbb külső körvonalaiban már itt is állapítsuk meg ama megváltozott államfogalomnak a vagyon- és családjogra való hatását, amely az emberek lét- és faj fenntartási ösztönét jogilag szabályozza.

Mínthogy a szocialista állam polgárai egyéni létének fentartását és gyámolítását, valamint azoknak rendezett szaporodását tartja főcéljainak, következésképpen az ezen célok elérésére szolgáló jogoknak is az összeségre kell áthárulniuk. Ez az alapelv azonban nem érvényesülhetne kizárólagos szabályként, hanem csak általában jelzi a szocialista jogfejlődés természetes menetét, amint a mai állam is, bár a közjogi intézményeket túlnyomó részben saját kezében tartja, mégis számos közjog (pl. a választójog) gyakorlását az egyesek szabad tetszésére bízza.

A vagyoni jogok, amelyek az egyéni lét fentartására és gyámolítására szükséges külső természeti javak rendjét szabályozzák, a szocialista államban túlnyomóan az államot és az állami alakulatokat kell hogy illessék, nem, mint most, főként az egyeseket. Azok a dolgok, amelyeknek jelentősége az egyes nép, sőt az egész kultúrvilág körét is meghaladja, mint pl. a tenger, a szuezi csatorna, a szocialista rendszer tökéletes keresztülvitelével az egész emberiség tulajdonába mennének át. De mivel a jogrend átalakulása sohasem mehet túl a közérdeken, a magántulajdon társadalmivá tétele is csak a használható dolgokra és a termelő eszközökre szorítkozhatik (II., 5. és 6.), mert csak ezek a javak nyújtanak tartós hasznot és ezeknek magántulajdonba jutása idézi elő a vagyonosak gazdasági túlsúlyát ennek minden romlást hozó következményeivel. Más szempont alá esnek az elhasználható dolgokból álló dologi javak, amelyek az egyesek közvetlen fogyasztására szolgálnak és így az összesség érdekeit csak közvetve érintik; itt tehát a magántulajdon hagyományos alakjában fenntartható.

A vagyoni jogoknak az egyesekről szűkebb vagy tágabb közösségre való ez az átvitele tekinthető a szocialista program jellegzetes pontjának s ebben különbözik lényegesen a puszta reformpártok törekvéseitől, amelyek a hagyományos jogrendet, alapelveinek sértetlen fentartásával, csupán javítani akarják.

Némely szocialisták a családjog intézményeit, különösen a házasságot s a szülők és gyermekek közötti jogviszonyt is hasonlóan át akarják alakítani. A szocialista javaslatok és tervek az előbbire nézve kiterjeszkednek min-

denféle jogi képződményekre, kezdve az egy férfi és egy nő közötti könnyen felbontható házasságtól egészen a szabad szerelemig és a nőközösségig, vagyis egy nagyobb társaság valamennyi férfi és nő tagjainak nemi kapcsolataig (II., 12.). Hasonlóképen számos szocialista nézete szerint a gyermekeknek a családban nevelése helyére az állam és az állami alakulatok költségén közös nevelésnek kell lépnie. A családjog ilyen átalakulása azonban semmiképpen sem tekinthető a szocialista állameszme jellegzetes alkatrészének, ami nagyon világos, ha meggondoljuk, hogy az egynejűség uralma alatt a nemi élet körében távolról sincsenek oly rettenetes ellentétek, mint a gazdagok és szegények között. Ellenkezőleg a nemi életnek ebben az alakjában az állampolgárok között néminemű demokratikus egyenlőség testesül meg. Családjogunk fogyatékoságai inkább a házasságon kívüli nemi viszonyok körében keresendők.

Ha már most a szocializmus lényegét abban látjuk, hogy a legfontosabb vagyoni jogokat nem az egyesek, hanem nagyobb társaságok gyakorolják, könnyen kiviláglik, hogy szocialista társadalmi renddel az állampolgárok gazdasági egyenlősége nincs szükségszerűleg egybekapcsolva. Sőt inkább a szocialista államban is az élvezetek a tagok között az egyesnek az állami és munkarendben elfoglalt állása, a teljesített munka mértéke és más mozzanatok szerint egyenlőtlenül feloszthatók. Csak a gazdasági helyzetben való eltéréseknek, amelyek a mai társadalmi rendben a vagyonton alapulnak, kellene természetesen a föld- és tőketulajdon megsemmisülésével önmaguktól megszűnniök.

Ha az egyenlőség alapelvét alkalmazzuk a szocialista társadalmi rendre, akkor a kommunizmushoz jutunk.

A kommunista államban tehát nemcsak kisebb vagy nagyobb társaságok gyakorolnák a fontosabb vagyoni jogokat, hanem ezenfölül a társadalom tagjai között az élvezetek is *társadalmi* állásaikra való tekintet nélkül egyenlően oszlanának meg. Világos, hogy az emberi természet különféleiségei miatt az anyagi és szellemi élvezetek dolgában tökéletes egyenlőség sohasem vihető keresztül; pl. semmiféle társadalomban sem lehet ugyanaz a tápláléka a csecsemőnek mint a felnőttnek, ugyanaz a ruházata a férfinak mint

a nőnek. De elképzelhető olyan társadalmi szervezet, amelyben az egyén gazdasági helyzete független a társadalmi különbségektől, amelyek a szocializmus uralma alatt is fennállanak; amelyben különösen az állam- és munkaszervezetben elfoglalt állása és az általa végzett munka mennyisége élvezeteinek mértékére befolyással nincsenek. A kommunizmusnak ez a negatív fogalom meghatározása helyesebb sok kommunista azon felfogásánál, hogy a kommunista államban az élvezeti javak az egyesek szükségletének mértéke szerint oszlanak meg, mert ez határozott megjelölése annak, hogy a rendelkezésre álló élvezeti javak mennyisége a társadalomnak semmiféle alakulatában nem lesz elegendő az állampolgárok összes szükségleteinek fedezésére.

Sokkal közelebb áll a mai társadalmi állapotokhoz az az állam-ideál, amelyet szorosabb értelemben vett szocialista államrendnek szoktak nevezni. Itt az egyesek az élvezeti javakban az állam- és munkaszervezetben elfoglalt állásuk és az általuk teljesített munka szerint egyenlőtlen mértékben részesülnek; csak a föld- és tőketulajdonos az ezekkel válhatatlanul összekapcsolt örökösödési jog által előidézett egyenlőtlenségeknek, amelyek mai társadalmi rendünkben a legegyszerűsabbak és még határtalanul fokozhatók, kell a magántulajdonnak az elhasználható dolgokra szorításával szükségképpen eltűnniük. A gazdasági helyzet javítására célzó emberi törekvés, amelyet ma a gazdasági haladás legerősebb rugójának tekintenek, az ilyen társadalmi rendben is gyakorolná hatását; a társadalom hierarchikus szervezete, amelybe az emberiség politikai és gazdasági tekintetben évezredek óta beleszokott, szintén fennállhat változott formákban. Minthogy ez az állameszmény átmeneti alaknak igen alkalmas, a jelen munkának is, amelynek célja a társadalmi bajok fokozatos megszüntetésének előkészítése, ez képezi alapját.

Mindebből könnyen látható, hogy az ellentét az uralkodó társadalmi rend és a szocialista vagy akár a kommunista állam között nem valami élesen meghatározott, sőt inkább az állam két fő alakja között a határvonal teljes bizonyossággal meg sem vonható. Már a mi hagyományos államunkban is jelentkeznek kisebb és nagyobb társaságok,

mint a vagyoni jogok alanyai, sőt a kommunizmus gazdasági egyenlőségének is van némi példája a mai törvény előtti egyenlőségben.

Mai társadalmunk sokkal durvább és kiegyenlíthetlenebb ellentéteket rejt magában, mint amilyen az individualista és szocialista állam között fennáll, anélkül hogy az állam létezését ez lehetetlenné tenné. Csak az isteni kinyilatkoztatás hite és a tisztán tapasztalati világnézet közötti ellentétre gondoljunk, amelyeket olyan örvény választ el egymástól, hogy az minden értelmes és igazságszerető ember' előtt örök időkre áthidalhatatlan marad.

Ringathatjuk tehát magunkat abban az alapos reményben, hogy a nagy tömegek érdekeit szolgáló jogrendszer fokozatos reformok útján is létesíthető és hogy elkerülhetők lesznek azok a véres borzalmak, amelyekkel I. Theodosius, Nagy Károly és a spanyol konkvisztádorok a kereszténység diadalát az ó- és újvilágban biztosították. Ha a jog és állam történelmi felfogásának hívei ezt figyelembe veszik, be fogják látni, hogy az ő alap gondolatuk is csak így, a két ellentétes világnézet közötti lassú átmenetként vihető keresztül. Hogy azonban ugyanerre az álláspontra kell helyezkedniök azoknak is, akik a jog és állam alapkérdéseiről teljesen más nézeteket táplálnak, azt a következő fejtegetés fogja kitüntetni.

V. FEJEZET.

A jog és állam keletkezése.

Előttünk a modern állam, hatalmas, bonyodalmas épület, számos toronnyal, erkéllyel, hátsó lépcsőkkel és földalatti folyosókkal. Évszázadok műve. Az épület első emeletén lakik a nemesség, a papság, a hadsereg és a hivatalnok osztály, a másodikon a kereskedelem, ipar, földművelés vezetői; a harmadik emeletet a nép szellemi vezérei, a tudósok és művészek foglalták el, míg a dolgozó nép nagy tömegei a padlásszobákban húzódnak meg. Fölhangzik a kérdés: hogyan keletkezett ez a bizarr építmény? Mik voltak az építőmester eredeti céljai?

Az utolsó évszázadokban két, nagyobb politikai jelentőségre emelkedett alapfelfogás támadt e fontos kérdésben nevezetesen a történelmi és a természetjogi iskoláé. Természetes, hogy a történelmi felfogást a jog és állam végső okairól azok a társadalmi körök terjesztették, amelyek az uralkodó jogrend előnyeit élvezik s így ezt fenn akarják tartani, míg a társadalom haladó elemei mindenben a természetjogi elméletek felé hajoltak.

A *történelmi* felfogás szerint jog és állam a népszellemnek vagyis minden nemzet különös szellemi képességének gyümölcse. A jog és állam léte független tehát az egyéni szabadságtól. Ha a történelmi fejlődés folyamán a szokásjog mellett a törvényhozás és jogtudomány létrejön is, ezeknek feladatuk lényegileg csak az, hogy az eszmeileg készen álló népjogot megérezékkítsék és megszilárdítsák.

A történelmi felfogással rendszerint kapcsolatos a jog és állam szerves (organikus) felfogása is. Ennek lényege abban áll, hogy a jog és az állam az állati és növényi szervezetekhez hasonlíthatnak, vagy éppen szellemi szervezeteknek tekintetnek. A jog és az állam azonban aligha áll közelebbi rokonságban az állat- és növényvilág szerves alakulásaihoz mint minden más összetett jelenséghez, akár egy géphez vagy egy vegyülethez. Az is nyilvánvaló, hogy az állam- és jogrendszerrel, amelyet eredetileg magunk alkottunk és amelyet akaratainkkal napról-napra fentartunk, sokkal pontosabb ismereteink lehetnek mint a szerves világ alakulatairól, amelynek benső lényege még ma sincs eléggé föltárva. A jog és állam szerves felfogása tehát abban a logikai hibában szenved, hogy az ismeretlent vagy helyesebben a bonyolultat a még ismeretlenebbel akarja megmagyarázni. Ha tehát ez a felfogás oly nagyon elterjedt, hogy némely írók terjedelmes könyveket is írtak a szellemi és testi szervezetek közötti hasonlóságról, mégis fontos, gyakorlati okoknak kell lenni, amelyek a szerves elmélet uralmát éppen a jog- és államtudomány terén igazolják.

Valóban, vannak is ilyen okok. A szerves felfogás mindekenélőtt azt fejt ki, hogy miként a testi szervezetek csak igen lassú, belülről eredő változásokon mennek keresztül, úgy a jog és állam is csak lassan és csak az eddigi irányban

fejlődhetnek. Természetesen megcáfolják ezt a felfogást a radikális átalakulások, mint amilyenek a római jog befogadása a középkor végén, az angol alkotmányos viszonyok meghonosodása a múlt században, a francia magán-, büntető-, per- és közigazgatási jog törvénybe iktatása Európa megannyi országában (v. ö. alább IV., I.). De világos, hogy mindemellett a szerves elmélet a mozdulatlanság vagy az alig észrevehető haladás híveinek mily erős támaszt nyújt.

Különösen ellene van az állam szerves felfogása minden társadalmi fejlődésnek. Minden társadalmi haladás abban áll, hogy az egyes osztályok és csoportok politikai és gazdasági funkciói eltoltnak. Ámde minden kifejlett természetes szervezetnél a természet törvénye megváltozhatatlanul osztja ki a funkciókat az egyes alkatrészek között: a kéz sohasem veheti el az agytól a gondolkodás, a láb pedig a gyomortól az emésztés kellemes működését. Érthető tehát, hogy a nép művelt és vagyonos osztályai, amelyek társadalmunkban az agy és gyomor előnyös helyzetét foglalják el, minden idők óta rajta voltak, hogy polgártársaik a jog és állam szerves felfogását vallják. Emlékezzünk csak a szerves államelmélet legrégebbi képviselőjére, Menenius Agrippára, aki a római plebejusoknak a szent hegyre történt első kivándorlásuk alkalmával (K. e, 494.) a patríciusok érdekében az ismert mesével állott elő, hogy a testrészek mint lázadtak föl a mindent megemésztő gyomor ellen, de ezzel csak magoknak ártottak. Csodálatos, hogy ezzel a sántító hasonlattal tényleg vissza tudta volna csábítani a plebszt a régi szolgaságba.

Épen ellenkezők a természetjogi iskola nézetei, amelyhez nevezetesen a francia forradalmat közvetlenül megelőző írók tartoznak. E felfogás szerint az állam a polgárok-
nak az állami társaság alapítására irányuló szerződéséből keletkezett. Ez a viszony fennáll a szabad akarattal létesített állam további fejlődésének folyamán; a törvényhozás is, bár a tényleges viszonyok behatása alól sohasem vonhatja ki magát teljesen, a törvényhozó szabad elhatározásán alapszik, a törvények pedig az állampolgárok egyetemes akaratának tekintendők.

Az állam- és jogrendnek úgy történelmi, mint természetjogi felfogása túlnyomóan az uralkodó osztályok álláspont-

jából indul ki, bárha a természetjognak oly gyakran forradalmi jelleget tulajdonítottak is. Mert mindkét felfogás némi valószínűséggel csak a mi jogrendünk államjogi elemeire alkalmazható, amelyben a társadalom vagyonos és művelt osztályai aránytalanul nagyobb mértékben részesülnek mint a szegényebb néprétegek, mert ez utóbbiaknak természetesen elsősorban gazdasági létük és családi életük biztosítására kell törekedniök és az államhatalomban való részesedés kiküzdését csak ezen lényeges életcélok elérésének eszközéül tekinthetik (I., 3.). Es ezért, mivel az államjogi kérdések a nagy néptömegekre nézve, amelyek az államok kormányzásában személyesen sohasem vehetnek részt, csak igen közvetett érdekek bírnak: régibb és újabb írók egyaránt még a legnépellenesebb államformákat is a népszellem termékeiként tüntethették fel vagy az egész nép kifejezett vagy hallgatóságos akaratelhatározására alapíthatták.

Ezzel szemben sohasem fog sikerülni e két alapelméletnek a magánjogra való alkalmazása, amelyben az egész nép, nemcsak szűk életkörök részesülnek s amelynek határai között folyik le csaknem kizárólag a széles néprétegek szerény élete. Már a magántulajdon, az egész magánjog középpontja, lehetetlenné teszi, hogy a magán jogrendszert az egész nemzet szellemének vagy akaratának termékeként fogjuk fel. Mert miként fakadhat az egész nép szelleméből oly magán jogrendszer, amely egy kis népcsoportnak a szerfölött túlnyomó többség rovására kedvez? Es miként lehet azt feltenni, hogy az elnyomottak nagy többsége a legsújtóbb előjoghoz, amely embert embertől elválaszt, kifejezett vagy hallgatag beleegyezését adta? Ezért az az elmélet, amely nem az érdekeknek, hanem a tényeknek áll szolgálatában, jog- és társadalmi rendünket nem tüntetheti fel az egész nemzet életnyilvánulásának, hanem kénytelen azt hirdetni, hogy ezt eredetileg szűk életkörök érdekében a hatalom teremtette és lényeges alkotó elemeit tekintve, ma is hatalmi viszonyokon nyugszik.

Ezt a felfogást a hagyományos állam- és társadalmi rendszerek vizsgálata is megerősíti, bár szerződés, öröklés és más tények nyomán keletkezett jogi átmenetek a pusztán hatalmi viszonyokból való eredet tudatát sokszorosan elhomályosították, így Angliában, ahol a jogfejlődés kevesebb

zavarnak volt kitéve, mint a szárazföldön, a köz- és magánjogi intézmények nagyrésze még ma is a normán hódításra vezethető vissza. De az európai szárazföldön is az államok határai, az uralkodók hatalmi körei, a területek és egyéb javak felosztása tekintetében háborúk, forradalmak, államcsínyek és az ekképen előidézett hatalmi viszonyok döntöttek. Es minden országban, bármily különböző legyen is jogfejlődésük, még ma is a legjelentéktelenebb jog mögött szükség esetén ott áll az állam egész közigazgatási és katonai hatalma.

Természetesen a nép fejlődésének későbbi fokain a jogrendszer legtöbb változását nem a kard, hanem a törvényhozás dönti el. De a jogi állapot ezen békés változásai egyrészt többnyire csak csekély jelentőségűek, nevezetesen a magánjog körében, a jogrendszer legfontosabb részében legalább eddigelé megelégedett a törvényhozás azzal, hogy a hagyományos hatalmi viszonyokat csekély eltérésekkel szentesítse. Továbbá maga a törvényhozás sem egyéb, mint a társadalom hatalmi tényezőinek játéklabdája, amelyek a törvények tartalmát szigorúan megszabják neki és az ő szabadsága békés időben csaknem kizárólag abban áll, hogy a jogrendnek dekoratív elemét képezze.

Ezek a fejtegetések szolgáljanak magyarázatul mai államépítményünk bizarr alakjához. Nem az összes viszonyokat figyelembe vevő építómester terve, hanem egyes lakók önkénye és önhatalma szabta meg ennek alakját. Ilyképen keletkezett jogrendünk legfontosabb része, névszerint a magánjog. Itt az állam még ma is csaknem mindent az egyéni erők játékának enged át és a történelem tapasztalata igazolja, hogy a múltban sem tudta s nem is akarta a magánjog fejlődésére legkárosabb irányokat sem megakasztani. Ezzel szemben a közjog jellege már ma is visszatükrözi az eseményeket, mert a legtöbb kultúrállamban az alkotmány nem az évszázadokon át folyó történelmi küzdelmek eredményeként képződött ki, hanem forradalmak, államcsínyek és más történelmi jelenségek következményeként, amelyek az államban a hatalmi viszonyokat hirtelen megváltoztatták s államjogi elméletek és idegen minták alapján létesültek.

A természetszerű jog helyébe tehát minden téren az elméleten alapuló (reflektált) jognak kell lépnie: az elmélet

vezércsillaga pedig a nagy néptömegek jóléte legyen. Természetesen sok alkotmány a nép jólétét jelenti ki a legfőbb államcélként; de amennyiben a magánjog érinthetlenségét vagy kifejezetten megszüntetik vagy legalább föltételezik, az a cél a mai állami rend határai között csak tökéletlenül érhető el. Csak ha a magánjog zavaros romhalmazát, amelyet az évezredek folyama hozzánk sodort, a bíróság és elmélkedés mindenki számára kényelmes lakást adó épületté alakítja át, mondhatjuk a valósághoz híven, hogy a jog és az állam célja az egész nép jóléte.

VI. FEJEZET.

Az államok nemzetközi vonatkozásai.

Mai társadalmi állapotainknak bizonyára leggonoszabb árnyoldala az államok nemzetközi viszonyainak alakulása. Míg az államok belső életében a dolgok valódi állását fegyverkorlatlan szem előtt némi díszítő berendezések eltakarják, itt a hatalmi viszonyok kizárólagos érvényesülése leplezetlenül előtérbe lép. Az egyes államok között a folytonos harc állapota uralkodik, amelyet háborúban az erőszak, békében a csel fegyvereivel folytatnak. Mindaz, amit a magánéletben utálnak és megbélyegeznek, itt meg van engedve és azt tekintik nagy államférfiúnak, aki hazája előnyére a legnagyobb eredménnyel csalja meg vagy igázza le az idegen nemzeteket.

A nép érzésvilágában e külső viszonyok visszatükröződése a hazaszeretet vagy a patriotizmus. Ez az egyénnek az uralkodók személyes és politikai céljaiért való odaadásában áll, amellyel gyakran a haza vagy nép iránti rokonszenv érzése párosul. Az uralom megszűntével kialszik az erre vonatkozó patriotizmus is, rendszerint azért, hogy az új uralkodó iránti odaadásnak helyet adjon. A toszkánai, pápai és nápolyi honszeretet most a regionalizmus rosszul hangzó nevét viseli. Épen így az egykor szuverén államok, mint Hannover, Hessen, Nassau és Frankfurt iránt érzett rokonszenv most már csak partikulárizmus; még a bajor, württem-

bergi és badeni hazaszeretetet is láthatóan veszít erejéből és becséből a német patriotizmus javára, mióta ez államok uralkodói hatalmi jogaitat mindinkább a német birodalomra kénytelenek ruházni. Végül ha valaki valamely, a birodalmi küldöttség főhatározata (1803.) által mediatizált német állam iránti hazaszeretetét akarná bizonyítani, kitenné magát a veszélynek, hogy a közvélemény, mint egy bolondot, kinevetné. Pedig nem is olyan régen volt, amikor e törpe államok kormányai működésüknek magasztosabb célját nem ismerték, mint azt, hogy országuk és fejedelmük iránt a patriotizmust élesszék.

A patriotizmus ideálja nyilván akkor lenne elérve, ha az állam ugyanazon vallású és nemzetiségű, de teljesen elzárkózott népből állana. Itt természetesen az uralkodó iránti odaadás teljesen összeesné az ország és nép iránti rokonszenvvel. Ez az eszmény azonban természetesen a létező államokban sehol sincs elérve. A legtöbb állam néptörédekekből áll, amelyek rendszerint vallás tekintetében is különbözők és más nemzetek törédekeivel vannak egyesülve, amint épen azt a csaták sorsa vagy a diplomaták szeszélye magával hozta.

Régebben, körülbelül a felvilágosodás koráig, a vallás-egyenlőséget mint a patriotizmus és az államképződés alapját különösen sokra tartották. A Keleten ez most is áll, ahol például az orthodox szerbek és a katolikus horvátok, bár nyelv és származás szerint *egy* nép, különös és csaknem mindig ellentétes néppatriotizmust fejlesztettek ki egészen különböző állameszményekkel. Nyugateurópában ellenben, különösen annak folytán, hogy I. Napoleon, oly sok nemzetet leigázott, jelenleg a nemzetiségben való egyenlőséget tekintik az államok legszilárdabb alapjának.

Kitűnik e fejtegetésből, hogy a patriotizmus nem az emberi természet mélyében gyökerező érzés, hanem egy inkább mesterséges, történelmileg több irányban föltételezett jelenség. De ép annyira hibás föltevés lenne az, hogy bizonyos történelmileg meghatározott állapotban valamely nép összes osztályai a patriotizmushoz ugyanazon viszonyban állanak. A hazaszeretet inkább társadalmilag is föltételezett, azaz a hazafias érzés bensősége aszerint csökken, amint az

egy- néprétegek érdeke az államéval szorosabban vagy lazábban függ össze.

A patriotizmus természetesen a népesség azon rétegeinél van legerősebben kifejlődve, amelyek az állam épületének első emeletén laknak (L. 5.), tehát a nemességnél, papságnál, katonaságnál és hivatalnokoknál. A társadalom ez osztályai csaknem mindig szoros összeköttetésben állnak az uralkodókkal és létfenntartásuk kisebb vagy nagyobb mértékben e viszonyra van alapítva. Ezért náluk a patriotizmus az uralkodók iránti áldozatkészségben áll, míg az ország és nép iránti rokonszenv inkább háttérbe szorul. Az uralkodó iránti hűség, amely érdekközösségen alapszik, gyakran az uralom elvesztése után is tart, míg az elűzött uralkodó visszatérésének reménye ki nem alszik vagy az új uralkodó állandóan még nagyobb előnyöket nem kínál mint a régi.

Egészen más jellegű a középosztály (polgárság és paraszt-ság) patriotizmusa, nevezetesen ha ez magasabb szellemi fejlődésre jut. Itt rendszerint hiányzik az a személyes kapcsolat az uralkodóval, ellenben a középosztály tudatában van saját népével való kultúrközösségének, amely a közös nyelvben, irodalomban és művészetben jut kifejezésre. A középosztály patriotizmusa tehát főképen az ország és nép iránti rokonszenvben áll, ellenben az uralkodó személye, amíg csak a vallást és nemzetiséget nem érinti, ezen néprétegek előtt legtöbbször közömbös. Természetesen elég gyakran megtörténik, hogy a kiváltságos osztályok a középosztályt, mivel ez tulajdonképpen politikailag nem önálló, itt is a saját külön érdekeikért való küzdelemben magokkal ragadják.

Ami végűi harmadszor a szegényebb néposztályokat illeti, itt egészben véve hiányzik úgy az uralkodóval való személyes összeköttetés, mint az országgal és néppel való kultúrközösség. Nyomorúságos életük a legaprólékosabb gazdasági gondokkal való emésztő küzdelemben folyik le, amelyek a messze politikai célok szolgálatát csak igen kevéssé engedik meg. Maga az állam, amelyért ezek a néprétegek magokat föláldozhatnák, évezredek óta mindig csak követelt tőlük, de semmit sem adott nekik; mindössze néhány évtized óta kezd egyáltalán törődni a szegények gazdasági helyzetével. Es a háború, amelyben a patriotikus katona-állam tevékeny-

sége legfőbb kifejezésre jut, épen oly egyoldalúan osztja szét adományait, mint a béke; míg a szerencsés hadvezért, akinek gyakran csak a véletlen dobta ölébe a diadalt, csaknem emberfölötti hősként ünneplik és az alantas tiszték is gazdag kitüntetésekben és jutalmakban részesülnek, addig a tömegeknek, bár a háborúban a legborzasztóbb áldozatot ők hozták, már nagy számuk miatt is minden jutalomról le kell mondaniok.

A dolgok ilyen állásából természetesen következik, hogy a szegényebb néposztályok patriotizmusa mai államunkban csekély és hogy keveset törődnek az egyes államok hatalmi viszonyainak változásaival, amelyeknek befolyásolása külső és belső állami politikánk legfontosabb célja. Az állam ezen felfogásának pozitív oldala azonban abban áll, hogy a munkásosztályok, miután a monarchia a letűnő középkor apró államait nagy nemzeti államokká egyesítette, ezeket viszont az összes kultúrországokat magában foglaló világgállammá akarják egyesíteni.

A dolgozó néposztályok társadalmi helyzetéből szükségszerűen folyó eme fölfogások és törekvések hű tükörképét a szocialista irodalomban találjuk. Régi hagyománya a szocializmusnak az ellenszenv a nemzeti és állami válaszfalak, továbbá az ezeknek alapjául szolgáló érzelmek iránt.

Így már Saint-Simon gúnyolja a moralistákat, akik az egyéni önzést gyalázzák, a nemzeti önzést ellenben, azaz a patriotizmust, mint erényt magasztalják, összefügg ezzel, hogy Saint-Simon egy Thierryvel együtt 1814-ben kiadott művében egy közös európai parlament tervét veti föl, amely angol mintára alsó- és felsőházból állana és az egyes nemzetek és kormányok közötti vitákat elintézné. A végrehajtó hatalom fejét (a királyt) ebben a nagy társadalomban nem jelöli meg közelebbről Saint-Simon, hanem a kérdés eldöntését, ami különös nehézségekkel jár, egy későbbi művére halasztja. Az európai parlament előkészítő munkálatait egy közös francia-angol parlament végezné, amely kétharmadrészben angolokból, egyharmadrészben franciákból állana.

A mesternek ezt az eszméjét iskolája még tovább fejlesztette. Abban a kiáltványban, amelyet Bazard és Enfantin nyomban a júliusi forradalom után kibocsátottak, az iskola

céljául azt tűzik ki, hogy egykor az egyesült népek vagy inkább az egész emberiség egy nép legyen, hogy korunk elhatárolt és egymás ellen küzdő állami társadalmait' az egész emberi nem egyetemes szövetsége váltsa fel és a háború tűnjék el a föld színéről. A patriotizmus helyére is, amely nem egyéb mint a nemzeti önzés, az egész emberiség szerezete lépjen.

Hasonló eszméket hirdetett Fourier és iskolája. Fourier terve szerint az egész földet falanszterek vagyis szocialista községek népesítsék be, amelyeknek élén egy-egy imarch vagy báró álljon. Három vagy négy falansztert egy duarch vagy vicomte kormányozzon, tizenkettőt egy triarch vagy gróf és így számos közbenső tagozaton át haladjunk egészen az omniarchig, aki Konstantinápolyban székelve uralkodjék a föld összes, hierarchikusan tagozott falanszterein.

Owen is, aki, ép úgy mint Fourier, a községi szocializmusból indul ki, a szocialista községek folyton bővülő szövetkezése útján akar a világgöztársasághoz eljutni.

Pierre Lerouxnál még inkább az emberi nem egysége képezi egész társadalmi rendszerének középpontját; de nem nyilatkozik világosan, hogy ezt az egységet milyen intézményekkel valósítaná meg.

Bár nem minden szocialista író foglalkozik a nemzetközi vonatkozások kérdésével, mégis aligha akad közöttük egy is, aki szigorúan nemzeti álláspontra helyezkedik, ami a munkásosztályoknak e kérdéssel szemben elfoglalt helyzetét tekintve, nagyon természetes is. Csak Lassallenak tulajdonítanak a szó mai értelmében nemzeti tendenciákat. De ezek inkább politikai beszédeiben és röpirataiban jelentkeznek mint későbbi szociálpolitikai műveiben. Néhány követője, névszerint Schweitzer, az 1865. évi *Sozialdemokrathban* közzétett Bismarck-cikkekben tényleg az egyoldalú nemzeti álláspontra helyezkedett, ami azonban, más okokkal együtt, a nemzetközi pártnak Marx és Engels vezetése alatti különválását idézte elő.

Marx és Engels csatlakozva a szocializmus régi hagyományaihoz, kezdettől fogva a nemzetközi állásponatot foglalták el. Az 1848. február havában általuk írt kommunista kiáltvány ebben a felhívásban csúcsosodik ki: »Minden

országok proletárjai, egyesüljetelek!« Az 1864-ben alapított nemzetközi munkásszövetség (egy szóval az *Internacionálé*), már mint neve is mutatja, szintén teljesen nemzetközi alapokon nyugodott; alapszabályai kifejezetten azt mondják, hogy a munkásosztály felszabadítása nem helyi, sem nemzeti, hanem társadalmi feladat, amely kiterjed minden országra, ahol a modern társadalom fennáll s amelynek megoldása a legelőhaladottabb országok elméleti és gyakorlati összeműködésétől függ. Az Internacionálé szervezete is, ezen alapelveknek megfelelően, kifejezetten nemzetközi jellegű volt.

Azóta a szocializmus nemzetközi iránya oly általánosan elismert tény, hogy ennek történelmi fejtegetése már nem is szükséges. Csak egy kis csoport német szocialista, amely Naumann lelkész körül alakult, iparkodott a szocialista tanokat a hazafias katonai állam követelményeivel összeolvasztani; ez a párt azonban 1903-ban felbomlott.

A hazafias katonai állam és a nemzetközi irány közötti ezen ellentétben, amelyet a szegényebb néposztályok elé saját érdekeik szabnak, látom én a legfontosabb mozzanatot, amely a huszadik század kultúrvilágát feltartóztathatatlan katasztrófák elé hajtja. Mert a katonai követelések folytonos emelkedése és az ezzel karöltve járó rendőri nyomás lassankint egész Európában sokkal forradalmibbakká tették az alsó néposztályokat, mint a kapitalista termelési rend kifejlődése, amelyben némely gazdasági szocialisták a forradalmi szocializmus fő okát látják. A nemzeti katonai államokban épen a legerőteljesebb proletárságra legszebb életéveiben folyton azt a meggyőződést akarják tukmálni, hogy békében és háborúban távoleső érdekekért a legnagyobb személyes áldozatokat köteles hozni; ezzel szemben a széles néprétegek a bonyolult gazdasági összefüggések helyes megítélésének tudatára nem jutnak. Ott, ahol a katonai és rendőri nyomás hiányzik (pl. Angliában), épen ezért a kapitalista termelés százéves rendkívüli kifejlődése sem tudott csak némi jelentőségű forradalmi szocialista munkáspártot is életre támasztani.

Ez az ellentét lényegileg csak a tizenkilencedik században fejlődött ki. A tizennyolcadik században még az uralgó zsoldos, hivatásszerű katonasággal folytatta háborúit anélkül rendszerint, hogy a proletárokat közreműködésre

bevonja. Akkor még volt annyi eszük az embereknek, hogy az államnak külső és belső ellenségek elleni biztosítását nem bízták azokra, akiknek hasznosabb az állami rend összeomlása mint fenntartása. Csak a forradalmi és demokratikus Franciaország hozta be a legmagasabb lelkesedés korában az általános hadkötelezettséget s ezt a hadrendszert később Poroszország és Európa más arisztokratikus katoná államai, teljesen eltérő politikai és gazdasági viszonyaik dacára is, utánózták. Es a katonai köröknek a nagy számokért való őrvjögése még mindig növelni akarja óriási proletár-seregeinket s ebben a törekvésében aligha áll meg addig, míg az összes munkabíró proletárságot a hadseregben nem egyesíti. Mivel tapasztalat szerint végtére is mindig az érvényesíti politikai és társadalmi érdekeit, akinek kezében a kard van, ilyképen a népies munka-állam végső diadala megpecsételve látszik, bárha a hagyományos katonai intézmények a régi uralmi viszonyokat még hosszú ideig fenn fogják tartani.

Ha végül azt kérdezzük, hogy a világállam eszméje miként valósítható meg, mindenekelőtt világos, hogy ez az eszmény a mai állami viszonyok között csak egy olyan világhódítással érhető el, amilyen eddig még senkinek sem sikerült. Mert a mi államaink kormányai, amelyek bensőleg a kardot tekintik legbiztosabb jogcímöknek, sohasem fogják magokat az állami életkérdésekben valamely külső hatalom szavának békés úton alávetni. A tizenharmadik és tizenkilencedik században ismételten fölmerült tervek ennél fogva, amelyek szerint a kultúrállamok szövetsége vagy egy kizárólag politikai jellegű világköztársaság alapítása útján lehetne a háborút elkerülni, a legfontosabb nemzetközi kérdések szempontjából bizonyára kivihetetlenek; sőt még a választott bírósági eljárás is tapasztalat szerint csak olyan kevésbé fontos nemzetközi vitákban alkalmazható sikerrel, amelyektől a nemzetek becsülete és léte független. Csak ha a népies munkaállamban a hatalmi kérdések háttérbe szorulnak és az állam tevékenysége kiválóan gazdasági célokra irányul, lehet majd egy túlnyomóan gazdasági feladatokra hivatott világállam alapítására gondolni.

A gazdasági világállam alakulását azonban nem képzelhetjük egy, az érdekelték szabad elhatározásán alapuló,

egyszerre keletkező jelenségnek, hanem számos gazdasági intézmény fokozatosan haladó kiképződésének. Jó példát mutathatnak erre már ma is némely, az egész kultúrvilágot átfogó intézmények, mint a nemzetközi táviróegyesület (alakult 1865-ben), a világpostaegylet (1874.), a nemzetközi államszerződések az ipari, irodalmi és művészeti tulajdonjog védelmére.

VII. FEJEZET.

Az individualista hatalmi állam és a népies munka-állam.

A közjólét vagy legáltalánosabban véve az államcél lényegileg mindenütt egyet jelent az uralkodók személyes és politikai céljaival (III., 1.). Ha tehát az alsóbb néposztályokat az állam mozgató erőinek tekintjük, akkor természetesen az állam feladatainak is gyökeres változáson kell átmenniök. Ez a változás nyilván inkább a tényekben, mint a fogalmakban megy végbe, mert most már a theoretikusok általában a nép jólétét tekintik az állam legfőbb céljainak s ezt a felfogást számos alkotmány is megerősíti. Itt épen úgy, mint számos más esetben, az elmélet és a törvényhozás egyes szűk életkörök érdekeit összetéveszti az egész nép jólétével.

A legfontosabb különbség, amelyet az államok között az államcél előidéz, de amely természetesen inkább a jövőre mint a jelenre vonatkozik, az ellentét az individualista hatalmi állam és a népies munka- vagy gazdasági állam között. Az előbbinek legfontosabb alakja a hazafias katonai állam, az utóbbi pedig az, amelyre az alsóbb néposztályok a kultúrállamban szemmeláthatóan törekednek. Hatalmi államról akkor beszélhetünk, ha az állami tevékenység célja főképen abban áll, hogy a régi hatalmi viszonyokat külső és belső ellenség ellen megvédje.¹ A népies munka-

¹ Annak az elméletnek, hogy az állam hatalmi viszonyokból ered és hogy tulajdonképeni célja ezeknek fen tartása, régóta voltak képviselői nem szocialista írók is, mint az ókorban a későbbi szofisták, újabban Macchiavelli, Hobbes, Spinoza és Haller.

állam célja ellenben túlnyomóan az, hogy az állampolgárok szellemi és testi munkáját és az ezek által teremtett javak elosztását az egész nép érdekében szervezze. Ez a különbség azonban az állami tevékenységnek csak fő irányára vonatkozik, mert a gazdasági viszonyok szervezését bizonyos fokig már a mai individualista hatalmi állam is megragadta, viszont a népies munka-állam feladatai közül sem fog hiányozni a fennálló hatalmi viszonyok fentartása.

Uralkodó jellegök szerint a most fennálló államok természetesen kivétel nélkül hatalmi államok, még ha, – mint Anglia, az Északamerikai Egyesült Államok, Svájc – nem katonai államok is. Törekvésök csaknem kizáróan a hagyományos hatalmi viszonyok fentartására irányul; és mentől magasabb az uralkodó szociális rangja, annál nagyobb áldozatokat kell a népeknek hozniok hatalmi jogainak biztosítására és kiterjesztésére.

A modern államok legfontosabb feladatuknak tekintik az uralkodó hatalmának erősítését és, ha lehet, hódítás útján gyarapítását. Ezért minden államban az állami jövedelmek igen nagy részét a hadseregre, haditengerészetre és a hadi kölcsönök kamataira fordítják. Természetes, hogy ezeket a nagy néptömegektől távoleső célokért hozott óriási áldozatokat igen gyakran azzal indokolják, hogy az államot külső ellenségek betörése ellen kell védelmezni; de az államoknak ez a kölcsönös fenyegetőzése teljesen mesterkéltné állapot, amely nyomban eltűnik, ha a népies munka-állam tartós megszilárdulása a hatalmi összeütközéseket háttérbe szorítja, miért is joggal megállapíthatjuk, hogy a hadi pazarlások főképp az uralkodók céljaira történnek. Mert az a fegyveres erő, amely a belső jogrend fentartására szolgál, oly csekély, hogy bátran figyelmen kívül hagyhatjuk.

Amint az uralkodóét a diplomácia, hadsereg és haditengerészet, épen úgy védi a vagyonos osztályok hatalmi jogait a közigazgatás és főként az igazságszolgáltatás. Ezeknek főfeladatuk, hogy a vagyonos osztálynak egymásközött és különösen ezeknek a vagyontalan osztályokkal szemben fennálló jogrendjét fentartsa; ezenkívül egy és más mellékcél is szolgál, pl. védik az összes állampolgárok életét és testi épségét. Minthogy tehát az igazságszolgáltatás és

közigazgatás szintén hadseregek, amelyeket a vagyonos osztályok saját hatalmi jogaik biztosítására tartanak, önként érhető a polgárságnak ez intézmények iránt régi előszeretete, mint amilyen természetes, hogy az uralkodó és a nemesség a hadseregért lelkesülnek. A polgári liberalizmus egyes képviselői még annyira is mentek, hogy az állam tulajdonképeni céljául a jogvédelmet tekintették. Ezt a felfogást Lassalle jogosan csúfolta éjjeliőr-eszmének.

Nincs valami helytelenebb és egyoldalúbb törekvés, mint az, hogy némely írók, pl. Dunoyer és Spencer polgári elfogultságukban ezt a jog- vagy helyesebben jogszolgáltató államot, amely egyébként teljes tisztaságában soha sehhol fenn nem állott, az egyéni szabadság legmagasabb fokának akarják feltüntetni. Inkább az anarchizmus állítja joggal (I., 2.), hogy egész társadalmi rendje az egyéni szabadság elvén alapszik, mert egyrészt az állami és gazdasági életet tagjainak szabad szerződéseiből származtatja, másrészt pedig ama szerződésekből eredő jogok érvényesítését minden állami vagy törvényes támogatás nélkül az érdekeltek szabad elhatározására bizza.

A jogszolgáltató állam ellenben a gazdasági élet alakításában szerződési szabadságot enged a vagyonosoknak és vagyontalanoknak abban a biztos tudatban, hogy ez a küzdelem azoknak hátrányára fog eldőlni, akik vagyon és műveltség dolgában oly messze elmaradtak. Abban a szempillantásban azonban, amikor a szerződéses jogok érvényesítéséről van szó és amikor természetesen a vagyontalanok helyzete kedvező, közel lép az államhatalom a maga magánjogi, sőt elég gyakran rendőri és büntetőjogi kényszerítő erejével. A jogszolgáltató államban tehát, amely a szerződéseket, mint ilyeneket, kötelezőknek nyilvánítja, de a társadalmi viszonyoknak a szerződés tartalmára való befolyását figyelmen kívül hagyja, az egyéni szabadság elve csak addig érvényesül, míg az a tömegekre hátrányos.

Diplomácia, hadsereg, haditengerészet, jogszolgáltatás, közigazgatás és pénzügy, amely az anyagi eszközöket nyújtja, egy szóval azok az intézmények, amelyek fő jellemvonásuk szerint a kedvezőbb helyzetben lévő életkorok hatalmi céljait szolgálják, a modern állam figyelmét csaknem tel-

jesen igénybe veszik; mellettök az állam gazdasági tevékenysége csekély jelentőségű. Ez csak akkor lép előtérbe, ha irányadókul azokat a gazdasági szempontokat tekintjük, amelyek a nagy néptömegek érdekeit támogatják és amelyeknek érvényesülését ezért csak a népies munkaállamban várhatjuk. Azok közé az intézmények közé, amelyek a jelen mulandó hatalmi viszonyaival nincsenek közvetetlen kapcsolatban s amelyek ezért, mindenesetre nagy változásokkal, a mai államot túl fogják élni, a forgalom, az egészség, a nevelés meg a munkásbiztosítás intézményeit számíthatjuk. Jellemző ami modern hatalmi államunkra, hogy ezeket a tulajdonképpen kulturális feladatokat csak kénytelenségből veszi saját kezébe, inkább ellenőrzése alatt a községek és más társulatok önálló gondozására bízva.

Arra a kérdésre, hogy az állam tevékenységének e különböző elemei a népies munka-államban mily viszonyban állanak egymáshoz, röviden ez a válasz: A főszerepet a művelődés feladatai, az alárendelt mellékszerepet a hatalmi kérdések fogják játszani. Ha a gazdasági világállamra gondolunk, amelyben a munkásosztályok érdekei lesznek a mozgató rugók, a nemzetközi versengések és az azok szolgálatában álló óriási diplomáciai és katonai szervezetek lassankint eltűnnek és az államokon belül is az összes lakosok gazdasági helyzetének kiegyenlítődéssel a hatalmi összeütközések legbősbőségesebb forrása ki fog apadni. Ezért a népies munkaállamnak tevékenysége célját olyanformán meg kellene állapítania, mint azt Saint-Simon tette, aki, természetesen más név alatt, a hatalmi és munka-állammal (*Le système industriel*) oly gyakran foglalkozott. Nevezetesen XVIII. Lajos francia chartája elleni vitáiratában azt javasolja, hogy egy új francia alkotmány első cikkébe foglalják bele, hogy a francia államszövetség célja abban áll, hogy tagjainak jólétét tényleges hasznot hajtó békés munka útján elérje.

Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a kultúra és hatalom céljai közötti ellentét a népies munka-államra nézve is a legnagyobb veszélyeket rejti magában. Mert a kétségtelenül demokratikus jellegű intézmények is arra a sorsra jutottak a történelem folyamán, hogy a tömegekből egy szerencsésebb osztály kiemelkedett, amelyet

azután az emberi dolgok általános menete szerint a hatalom és uralom vágya csakhamar elragadott. Így a kereszténység eredetileg demokratikus népszervezet volt azzal a kizárólagos céllal, hogy tagjai vallásos szükségleteit kielégítse. Midőn azonban I. Konstantin utódai időszámításunk negyedik századában a kereszténységet a római birodalom államvallásává emelték, az időközben kiképződött hierarchiában hatalmi törekvések kaptak lábra és, legalább az egyház magasabb köreiből, az eredeti vallásos célokat mindinkább háttérbe szorították. Így történt, hogy a pápa, a középkorban a keresztény népeken, mint legfőbb vezérük, uralkodott és hogy még ma is mint a kereszténység legelőkelőbb fejedelme szerepel, míg közegei, a bíborosok és püspökök, rangban és tekintélyben a születési arisztokrácia legmagasabb polcain állókkal vetekednek. A hatalmi érdekek hasonló túltengése, ha csekélyebb mértékben is, tapasztalható a többi keresztény egyházaknál is.

Ha már a keresztény egyházat is megejtette a nagy csábító, a hatalom, balgaság volna észre nem venni a veszélyt, hogy a népies munka-állam is, amelynél még a túlvilágra irányuló tekintet és az emberi cselekvésnek ezzel összekötött rugói is hiányoznak, igen könnyen erre a sorsra juthat. Hiszen már a saint-simonisták is a katolicizmus mintájára alakított hierarchiában látták a szocialista állam vezetését. És minden történelmi analógia szerint az is bizonyos, hogy ha egyszer a népies munka-államban egy a néptől független hierarchia keletkezik, ennek hatalmi érdekei a néptömegek kultúrszükségleteit majdnem épen úgy háttérbe szorítják mint ma.

Ez a veszély különben nehezen is lesz valaha teljesen elkerülhető. Nagy történelmi fejlődések ellen nincsenek mesterséges védőeszközök, hiába tett ilyenféle kísérleteket a liberalizmus bíróságok és más ellenőrző hatóságok szervezésével. Az uralkodók féktelensége és hatalmi vágya ellen a leghatásosabb biztosíték mindenesetre a népnek az az általánosan elterjedt meggyőződése, hogy a vezető személyek és néprétegek működésének igen csekély abszolút becse van. Mert az ilyen »providenciális személyiség« nemcsak hogy saját népének anyagi eszközei segítségével nőtt nagyra és

korának szellemi készletéből nyerte a döntő irányítást: ha a magasba eljutott is, működésének eredménye minden ponton a munkás nép támogatásától függ.

Míg azonban ez a józan felfogás az irodalom, művészet és tudomány terén kifejtett minden egyéni tevékenység föltételezettségéről igen széles körben általában el van terjedve: addig az individualista hatalmi állam hagyományaiban nevelkedett tömegek nagyon hajlandók az államférfiak és hadvezérek tetteinek túlzott jelentőséget tulajdonítani. Pedig éppen itt legtöbbször oly cselekvésekről van szó, amelyeket, ha siker nélkül maradnak, mint bolondságokat kinevetnek vagy bűnként megbélyegeznek. Az a nép azonban, amelynek minden rétegében ez a józan felfogás van elterjedve, sohasem hajlik arra, hogy vezető személyiségeinek érdemeit túlbecsülje vagy éppen hogy azokat utódaikra is átszár-masztassa.

Mínthogy itt a népies munka-állam első alapelemeiről van szó, nevelésügyének legfontosabb feladatai közé fog tartozni a helyes ítélkezés a közérdekű működések értékéről és ezeknek föltételeiről. És ha ilyen nevelés, nevezetesen a politikai és katonai történelem kritikai tárgyalása nyomán a hősök vak imádata kiszorul is a nép legszélesebb köreiből, csakhamar meggyőződnek majd az emberek, hogy ennek folytán nem a hősök, hanem ezeknek féktelensége és erőszakossága fognak eltűnni.

VIII. FEJEZET.

A népies munka-állam működő rugóiról.

Mai jogrendünk uralkodó jellege szerint az önzésen alapszik. Hogy tulajdonjogi intézményünket csaknem kizárólag ez a rugó mozgatja, azt bizonyára senki sem vonhatja kétségbe, sőt kimondhatjuk, hogy a mi magántulajdonunk, amely a vagyonok fölhalmozását a tulajdonos érdekeit messze túlhaladó mértékben, a tulajdon tárgyainak természetére való minden tekintet nélkül, lehetővé teszi, nem csupán az önzés kifejezése, hanem az önzés leggonoszabb elfajulásainak

épen a forrása. De magánjogunk második alapintézményén: a családon, továbbá az egész jogrendszeren mai társadalmunkban az önzés elvei uralkodnak, bárha e körökben tapasztalat szerint az önfeláldozás és odaadás motívumai is jelentékeny szerepet játszanak s ezeknek közrehatását a törvényhozás itt mindig föl is tételezi. Mégis teljes alapossággal állíthatjuk, hogy a mai állam az önzésre, mint a társadalmi gépezet legbiztosabb rugójára épít különösen, ehhez járulnak egyes tereken a testvériség, szolidaritás és felebaráti szeretet érzései, mint kiegészítő erőforrások, természetesen alárendeltebb és nagyon gyakran bizonytalan hatással.

Nem hiszem, hogy a népies munka-állam az emberi szenvedélyek és vágyak játékával szemben lényegesen más állást foglalhatna el, mint a mai állam. Amíg minden ember a maga testi határai között egy kis világot képez, amely a saját fájdalmát és saját gyönyörét közvetlenül érzi, míg más személyek öröme és bánata csak igen közvetve érinti, mindaddig az önzés az emberi cselekvés legkiválóbb rugója marad. Már pedig ilyen csodát a népies munka-állam sem fog teremteni, mint azt oly sok szocialista író reméli, bár a tulajdon intézményének átalakításával az önző tevékenység legfontosabb indító okait megszünteti. Ezért a szocialista államrend nem tűzheti ki céljául azt, hogy az önzést az ember szívéből kiirtsa, hanem csak azt, hogy *ezt* helyes irányba terelje és elfajulásait lenyesse.

Természetes a szocialista iskoláknak minden időben hangoztatott kívánsága, hogy a népies munka-állam az önzés uralma helyébe nemes rugók játékát helyezze. Az erre vonatkozó javaslatok két irányban mozognak. Számos szocialista rendszer azt követeli, hogy a népies munka-állam intézményeit egyszerűben a felebaráti szeretet, a szolidaritás és a testvériség érzelmeire kell alapítani épen úgy, mint ahogy mai állami rendünk abból a gondolatból indul ki, hogy az önzés az emberi természet alapösztone.

Természetesen fölteszik, hogy ez érzelmek kifejlődését az állam összes intézményei és különösen a célszerű nevelési rendszer előmozdítják.

A szocialisták egy másik csoportja ezzel épen ellentétes irányból indul ki. Ez abban áll, hogy az állam polgárainak

önzését adott tényként elfogadja ugyan, de az önző érdekek összeütközését az által igyekezik elkerülni, hogy minden egyes egyén szabad cselekvőségének külön kört enged. Ezzel szemben Fourier és iskolája azt vélik, hogy az általuk javasolt társadalmi rendben az összesség harmóniája és jóléte az emberi vágyak szabad működéséből fog keletkezni. Az anarchista iskolák is kénytelenek erre az álláspontra helyezkedni, mert ők minden parancsoló és kényszerítő államhatalmat elvetnek.

Mindezek a rendszerek Rousseauval együtt abból a felfogásból indulnak ki, hogy az ember természettől fogva jó és hogy csak az uralkodó társadalmi viszonyok rontották meg, minélfogva a társadalmi rend gyökeres átalakításával az embereknek ez a természetes jósága ellenállhatatlanul visszatér. Ezt a felfogást ugyan már Rousseau idejében is joggal támadták, de azóta számos vad nép megfigyelése bizonyítja, hogy erkölcs dolgában ezek éppen nem állanak a kultúr-nemzetek fölött. Bizonyos, hogy a mi civilizációnk ezer fogyatékoságban szenved és a »civilizáltak« legnagyobb részben megérdemlik a szemrehányásokat, amelyekkel Fourier őket bőségesen elhalmozza; de a vadember önzése, mértéktelensége, hűtlensége és kegyetlenségéhez képest még mindig túrhető.

Egyáltalán veszélyes tévedés volna azt hinni, hogy az állami intézményeknek bármily erőszakos felfogatása is lényegesen meg tudná változtatni az emberi természet alapösztöneit. A szocialista rendszerek, amelyek ebből a felfogásból indulnak ki, ingatag alapon nyugszanak; egy józan államelméletnek számolnia kell azzal, hogy a jó és gonosz szenvedélyek a népies munka-állam uralma alatt is megmaradnak. A tizenkilencedik század számtalan szocialista és kommunista kísérletei tényleg bebizonyították, hogy az emberek erkölcsi újjászületése, amit az új intézményektől alapítóik vártak, sohasem következett be.

A szocializmusnak ezt az erkölcsi túlbecsülését ép oly elhibázottnak és céltalannak tekintetem mindig, mint Thompsonnál, Lassallenál, Marxnál és Rodbertusnál annak nemzetgazdasági elburkolását. A szocializmusnak éppen nincs szüksége ilyen ábrándokra, amelyek szükségképen az

utópia jellegét nyomják reá. A mai társadalom természetesen, amelyben szűk életkorok érdekében a nagy néptömegek a legnagyobb áldozatokat kénytelenek hozni, nem prédikálhat egyébről, mint erről az áldozatkészségről, szolgálati hűségről és patriotizmusról. A népies munka-állam sem fogja egyébként sohasem összes polgárait egyenlőkké tenni; de annyira mégis ki lehet egyenlíteni az összesség társadalmi helyzetét, hogy az új intézmények mellett mindenki megtalálja jogos érkei kielégítését.

Azt hiszem tehát, hogy a népies munka-államban kevesebb szó esik az áldozatkészségről és testvériségről, mint az érdekek észszerű kiegyenlítéséről. A nagy francia forradalom vezető emberei is legnagyobb részt rajongtak a Rousseau-féle állam nélküli természeti állapotért; de a viszonyok hatalma csakhamar arra kényszerítette őket, hogy megteremtsék Franciaország mai közigazgatási rendszerét és így már a királyság által megkezdett központositást fokozzák és betetőzzék.

IX. FEJEZET.

Jog és erkölcs.

Az egyesek cselekvését társadalmunkban nemcsak jogszabályok, hanem az erkölcs parancsai is szabályozzák és jogunk számos fontos téren az erkölcsi rendet, mint szükséges kiegészítést, föltételezi (I., 8.). Ezt a viszonyt, természetesen lényeges eltérésekkel, a népies munka-állam is bizonyára átveszi. Mert bár a szocialista jogrend ki fog terjedni nem egy olyan térre is, amely jelenleg pusztán az erkölcsi parancsok szabályozása alá esik, mégis a szocialista állam is képtelen lenne az összes emberi cselekvést a jogszabály uralma alá vonni. Mindenesetre az erkölcsi rugók működésének a népies munka-államban jelentős változáson kell keresztülmennie.

Mai társadalmi rendünkben a jog és erkölcs parancsai között a különbség lényege abban áll, hogy külső kényszerrel csak az előbbieket hajthatók végre. Egyébként az erkölcsi parancsok sincsenek minden szankció nélkül, mert hiszen

az olyan szabály, amely mellől ez teljesen hiányzik, alig több üres szónál. Az erkölcsi szabályok szankciója azonban jelenleg elsősorban vallásos, amennyiben keresztény felfogás szerint az erkölcstelen cselekedetekért már itt a földön is és azután meg örökké tartó büntetéssel is sújtja az isten a tetteseket. Másodsor pedig az erkölcsös cselekvés fontos rugója a közvélemény, amennyiben az erkölcstelen cselekvések nyilvános megrovása és annak következményei kihatnak az egyén jólétére. Innen van az, hogy az erkölcs, épen úgy mint a jog, hatalmi viszonyokon alapszik, csak ez nincs oly egységesen és láthatóan szervezve mint az államban.

Kitűnik mindebből, hogy az erkölcs állapota korunkban sok szempontból nem kielégítő. Az erkölcsi parancsok vallásos szentesítése ugyanis folyvást veszít erejéből és jelentőségéből, mert elválaszthatatlan összefüggésben áll a vallásos dogmák mindent felölelő rendszerének hitével, amely mindinkább eltűnik a kultúrnépek szívéből.

Földről ugyanis a vallásos hagyományok bírálata és a tapasztalati világnézet elterjedése nyomán mindinkább veszti a talajt a vallás, úgy hogy ma már a művelt emberek nagy része nem áll a pozitív kereszténység alapján, hanem legjobb esetben valami ész vallásban hisz, amely az erkölcsiség hatékony rugójának, nehezen tekinthető. Nem áll másképen a dolog akkor sem, ha a magasabb néposztályok valami bölcséleti erkölcstant követnek, mert ezek kényszerítő hatás dolgában messze mögötte maradnak a vallásos erkölcsrendszereknek. Ezért is van elterjedve a tulajdonképpen konzervatív életkörökben, amelyeknél rendszerint teljesen hiányzik a liberális pártok műveltségével járó idealizmus, az a nézet, hogy a nép számára fenn kell tartani a vallást, ha jómagukból a dogmahit minden nyoma régen ki is veszett.

Másrészt az *alsóbb néposztályokban* is mindinkább terjed a törekvés, hogy földi létüket anyagi és szellemi tekintetben szebbé és jobbá tegyék; az ilyen messzeterjedő áramlatok legvilágosabb kifejezője a szocializmus. Ezzel azonban a tömegek öntudata szükségképpen ellenmondásba jut a mai kereszténység alapfelfogásával (I., I.), amely szerint a földi lét csak átmeneti zárandokút, amely az emberiség valódi

céljához, az érzékfölötti túlvilágon való örökülethez, vezet és azt előkészíti.

A vallásos motívumok fokozatos gyöngülésével természetesen karöltve jár a közvélemény erejének növekedése, amelyet főntebb az erkölcsi cselekvés második rugójául jelöltem meg. De ez sem jut korunkban teljes érvényesüléshez, mert az erkölcstelen cselekvések nyilvános megrovása még nincs megfelelően szervezve.

Nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a jelenkort, ha az erkölcsnek új intézményei nem támadnak, ugyanaz az erkölcsi csőd fenyegeti, amelybe a pogány népvallás felbomlása után az antik világ jutott. Természetes, hogy a népies munka-állam a fennálló vallásokkal szemben, épen az erkölcsi-csiséggel való összefüggésökre való tekintettel, nem foglal el ellenséges álláspontot; de nem zárkozhatik el az elől a tény elől sem, hogy korunk vallásromboló áramlatait semmiféle megtorló rendszabályokkal visszaszorítani nem lehet és hogy ennél fogva ezek a vallási rugók erejét a századok folyamán a teljes jelentéktelenségig csökkenteni fogják (III., 8.). Ha tehát a népies munka-állam állandó intézményeket akar teremteni, főként azokra az erkölcsi motívumokra kell figyelemmel lennie, amelyeket egy megfelelően szervezett és vezetett közvélemény képes nyújtani. Ennek a szükségletnek, hogy t. i. az erkölcsös cselekvést nyilvános dicsérettel és megrovással előmozdítsuk, bizonyos mértékben már ma is kielégítésére szolgálnak a törvényhozó és közigazgatási testületek és az egyesületek nyilvános tárgyalásai, úgyszintén a hírlapi sajtó is. Nem szabad felednünk, hogy a szabad sajtó mindenütt sikeresen lépett föl ama kiskirályok önkénye és kapzsisága ellen, akik az utóbbi századokban a nemzetek leggonoszabb ostorai voltak. Ellenben nem nyújt oltalmat az uralkodók, a kormányok és parlamentek, a születési és pénzarisztokrácia és hasonló személyek erkölcsi kihágásai ellen, akik a társadalmi hatalom nagy részét tartják kezekben s így a lapokat vagy megsemmisítik, vagy pénzzel és más előnyök nyújtásával megvásárolják.

Egyébként világos, hogy a hírlapi sajtó az erkölcsiség előmozdításának minden dogmában való hittől független eszköze. Ehhez azonban két föltétel szükséges. Először, hogy

a hírlapi sajtó bizonyos föltételek mellett mindenkinek rendelkezésére álljon, amivel szemben jelenleg csak a társadalmilag legbefolyásosabb körök gyakorolhatnak általa befolyást polgártársaik cselekvésére. Másodsor, hogy az erkölcsi cselekvés eme biztosítékát az állam törvényhozása szervezze.

Ezt a szervezést úgy kell gondolni, hogy a népies munkaállam független szervekkel helyiérdekű hivatalos lapokat adat ki, amelyeket a közérdekbe ütköző erkölcstelen cselekedetek alkalmával minden állampolgár, egyébként csak a sértett fél vehet igénybe. A pusztá erkölcs lényegének megfelelően csak az erkölcstelen cselekedet nyilvánosságra hozatala lenne megengedve; más büntetés nem sújthatná a tettet. A törvényhozás határozná meg, egyes esetekre nézve szükséges-e a közlés előtt a valódiság, vagy ez után megengedhető-e a valótlanság bizonyítása.

E javaslatok mintáira ráakadhatunk már a jelenkor némely intézményeiben, nevezetesen abban a jogban, amelyet a modern törvényhozások számos esetben megadnak a sértettnek, hogy t. i. követelheti az ítéletnek a lapokban közzétételét. Azt hiszem, hogy a nyilvánosság ilyféle rendszere több biztosítékot nyújt az erkölcs fentartására, mint a mi ezer kételytől szagztatott, se hideg, se meleg vallásosságunk. Természetes, hogy az ilyen erkölcs önző indokokon alapulna; de hát nem önző motívumok vezetik-e a hívő keresztényt, aki cselekedetei jutalmát vagy büntetését a túlvilágon várja? Természetesen ez intézményekhez járulhatna az ifjúság erkölcsi oktatása, amely az erény gyakorlását önmagáért ajánlja, anélkül azonban hogy a népies munka-állam az erkölcsi szabályoktól, amelyek, ép úgy mint Kant kategorikus imperatívuszai, minden szankció híján vannak, a gyakorlati erkölcsiségre valami nagy előnyt várhatna.

X. FEJEZET.

A szabadság eszméje.

Szabadság az egyénnek adott az a lehetőség, hogy önmaga által kitűzött céljait önkényes akadályok nélkül követhesse. Ha ez a szabadság a személyek bizonyos csoportját illeti, akkor egy testület, egy osztály, egy nép szabadságáról beszélhetünk.

A célok szerint, amelyekre egyesek vagy személyek csoportjai törekszenek, szólhatunk politikai, gazdasági, tudományos és vallás-szabadságról. Itt csak a politikai és gazdasági szabadság jó tekintetbe.

A szabadság jóhangzású kifejezését igen gyakran alkalmazták oly intézményekre, amelyek egyes, társadalmilag befolyásos életköröknek lehetővé tették, hogy polgártársaikat politikailag vagy gazdaságilag kizsákmányolják. Így nevezték el a XVII. és XVIII. század német fejedelmei német szabadságnak azt az évszázados küzdelmek árán megszerzett lehetőséget, hogy hazájukat gyöngítsék és szétdarabolják. Ép így beszélnek a vagyonos osztályok még ma is a szerződés és kamatszedés szabadságáról, bár e két intézmény a legalkalmasabb eszköz arra, hogy a vagyontalanokat a vagyonosok gazdasági uralma alá vessék. En természetesen itt a szabadságnak csak azokra az alakjaira gondolok, amelyek az egész nép politikai és gazdasági önrendelkezésével összeegyeztethetők.

Ami most már először is a *politikai* szabadságot illeti, e kifejezésnek mai nyelvhasználatunkban kettős jelentése van. Politikailag szabad elsősorban a nép vagy az egyén, ha és amennyiben céljai elérésében őt az állam intézményei nem akadályozzák. A politikai szabadság ebben a jelentésében független az állam mindenkori alkotmányától; fennállhat egy észszerűen kormányzott abszolutista államban is, ha az államhatalom a polgárok egyéni életébe csak annyira nyúl bele, amennyire azt a közérdek megkívánja. Politikai szabadság alatt továbbá értjük másodsorban azt az állapotot, amelyben a polgárok az állam kormányzásában kisebb vagy nagyobb mértékben részt vesznek. Ez utóbbi értelemben poli-

tikai szabadság csak az alkotmányos monarchiákban és a köztársaságokban uralkodik.

Hogy a népies munka-állam polgárainak tetemesen több politikai szabadságot nyújthat mint a mai individualista hatalmi állam, azt alig vonhatja valaki kétségbe. Különösen az egyéni politikai szabadság, amely a nagy néptömege nézve mégis a fődolog, lényegesen fokozódni fog. Mert a népies munka-állam már kiválóan gazdasági jellegénél fogva vagy egészen megszünteti, vagy jelentékenyen korlátozza a katonai kötelezettségeket, amelyek a szárazföld katonai államaiban a népességnek épen legerőteljesebb részét életének legszebb korában, lépten-nyomon akadályozzák egyéni céljai elérésében. Es az összes polgárok gazdasági helyzetének kiegyenlítődése folytán a rendőrség és bíróság nyomása is erősen enyhülhet.

Kevésbé tiszta e kérdés a polgárok *gazdasági* szabadsága tekintetében. Nyilvánvaló, hogy erre, nem pedig a politikai szabadságra gondolnak egyes államférfiak és írók, midőn a népies munka-államot mint egy fegyház- vagy kaszárnya-államot tüntetik föl. De itt ismét az az egyoldalúság tapasztalható, amely az államot és nemzetgazdaságot, az összesség életnyilvánulásait csak szűk életkörök szempontjából képes megfigyelni.

Mert tényleg csaknem kizáróan a gazdagok társadalmi állására vannak tekintettel, akik a népies munka-államban a gazdasági szabadság lényeges csökkenését várják. Jelenleg a gazdag a gazdasági szabadság szempontjából mindenesetre szerfölött kedvező helyzetben van. Mai viszonyaink között hazája az egész világ. Ahol megjelen, mindenki körülötte tolong, hogy munkájával henye életét széppé tegye. S ha a nép munkájában részt vesz, működésének sikerét gazdagsága mértéktelenül fokozza. Korunk valódi királyai a gazdagok, nem pedig a munkával túlterhelt s életükben is mindinkább fenyegetett uralkodók. A gazdasági szabadság ilyen mértéktelenségének a népies munkaállamban mindaddig, míg a visszaélések tulajdonképeni céljától el nem térítik, tetemesen csökkennie kell.

Míg a gazdagok tényleg és bőségesen élnek a gazdasági szabadsággal, addig a szegények gazdasági önállósága társa-

dalmi rendünkben alig több látszatnál. Jogilag nincs ugyan korlátozva gazdasági szabadságuk a rabszolgaság és jobbágy-ság megszüntetése óta; de minthogy az élet fentartására szükséges termelőeszközökkel nem rendelkeznek, a valóságban azokra a kereseti alkalmakra vannak utalva, amelyeket nekik a föld és tőke tulajdonosai nyújtani hajlandók. »A mai személyes szabadság – mondja teljes joggal Rodbertus – a legtöbb emberre nézve nem egyéb mint függőség idegen egyéni akarattól, idegen egyéni erkölctől, függőség a föld- és tőketulajdonosok akaratótól és erkölcsétől: szolgálat egyrészt, uralom másrészt.« A nép nagy tömegeire tehát kétségtelenül a gazdasági szabadság gyarapodását fogja jelenteni, ha a kereseti alkalmakat nem a véletlen vagy a szükség kényszeríti reájok, hanem a népies munka-állam szervei tervszerűen juttatják nekik.

Mégsem volna helyes teljesen figyelmen kívül hagyni azt a gondolatot, amely ama kifogások alapját képezi. Bizonyos, hogy a népies munka-állam nem jár föltétlenül a népösszesség gazdasági szabadságának csökkenésével, de nyilván közel a veszély, hogy ez az államokat nagy gazdasági jogkörét épen úgy fölhasználja az egyén bilincsbe verésére, mint a mai individualista hatalmi állam politikai túlerejét. Ezért a népies munka-állam szerveinek a gazdasági erők szervezésénél nagy önuralmat kell tanúsítaniuk. Nem minden gazdasági előny érdemli meg, hogy érette az egyes egyéni szabadságát korlátozzuk; csak ott lehet a polgárok cselekvését állami kényszer alá szorítani, ahol a társadalom fontos gazdasági érdekeiről van szó. Különben attól kell majd tartani, hogy a népies munka-államban épen a legerőteljesebb elemeket individualista áramlat ragadja magával épen úgy, mint ahogy napjainkban az individualizmus bűnei lettek a szocializmus kifejlődésének főúgói.

XI. FEJEZET.

Az egyenlőség eszméje.

A francia forradalomban sokkal inkább uralkodott az egyenlőség eszméje mint a szabadság és testvériség jel-szavai. De túlnyomóan politikai jellegének megfelelően nem jutott tovább az ú. n. törvény előtti egyenlőségnek, amin akkoriban főként az adó- és igazságszolgáltatási ügyekben fennálló előjogok megszüntetését és az általános hivatalviselés képességét értették. Arra azonban sohasem gondoltak a francia forradalom vezető köreiben, hogy polgártársait a polgári jog intézményei, nevezetesen a magánjog tekintetében is egyenlőkké tegyék, bár nem egy előkelő férfiú nyilvánított a forradalom előtt és alatt féligmeddig szocialista nézeteket. A törvény előtti egyenlőségnek ez a megcsonkított formája került számos kultúrállam alkotmányába.

Az egyenlőség e torzképe ellen már a francia forradalom végén föllépett az egyenlők összeesküvése (*Conjuration des Egaux*) Babeuf vezetése alatt, amely a tényleges egyenlőséget (*égalité de fait*), azaz a nevelés, a munkák és élvezetek egyenlőségét kívánta az összes állampolgárokra kiterjeszteni. A gazdasági egyenlőség azóta hatalmas, nagy tért hódító ideálja maradt a szocializmusnak, amely semmiképen sem érdemli meg St.-Simon lekicsinylését, aki ezt mint török egyenlőséget gúnyolta ki. Az is kétségtelen azonban, hogy ez az ideál, mint általában az emberi törekvés végső céljai, csak a messze jövőben és csak megközelítőleg valósítható meg.

A teljes gazdasági egyenlőség tényleg csak az anarchista társadalmi rendben képzelhető el. Ellenben a népies munkaállamban mindig találkoznak ellentétek, amelyek az összes polgárok tökéletes gazdasági egyenlőségét lehetetlenné teszik. Ilyen mindenekelőtt az uralkodók és uralomalattiak vagy, ha úgy tetszik, a kormányzók és kormányzottak közötti ellentét, amely a népies munkaállamban még erősebben megnyilatkozik mint a mai társadalmi rendben, minthogy működése az egész gazdasági életre is kiterjed. Azt tapasztaljuk azonban minden korban, hogy az uralkodók hatalmi

fölényüket mindig arra használták, hogy maguknak előnyös gazdasági életmódot biztosítsanak.

Másodszor a műveltségben és ismeretekben való különbségek a népies munka-államban is szintén bő forrásai lesznek a gazdasági egyenlőtlenségnek. Természetes, hogy a tudósok sohasem támasztottak távolról sem oly nagy gazdasági igényeket a társadalommal szemben mint az uralkodók; a tudásban és műveltségben való felsőbbtség mégis minden államrendben bizonyos hatalomra nyújtott alapot, amely szükségképen előnyös gazdasági életviszonyokhoz vezet. Ezért azok a szocialisták, akik, mint pl. Sylvain Maréchal, Babeuf elvtársa, elsősorban a gazdasági egyenlőség megvalósítását követelik, eszményi társadalmukban a magasabb szellemi élet visszaszorítását, sőt pusztulását szükséges föltételként hangoztatják, nem gondolván meg, hogy az európai kultúr-államok síűrű népességének eltartása a tudomány és technika szüntelen haladását követeli, ami legnagyobb részben csak a szaktudósok műve lehet. A szaktudományok óriási és napról-napra növekvő terjedelme, a hatalmas apparátus, amelyet napjainkban a technikai és természettudományok, sőt az elméleti tudományok is megkívánnak, képtelen ábrándnak mutatnak minden oly gondolatot, hogy az egyesek a tudományt a fizikai munka mellett mellékfoglalkozásként üzzék (Bebel), vagy hogy a tudományos tanítás a gyakorlati ipari oktatással összeköthető (Proudhon).

A harmadik ok, amely a gazdasági egyenlőséget előidézi, az egyes állampolgárok végezte munkának mennyiségében és minőségében való különbség. Természetesen aki azt hiszi, hogy a szocialista társadalmi rend az eddigi önző rugókat a testvériség érzésével helyettesíti, a gazdasági egyenlőtlenség ez okait tagadhatja; aki azonban a szocializmus ilyen csodatévő hatásában nem hisz (I., 8.), a munka és bér bizonyos arányosságát elengedhetetlennek fogja találni.

Végül negyedszer nem szabad elfeledni, hogy a mai társadalmi mozgalom főképen az ipari munkásoktól, tehát e néposztály szellemileg és anyagilag legmagasabb fokán álló tagjaitól indul ki. S amint a XVIII. és XIX. század polgári forradalmi túlnyomó mértékben a nagy polgárság javára ütöttek ki, épen így a szocialista mozgalom, amely szintén

nem egyéb hatalmi eltolódásnál, bizonyára főként a munkásosztály legbefolyásosabb elemeinek fog javára válni.

Ez a négy momentum – még ha a hősi lelkesülés bizonyos pillanatában elhatároznák is az összes állampolgárok gazdasági egyenlősítését – a népies munka-államban is csakhamar a gazdasági egyenlőtlenségre vezetne vissza. A népies munka-államot tehát hierarchiai szervezetnek kell képzelnünk, amely azonban ne legyen Saint-Simon-féle theokráciai, hanem tisztán világi jellegű. Mintakul szolgálhatnak korunk nagy vasúti és hajózási vállalatai, amelyek tisztán gazdasági célokat szolgálnak és mégis csodálatos biztossággal és pontossággal működnek. Kevésbé alkalmasok ily példakul a modern kultúr államok szintén hierarchiailag szervezett hadserege és hivatalnoki kara, mert e szervezetek főképpen a patriotizmuson, a katonai dicsvágyon és más történelmileg föltételezett érzéseken nyugszanak, amelyek a népies munka-államban nagyon is a háttérbe fognak szorulni.

Az ilyen hierarchikus szervezet két fontos kérdés célszerű megoldását is megkönnyíti, amely két kérdés természetesen a mai társadalmi rendben csekélyebb fontosságú. Ké legyen a népies munka-államban a természet alkotta ritka élvezeti eszköz? És, ami még fontosabb, ki végezze azt a sok undorító és egészségtelen munkát, amely a termelésnek a nép érdekét szem előtt tartó rendjében is szükséges lesz? Fourier és iskolája azzal a furcsa ötlettel álltak elő, hogy e kellemetlen munkákat minden szocialista községben (falanx) bízzák egy vakmerő, vásott gyerekekből alakított csoportra, akik megtiszteltetésnek veszik, hogy e munkákat végezhetik. Egy hierarchikusan szervezett társadalomban nem okoznak e kérdések legyőzhetetlen nehézségeket, már azért sem, mert a rangviszonyok a népies munka-államban távolról sem oly merevek és mozdulatlanok mint mai társadalmi rendünkben (II., 7.).

De nemcsak a visszataszító és egészségtelen munkák dolgában, hanem az összes anyagi és szellemi tevékenység tekintetében is nagy jelentőségű a társadalom hierarchikus rendje. Nem szabad felednünk, hogy a népies munka-államban igen sok illúzió eltűnik, amely ma az emberek cselekvésére erős hatást gyakorol. Ha most már az összesség egyenlő gaz-

dasági helyzeténél fogva eszik a gazdasági helyzet javításának lehetősége, akkor az a veszély fenyeget, hogy a nagy néptömegek teljes nyugalomba süllyednek és a népies munkaállam egy etető és hízoló állammá fajul. Ezt a veszélyt legbiztosabban egy hierarchikus szervezet hárítja el, amelyben a magasabb rangfokozatokra való emelkedés minden egyesnek sokkal könnyebb lesz mint a mai társadalmi rendben.

E döntő szempontokat nem is hagyták soha figyelmen kívül. A gazdasági egyenlőség mellett nyilatkozó szocialisták közé tartozik nemcsak St.-Simon, hanem iskolája is, amely a felosztás legfőbb elvéül azt a híres szabályt állította fel, hogy mindenkit képességei szerint kell alkalmazni és működése szerint jutalmazni. Hasonló álláspontot foglalt el Fourier és iskolája, kimondván, hogy az általok tervezett társadalmi rendben a vagyonbeli nagy egyenlőtlenség megengedhetetlen. Később is számos szocialista nyilatkozott a jövő államainak gazdasági egyenlőtlensége mellett.

A gazdasági egyenlőség képviselői közé tartoznak ellenben nemcsak azok, akik, mint Babeuf és követői, ezt közvetlenül követelik, hanem azok az írók is, akik a javak elosztásának legfőbb mértékéül az egyén szükségletét állítják föl. Tényleg a gazdasági egyenlőség védelmezői mindig erre a szükséglet szerinti elosztásra gondolnak, mivel az élvezeti javaknak és szolgáltatásoknak az egyesek között teljesen egyenlő felosztása a korra, nemre és egészségi állapotra való tekintet nélkül nyilvánvalóan elképzelhetetlen.

Ha azonban a népies munka-állam hierarchikus szervezést megengedhetetlennek tartjuk, kérdés, miképen osztjuk be az állampolgárokat a különböző állásokba. Mai társadalmunkban ennek az egyes sorsára döntő kérdésnek megoldása csaknem kizárólag a születés vagy a vagyon véletlenétől függ. Mai társadalmi viszonyaink között naponta látunk nagytehetségű embereket a műhelyben vagy az eke szarvánál, míg gazdagabb családoknál a tehetségtelen gyermekek nevelésére elég gyakran hiába pazarolják a költséget és fáradságot. A saint-simonisták tehát jogosan nyilvánították a születéssel járó kiváltságokat társadalmi bajaink alapjának. Minthogy a népies munka-államban a vagyon különbözőségei eltűnnek, az egyes állampolgárok élethivatásának

megállapítása tekintetében a következő mozzanatok lesznek irányadók:

1. *A szülők hivatása.* Ennek az az előnye, hogy a gyermekek a nevelés folyamán mintegy maguktól belenőnek szüleik hivatásába, bár másrészt, mint némely keleti népek történelme mutatja, e gondolat túlhajtása a hivatások kaszt-szerű elzártságára vezet. A népies munka-államban a népesség eloszlása városokba és falvakba, az egyeseknek a különböző foglalkozásokra való utasíttatása kétségtelenül főként a szülők állására való tekintettel fog végbemenni. Ez a momentum azonban nem érvényesülhet a magasabb, vezető állásokra nézve, mert így szükségképen egy hivatalnoki nemesség támadna, amely a népies munka-államot csakhamar az individualista hatalmi állam útjára terelné vissza.

2. *Magasabb szellemi kiképzés.* A szellemi kiképzés és annak bizonyítása vizsgákkal, tudományos munkákkal és más módon demokratikus közéletben különösen alkalmas megkülönböztető] elül, mert az erős szellemi tevékenység ritka természeti képességektől függ, amelyek a kevésbé tehetségesek részéről is elismeréssel találkoznak. De a tudásban való fölény különösen az ifjabb életkorban szolgálhat megkülönböztető jelül, míg az előrehaladottabb években már kisebb mértékben, mert itt az egyes már a gyakorlati életben kimutatta képességeit. Még kevésbé lehet, mint Plato, Campanella, a saint-simonizmus és Auguste Comte kívánják, a népies munka-állam vezetését a tudósokra és a tudós papokra mint ilyenekre rábízni, mert az államok sikeres vezetése elsősorban erélyes és következetes jellemet követel, amire nézve a műveltségnek és ismereteknek legmagasabb foka sem nyújt önmagában biztosítékot.

3. *A polgárok választása.* A vezető állásoknak választás útján betöltése, ami demokratikus államban nagy jelentőségű, legfőleg azt követeli meg, hogy a megválasztott értse a módját, miként kell a néptömegekkel bánni; de tapasztalat szerint nagyon is alá van vetve a demagógiának. A modern individualista hatalmi államokban, amennyiben általában szabad alkotmányuk van, a vezető személyiségek választása egyre fokozódó jelentőségű, mert itt tényleg kiváltképpen a néptömegekre való politikai befolyásról van szó. Az első-

sorban politikai jellegű magasabb állásokat a népies munkaállamban is minden aggodalom nélkül lehet választás útján betölteni; de egy ilyen, csaknem kizárólag gazdasági államban a legtöbb vezető hivatal betöltése kellő technikai ismeretektől és képességektől függ, amelyeknek megállapítására a választás mindenestre a leghelytelenebb eszköz lenne.

4. *Valamely magasabb tekintély gyakorolta kinevezés.* A kinevezés a kinevezett szakszerű alkalmasságának pontos megállapítására célszerűbb mint a választás, ellenben az a veszély, hogy itt a kinevező kedvezése és személyes érdeke fognak döntő szerepet játszani. Ott tehát, ahol a hatalom legfőbb birtokosának érdeke minden más szempont fölé emelkedik, mint pl. a mi arisztokratikus katonáállamunkban és a katolikus egyházban, a vezető állások betöltése rendszerint kinevezés útján történik. Ezzel szemben a népies munkaállamban a gyakorlati államművészet egyik legfontosabb feladata lenne a választás és kinevezés közötti meggye-vonalat helyesen meghúzni és ilyképen úgy a demokratikus alkotmány biztosságáról, mint a vezető személyek szakszerű arra valóságukról gondoskodni.

5. *A sorshúzás.* A sorshúzás a közhivatalok betöltésében igen jelentékeny szerepet játszott az ókor demokratikus köztársaságaiban, névszerint Athénban, mert ezek a rab-szolgaság következtében tényleg szűkkörű arisztokráciák voltak, amelyeknek tagjai politikai műveltség és munkaképesség dolgában hasonlíthatatlanul közelebb álltak egymáshoz mint mai társadalmi rendünk magasabb és alacsonyabb rétegei. Minthogy ezek az állapotok a népies munkaállam megalapítása után is még emberöltőkön át tovább tartanak, az állampolgároknak magasabb és alacsonyabb állásokhoz sorshúzás útján való besorozása csak akkor lesz keresztülvihető, ha már az új intézmények hosszú hatása alatt a népesség különböző rétegeinek szellemi és gazdasági eltérése alaposan kiegyenlítődték.

Összefoglalva a mondottakat, a népies munkaállamban a hierarchikus szervezet a következőképpen fog kialakulni. Az állampolgárokat a különböző foglalkozásokra a szülők hivatására való tekintettel osztanak be, azonban az egyesek eltérő kívánságait a lehetőség szerint figyelembe vennék.

Magasabb pályákra lépés az ifjúkorban kifejtett különös szellemi működéstől függne, míg az előléptetés a foglalkozások különfélesége szerint választás vagy kinevezés útján történék. A fejlődés további folyamán, ha a demokratikus szellem nemcsak a politikai, hanem a gazdasági és szellemi életet is áthatná, a gazdasági szervezet alakításánál a sors-húzást is alkalmazni lehetne.

De ha szükségszerűnek tartjuk is a népies munka-államban a gazdasági egyenlőtlenséget, az mégsem közelítheti meg távolról sem azt a borzasztóan éles ellentétet, amely ma a gazdagság és szegénység között fennáll. Már a jelenkor demokratikus államában is jóval kevésbé eltérő a hatalom magasabb és alsóbb birtokosainak helyzete mint arisztokratikus katoná-államunkban. Egy föld- és tőketulajdon nélküli demokratikus társadalomban, mint amilyen a népies munka-állam, a gazdasági helyzetben levő eltérések bizonyára csak akkorák lennének, hogy a polgárokat versenyre ösztönözzék, anélkül hogy az alacsonyabb sorsban levőkben gyűlöletet és irigységet támasztanának.

MÁSODIK KÖNYV.

**A GAZDASÁGI ÉLET ÉS A FAJFENNTARTÁS
RENDJE A NÉPIES MUNKA-ÁLLAMBAN.**

I. FEJEZET.

A közjó és az egyéni érdek.

Mai jogrendszerünk a köz- és magánjogra oszlik. Az uralkodó felfogás szerint az előbbi azokat a jogintézményeket foglalja magában, amelyek az egyetemes jólétet szolgálják, az utóbbi az egyesnek egyéni életcéljait szabályozza.¹

Kevés kérdés van, amelyet a tudományban és a gyakorlatban hatalmas érdekek befolyása annyira elhomályosított volna, mint a közérdek és az egyéni életcél közötti ellentétet. Mert amit ma közérdeknek neveznek, az a valóságban csaknem kivétel nélkül egyes hatalmas személyek vagy életkorok (v. ö. fentebb L, 3., 7.) személyes és politikai érdeke és *így* az egyéni életcélok körébe sorozandó.

Es épen fordítva azok a célok, amelyeket a magánjog intézményei szolgálnak, oly általános természetűek és annyira minden egyénre vonatkoznak, hogy azokat tekinthetjük általános nagy közérdeknek, mert hiszen ez annyit jelent, mint az összesség jóléte. Mert bármily különbözők is az emberi törekvések, mégis mindenkinek két főcélja van: az

¹ Ez a felosztás Ulpianus híres meghatározásán alapszik: Publicum jus est, quod ad statum rei Romanae spectat; privatum, quod ad singulorum utilitatem. Sunt enim quaedam publice utilia, quaedam privatim. Rómában a közjó a köztársaság korában az uralkodó nemesi nemzetségek (gens), később a császárság alatt a császári család és e két legfőbb hatalmi tényezőhöz csatlakozott néprétegek személyes és politikai érdekeivel egyet jelentett. Rómában épen úgy, mint a modern hódító államokban (Oroszország, Anglia) ez a helyzet sokkal világosabban kitűnik az egész politika fejlődéséből, mint a tulajdonképeni nemzeti államoknál, ahol a dolgok valódi állását számos dekoratív intézmény takarja el.

önfenntartás és a fajfenntartás. Az első célt szolgálja a tulajdon, a másodikat a család, amely alapintézményekhez fűződnek aztán a magánjog többi intézményei, mint leszármazott alakulatok.

A fogalmaknak ez a különös fölcserélése történelmi okokra vezethető vissza. Az antik és modern kultúrállamok csaknem kivétel nélkül katonai sikereken épültek fel és így már eredetileg is mint egy merev hierarchikus szervezet, mint egy politikai és társadalmi gúla jelentek a népek előtt, amelynek csúcsát az uralkodók, alapját az uralomalattiak alkották. Már most, amint a tengeri hajós előbb a szigetek és szárazföld hegycsúcsait pillantja meg és csak jóval később a nagy síkságot, úgy a nemzetek is azt tették, hogy legelőször a gúla csúcsának érdekeit vették tekintetbe és ezeket, mint egyetemes és közérdeket, óriási magasra emelték az alatt fekvő néptömegek érdekei fölé. Innen a megfoghatatlan túlbecsülés, amelyet még a francia forradalom, bár tetőpontján tisztára demokratikus volt, a politikai és államjogi vitás kérdésekre pazarolt, amelyeknek szerencsés megoldásától akkor egész komolyan várták az emberiség üdvét. A szocializmus föllépte óta, ami a XIX. század első évtizedeire esik, tudjuk, hogy minden egyesnek életcéljai, nevezetesen az egyén fenntartása és a faj szaporítása, a valódi egyetemes és közérdeket jelentik és hogy a közjog népies átalakítása csak eszköznek tekinthető arra a célra, hogy a tulajdon és a család is a néptömegek érdekeinek megfelelő változást szenvedjen.

Ennélfogva először a népies munka-államnak azokat a jogi intézményeit tárgyalom, amelyek a mai magánjognak megfelelnek (2. könyv) s csak azután térek át azokra az intézményekre, amelyek az állam kormányzására és közigazgatására vonatkoznak (3. könyv). Természetesen szilárdan meg kell maradnunk amellett, hogy e felosztásnak főként az a célja, hogy az új intézményeket a hagyományos fogalmakra támaszkodva az általános felfogáshoz közelebb hozzuk. Mert amennyiben a szocializmus legfőbb célja az, hogy magánjogunk intézményeit a (mai értelemben vett) közjoggá változtassa, a magán- és közjog közötti ellentét a mai állami renddel együtt egyáltalán el fog tűnni.

II. FEJEZET.

A tulajdon.

A régi és az új rend hívei közötti vita gyújtópontja a birtok és a tulajdon, amelyekhez a többi dologi jogok, a kötelmi és örökjog, mint kiegészítő intézmények járulnak. Ellenben a magánjog második alapintézményét, a házasságot a maga mellékintézményeivel együtt, a társadalmi mozgalom aránylag kevésbé fenyegeti. Tényleg az embereket elválasztó legborzasztóbb ellentétek forrása a tulajdon, míg a férfi és nő házasságával az előnyök és hátrányok a társadalom valamennyi tagja között meglehetősen egyformán oszlanak meg és az itt előforduló ellentétek inkább a hitvestársak egyéni hajlamaitól függenek. A házasságról és annak új alakulatairól később (II, 12-14.) szölok.

Természetesen minden szocialista iskolának a közös tulajdon túlnyomó érvényesülése, a magántulajdon visszaszorítása vagy teljes megszüntetése mellett kell síkra szállnia. A kommunistáknál, a gazdasági egyenlőség képviselőinél ez önként érthető, mert a munka és élvezet egyenlő megosztása tartósan csakis a javak közössége útján biztosítható. De a szocialista rendszerek is el akarják vonni az egyéntől a tulajdont és a társulatokra, községekre, az államra akarják bízni; csakhogy a közösség tagjaira háramló munkák és élvezetek, épen úgy mint az emberek, különbözők legyenek. A kommunizmust és szocializmust a tulajdonhoz való viszonyuk választja el a tiszta szociálreform tágas birodalmától, amely a fennálló társadalmi viszonyokat a magántulajdon sértetlen fenntartása mellett iparkodik megjavítani.

Mai tulajdonjogunk a római jogból fakad, amelyben az az egyesnek valamely testi dolgon való korlátlan uralmaként jelentkezik. Természetesen már a római jogban is találkozunk az ú. n. törvényes szolgalmak által való némely korlátozó-sokkal, de ezek viszonylag csekély jelentőségűek voltak. A jövedelem is, legalább a telkek után, Itáliában teljesen a tulajdonost illette, mert az állami földadótól a Krisztus utáni első négy században mentesek voltak. Ily viszonyok között kiképződhetett a dolog fölötti korlátlan hatalom

fogalma, amelyet a rómaiak ugyan kifejezetten nem mondtak ki.

A tulajdonnak ezt a fogalmát azonban az utolsó három évszázadban az uralkodók érdekében alapos revízió alá vonták. Mindenekelőtt korlátozták a tulajdonos szabad rendelkezését az állami közigazgatás fokozódó fejlődése folyamán; a mező-, erdő-, hegy-, ipar-, víz-, út-, egészség-, építészeti és tűzrendészet a tulajdonjog gyakorlását mindinkább az állam felügyelete és jóváhagyása alá helyezte. Természetes, hogy a jóléti rendészetnek az a kifejlődése, amely még máig sem jutott el a befejezéshez, sok tekintetben előnyükre vált a vagyontalan osztályoknak is; de legfőbb hasznát mégis az uralkodók és vagyonosak látták annak.

Később azután az adóügy fejlődésével a tulajdon jövedelméből is mind többet és többet vont el az állam a maga javára. Egyes magasan megadóztatott államokban a házak és földek tulajdonosai a tiszta jövedelem egyharmadát, sőt felét is kötelesek az állampénztárba beszolgáltatni és a többi kisebb adózású államokban is igen könnyen előidézheti ezt az eredményt egy hosszabb, szerencsétlen kimenetelű háború. Minthogy pedig az állami jövedelmeket, amint fentebb (I., 7.) kimutattam, nagy részben az uralkodók és a vagyonosak érdekei szolgálatában költik el, nyilvánvaló, hogy a magántulajdonnak a modern állami fejlődés előidézte korlátozása is a szűk életkorok gazdasági hasznára történik.

Az uralkodók és a vagyonosak érdeke így tette a modern magántulajdont a római jogintézmény árnyékává, minél fogva a tulajdonos épen a legfontosabb dolgoknál alig több mint azoknak szerény gondviselője, aki jogának gyakorlásánál lépten-nyomon az államhatalom határozatához van kötve, a dolog jövedelmét meg jórészen kénytelen az államnak (és a jelzálogos hitelezőknek) átadni.

Már itt az ideje, hogy a tulajdont úgy változtassuk meg, ahogy azt a vagyontalan néposztályok érdeke megkívánja. Mert nem a tulajdon teljes megszüntetéséről van szó, amint azt oly számos szocialista heves vitájából gondolni lehetne, hanem pusztán egy oly átalakításról, amely természetesen sokkal mélyebben ható lenne mint amilyent ez intézmény az utolsó három században átélt. A tulajdon

örök fogalom, amely az emberiség társadalmi életéből sohasem fog eltűnni. Tényleg a vagyontalan néposztályok minden lényeges célját elérhetjük úgy, hogy bár a tulajdont fentartjuk, de most már a nagy néptömegek érdekeinek szolgálatára rendeljük.

III. FEJEZET.

A népies munka-állam dologi joga.

Európai kultúrállamaink tulajdonrendszere legfontosabb alkatelemeiben még ma is erőszakos birtokbavételen alapszik. Midőn a görögök, rómaiak, germánok hosszú vándorlások után állandóan letelepedtek és később terjeszkedtek, mindenütt már letelepült népekre akadtak, akiket legyőzvé, földjeiket egészben vagy részben erőszakosan elfoglalták.¹ Tehát a tulajdon rendszerét már mindjárt eredetileg a győzelmes kard alapította meg. De később is a nagy politikai átalakulásokat igen gyakran kísérte a tulajdonrendszernek erőszakos felforgatása. Hogy a számtalan példa közül csak néhány legismertebbet említsék, ott van Anglia elfoglalása és felosztása a normannok által (1066.), az egyházi javak szekularizációja a reformáció által, az óriási birtokfoglalások Csehországban a fehérhegyi (weissenbergi) csata után (1620.), végül az egyház és az emigránsok javainak

¹ Hogy a görögök és itálok Görögország és Itália történelemelőtti korában mint jártak el, nem tudjuk, de tény, hogy a görög és római hadijog sokkal későbbi korban megengedte a győzőnek, hogy a legyőzött nép egész határát elfoglalja és a lakosokat megölje vagy mint rabszolgákat eladja. Ezt a jogot a görögök és rómaiak elég gyakran kihasználták. Hiszen még a császári kornak római jogánál (pl. Gajus II., 7.) is a provinciák egész területét, tehát a római világbirodalom szerfölött túlnyomó részét a római nép vagy a császár tulajdonának mondják, összehasonlítva az antik hádi szokások eme kegyetlen vadságával, még szelid eljárásnak kell minősítenünk azt, hogy a népvándorlás korában a római birodalomba nyomuló germánok a határnak csak egy-két harmadrészét vették igénybe és csak egyes néptörzsek (pl. a vandálok) foglalták el az eddigi birtokosok leölése vagy elűzése után a meghódított ország egész területét.

elkobzása a francia forradalomban. A nagybirtok jelentékeny részénél, amely Európaszerte döntő befolyást gyakorol a törvényhozásra és kormányzásra, kimutathatjuk közvetlenül ezt az összefüggést az erőszak és a tulajdonrendszer között.

A XIX. század utolsó évtizedeiben egyébként az erőszakos birtokfoglalások nagyon háttérbe szorultak. E szempontból némileg csak a lengyel arisztokrácia kényszerkisajátítását említhetjük az 1863. évi fölkelés után Oroszország némely részeiben és a mohamedánokét a Balkán-államokban a török-orsz háború után (1877–1878.). Manapság a nagy vagyonokat leginkább spekulációval, állami kedvezmények kihasználásával, vagyis nem erőszakkal, hanem csel útján szerzik.

Mínthogy tehát tulajdonintézményünk eredeténél fogva kizárólag a kardon alapszik, nyilvánvaló, hogy azt nem gazdasági rugók szabályozzák, hanem az a háborúnak és a katonai rendnek önzését és erőszakosságát mutatja. És tényleg látjuk, hogy a gazdasági élet követelményeinek tulajdonintézményünk tartalma semmiképpen sem felel meg. Különösen nem gondoskodik sem a modern, sem a régi vagyonjog arról, hogy a meglévő javak az egyes polgárok között szükségleteik szerint oszoljanak meg és hogy azoknak juszanak, akiknek gazdasági munkája azokat létrehozta.

A gazdasági viszonyok ily figyelmen kívül hagyása mutatkozik nevezetesen abban, hogy jogrendünkben minden dolog egyaránt alá van vetve a tulajdonnak és az abból levezetett jogoknak. Miként a katonai állam természetes irányzattal halad az abszolutizmus felé, épen úgy a katonai társadalom mindig hajlik arra, hogy a zsákmányt gazdasági arra valóságukra való tekintet nélkül egyes tagjai korlátlan hatalma alá engedje át. Még akkor is, ha, mint a germán jogokban, az ingó és ingatlan dolgok tulajdona eltérően alakult, inkább a politikai, mint a gazdasági különbségek az irányadók. Mindezzel szemben a népies munka-államnak a dologi javakat gazdasági jellegökre tekintettel három nagy csoportba kellene osztania és ezekre lényegileg eltérő jogi alakokat teremteni.

Mindenekelőtt van ugyanis a dolgoknak egy csoportja, amelynek az a sajátága, hogy rendeltetésük szerint használhatók állaguknak teljes megsemmisülése vagy legalább

jelentős csökkenése nélkül. Ha a rendszerinti használat csak a teljes megsemmisítés mellett lehetséges, mint pl. az élelmi szereknél, a fűtő- és világítóanyagnál, akkor a jogászok a szorosabb értelemben vett elhasználható dolgokról beszélnek; ha pedig a közönséges használat nem jár az állag teljes megsemmisülésével, hanem csak jelentékeny csökkenésével, mint pl. a ruháknál, akkor elhasználható dologgal állunk szemben. Rövidség kedvéért e két csoportot a tágabb értelemben vett *elhasználható dolgok* fogalma alá vesszük (II., 4.).

Mínthogy ezeket mivoltukra való lényeges behatás és annak megváltoztatása nélkül rendeltetésük szerint használni nem lehet, ez pedig a dolgokon való kizárólagos uralmat tételezi föl, ennélfogva az elhasználható dolgok elosztása tekintetében a magántulajdon hagyományos értelmében a legcélszerűbb jogi alakulat, amelyet tehát e téren a népies munka-államban is fenn kell tartani.

A dolgok egy másik csoportja, amely lényegesen eltérő jogi szabályozást igényel, szintén közvetetlen hasznót nyújt az egyeseknek, de a nélkül hogy használatuk állaguk megsemmisítésével vagy akár csak jelentékeny csökkenésével járna. A dologi javak e másik csoportját *használható dolgoknak* nevezzük. Az elhasználható és használható dolgok közötti határvonal nem mindig biztos és kétségtelen; az utóbbiakhoz számíthatjuk a lakóházakat, a házi bútort és berendezést, a parkokat, díszkerteket és más szórakozóhelyeket, könyveket, ékszereket stb.-t. Mínthogy némely használható dolgok, mint pl. a lakóházak, az emberi munkaképesség fenntartásához nélkülözhetetlenek, némely szocialista rendszerek »munkaeszközök« (*instruments de travail*) neve alatt egy kalap alá veszik a tulajdonképeni termelőeszközökkel.

Mínthogy a használható dolgok rendes használata a lényegökre való mélyebb behatás nélkül megy végbe, miért is azokat akár egyidejűleg, akár egymás után több személy is használhatja, a dologi javak e csoportjánál a kizárólagos uralom biztosítása nem szükséges és nem is célszerű, sőt nem lehet kétséges, hogy ily dolgoknak egyesek kezében való mértéktelen fölhalmozása hagyományos jogrendünk legsötétebb és legfeltűnőbb árnyoldalai közé tartozik. Nehéz

elhinni, hogy a néptömegek, ha hatalmuk és öntudatuk az eddigi arányban növekedik, örökké túrni fogják, hogy egyetlen dúsgazdag egy egész sor palotában is lakják, míg ugyanakkor ezer meg ezer ember csavarog hajléktalanul az országban.

Hogy ezeket az ellentéteket kiküszöböljük, a használható dolgokra vonatkozó tulajdonjogot valami korlátozott joggá kell átváltoztatni, amit én használati jognak neveznék. A használható dolgok tulajdonjoga pedig az államot vagy az állami testületeket illetné.

A dolgok harmadik csoportjába, amelyeket a nemzetgazdasági és szocialista irodalomban termelési eszközöknek szoktak nevezni, tartoznak azok, amelyeknek rendeltetésök, hogy emberi hozzájárulással vagy anélkül új dolgokat hozzanak létre vagy a dologi javak kellő elosztását vigyék végbe. Ide tartoznak a mindenféle termőterületek felszereléseikkel, bányák, gyárak és más ipari üzemek, vasutak és gőzhajók, nyersanyagok stb.

Hogy mai magánjogunk mennyire háttérbe szorítja a gazdasági viszonyokat és hogy csaknem kizárólag hatalmi viszonyokon alapszik, azt világosan mutatja a tény, hogy a termelőeszközöket az összes népek magánjogrendszere épen úgy tekinti, mint minden más dolgokat. A mi polgári törvénykönyveink a »gyümölcsöző dolgok« különös kategóriáját ismerik ugyan; de egyrészt ez épen nem jelent egyet a termelő tényezőkkel s azon fölül is a dologi jog kialakulására csekély jelentőségű.

Ezzel szemben valamely dolognak, mint termelő tényezőnek, ez a sajátága a népies munka-állam jogában azzal a döntő következménnyel járma, hogy arra nézve a jogrendszer soha sem ismerhetné el az egyes kizárólagos jogát.

Mert az olyan jogrendszer, amely megengedné az egyesnek, hogy a termelőeszközök segítségével saját számlájára új javakat termeljen, rövid idő alatt a mai állapot minden hibájába visszaesnék. Tehát a termelő eszközök használata és az azokkal való rendelkezés vagy, amint a mai nyelvhasználat szerint mondhatjuk, az ezekre vonatkozó tulajdonjog kizáróan az állam és az állami testületek javára tartandó fenn.

A használható dolgokra és termelőeszközökre vonat-

kozó magántulajdon a legfontosabb magánjogi alárendeltségi viszonyok alapja a mai társadalmi rendben. Mert bármily messzemenő korlátokat állít is fel a törvényhozás, a bérlő, haszonbérlő, napszámos mindig a tulajdonostól függenek. De míg az állam a középkor vége óta a közjogi uralmi jogokat fokozatosan mind magához vonta úgy, hogy jelenleg egyetlen állampolgár sem gyakorolhatja a másikon saját jogán az igazságszolgáltatási, közigazgatási, katonai és pénzügyi hatóságot, a magánjogi alárendeltség viszonyait az idők változása csaknem egészen érintetlenül hagyta. Miután tehát a közjogi uralmi jogok korábbi patrimóniális jellegüket teljesen elvesztették, a jövő századok feladata lesz, hogy e magánjogi alárendeltség viszonyait is államosítsák»

IV. FEJEZET.

Az elhasználható dolgok.

Elhasználható dolgok azok, amelyek a rendeltetésük szerinti hasznot állaguk teljes elpusztítása vagy legalább látható csökkenése nélkül nem nyújthatják. Ez a rendeltetés vagy a dolog természetén vagy az állami szervek intézkedésén alapszik. Így a fogyasztásra szánt élelmiszerek természetük szerint elhasználható dolgok. A tüzelőanyagok ellenben lehetnek elhasználható dolgok vagy termelőeszközök a szerint, amint az állam gazdasági szervei lakás melegítésére vagy gőzgép fűtésére szánják. Gyakorlati okokból a törvény bizonyára nem egy dolgot elhasználhatónak is nyilvánítana, amely természete szerint ilyennek nem tekinthető, amint mai magánjogunk igen gyakran kétségtelenül ingó dolgot hasznossági szempontokból ingatlannak tekint.

Az elhasználható dolgokra nézve tehát a mai magánjog lényeges rendelkezéseiben fentartható lenne (II., 3.). Magánjogunk azonban a jogosítványok két elemét foglalja magában. Elsősorban a használati jogot, amely szerint a tulajdonos a dolgot tetszés szerint használja vagy nem használja vagy akár megsemmisítheti. Másodsorban a rendelkezési jogot, amely szerint a tulajdonos a dolgot másra átruházhatja,

elzálogosíthatja, annak birtokáról lemondhat és minden tekintetben annak jogi helyzetét megszabhatja.

A *használati jogot* az elhasználható dolgokra vonatkozólag a népies munka-államban is változatlanul fenn lehetne tartani. Ennek is nagy jelentősége van ugyan az elhasználható dolgok helyes hovafoordítása szempontjából, mert végre is az egyén létfenntartását kell biztosítani (II., 7.); de e ponton az ellenőrzés gyakorlása az állami szerveket nagyon belegabalyítaná a magánélet kicsinyességébe. Az elhasználható dolgok elpazarlásának és más visszaéléseknek az elosztás időszakainak megfelelő megrövidítésével lehetne útját állani.

A tulajdonosnak az elhasználható dolgokkal való *rendelkezési jogát* pedig azért kellene korlátozni, mert a népies munka-államban kötelmi viszonyok csak az állam és az egyes polgárok között támadhatnának, de nem magok a polgárok között (II., 9.). Az, akinek ily dolog jogszerűen birtokába jutott, azt elajándékozhatja vagy elcserélheti, de csak úgy, hogy ebből sem reá, sem az átvevőre kötelezettség ne háruljon. Természetesen megtörténhetnék így, hogy egyesek a tartósabb természetű elhasználható dolgokat, pl. ruhát, tüzelőanyagot nagy tömegekben felhalmozni, de a népies munka-állam jogi alapjait, tekintettel arra, hogy e javak mégis csak ki vannak téve az idő hatásának, ez aligha veszélyeztetné.

Az elhasználható dolgok tulajdonának megszerzése a népies munka-államban főként utalványozás útján történék, amelyet az állami szervek tiszta akarati mozzanataként kell felfogni a nélkül, hogy ahhoz tényleges átadás járulna. De mai magánjogunk tulajdonszerzésének legtöbb más módját is, bár ezek a tulajdon és a munka, valamint az egyes szükségletei között az összefüggést nem ismerik el, bizonyos kivételekképen fenn kellene tartani; de e kérdés fejtegetése már nagyon bele vinne a jogi technika részleteibe.

Jogrendszerünk a javaknak a magántulajdon útján való abszolút elosztása mellett a dolgoknak relatív átutalását is ismerik és pedig a birtok útján, amely különféle fokozatokban szerepel. Víta esetén ugyan a birtokos nem győzi le a tulajdonost, csak azt, aki semmiféle vagy rosszabb birtokra hivatkozhatik. Amily rejtélyes a javaknak ez a relatív elosztása a jogászok és jogbölcészek előtt minden idők óta, any-

nyira beleillik a mi, hatalmi viszonyokon alapuló jogrendünkbe. Mert ha nincs tulajdon vagy ha nem érvényesítetik, akkor valamely dolog ideiglenes juttatásához elég már az azon való tényleges uralom is.

Természeteszerűleg a népies munka-állam birtokrendszere egészen más jellegű lenne. Ha ugyanis legfontosabb jogalapjait nem akarja a fokozatos megsemmisülésnek kitenni, akkor nem szabad a dologi javak elosztását magánügynek tekintenie, mint teszi azt mai jogrendünk, hanem az elhasználható és használható dolgokra, valamint a termelőeszközökre vonatkozó jogokat mindenkor hivatalból kell érvényesítenie, miként a házasságot és a családjog más jogviszonyait már ma is gyakran az érdekeltek minden kérelme nélkül vizsgálata és határozata alá vonja (IL, 16.). E vizsgálatnak természetesen közvetlenül a tulajdon kérdésére kellene irányulnia és minthogy az elhasználható dolgok tulajdona szabályszerű állami utalványozáson alapszik, leginkább igen könnyen keresztülvihető lenne; a birtok kérdése csaknem mindig teljesen a háttérbe szorulna. Csak a szerfölött bonyolult tény- vagy jogkérdés ritka eseteiben tehetné meg azt az állam, amely különben is a dologi javak nagy részét kezében tartja, hogy az elhasználható dolgot a vita befejeztéig birtokába venné.

V. FEJEZET.

A használható dolgok.

Használható dolgok, amint fentebb (II., 3.) láttuk, azok a dologi javak, amelyek az egyesnek bár közvetlenül nyújtanak hasznot, de állaguk minden elpusztítása, sőt jelentékeny csökkenése nélkül s amelyeket ennél fogva több személy is használhat akár egyszerre, akár egymásután. Itt az egyesnek szükségletei kielégítésére elég a dolog használatának joga, míg a tulajdon az uralkodó szocializmus különfélesége szerint a községet, a kerületet, az államot vagy talán még nagyobb közösséget fogja illetni (III, 6.).

A használható dolgok, amint már a fenti fogalom meghatározás jelzi, két különböző csoportra oszlanak. Ide tartoz-

nak először azok a dolgok, amelyeket, mint pl. utakat, tereket, nyilvános parkokat, hidakat, kikötőket, határozatlan számú személyek egy időben használhatnak anélkül, hogy egymást a használatban háborgatnák. E dolgoknál, amelyek már a mai jogrendben is fontos szerepet játszanak, különös használati jognak az egyes személyekre való ruházása nem szükséges és nem is célszerű. Teljesen elég, ha a tulajdonos a közhasználatnak átengedi ezeket és a használatot általánosan érvényes rendeletek szabályozzák.

A használható dolgok második csoportjának az a sajátága, hogy e dolgokat természetök szerint kizáróan csak egyes személyek vagy családok használhatják. Ide tartoznak a családi lakások (ellentétben a nyilvános helyiségekkel), bútorok, könyvek, ékszerek, zsebórák stb. E dolgok használati jogát az államnak vagy az állami testületeknek kellene kifejezetten az egyesre átruházni és ez a jog csak a használatra, de nem a jövedelem élvezetére vonatkoznék, mert a használható dolgok, mihelyt gyümölcsöznek, már termelőeszközöknek tekintendők (v. ö. II., 6.). Nem lehet tehát helyeselni, ha némely szocialista községek tagjaiknak megengedik, hogy a lakóházaikhoz tartozó gyümölcs- és veteménykertek termését saját javukra értékesítsék. Így az ősi agrárszocializmusnak, amint az a hindu és orosz falvakban jelentkezik, az a félreismerhetetlen célzata, hogy a közös földekből különálló tanyabirtokokat szakítson ki, amelyeknek jövedelme nem a községet, hanem az egyes tanyai gazdát illesse.

A használható dolgokról (úgyszintén a termelőeszközökről) lajstromokat kellene készíteni, amelyek az ingatlan dolgoknál természetesen állandó jellegűek lennének. De e lajstromok sokkal egyszerűbbek lennének mint mostani telekkönyveink, amelyekben tulajdon jogrendünk természetellenessége és kuszáltága világosabban visszatükröződik mint a legtöbb más intézményünkben. A dologi jognak egyszerűbb, a dologi javak természetének jobban megfelelő kialakulása mindenesetre lehetővé tenné, hogy a tornyokat és bástyákat, amelyeket egy évezredes jogfejlődés a tulajdon oltalmára emelt, eltakarítsuk.

VI. FEJEZET.

A termelőeszközök.

Termelőeszközöknek nevezzük azokat a dolgokat, amelyeknek rendszerinti rendeltetésök abban áll, hogy emberi hozzájárulással vagy anélkül új dolgokat hozzanak létre vagy a dologi javak kellő szétosztását eszközöljék. Ez a kifejezés, helyesebb mint a szocialista irodalomban gyakran előforduló »munkaeszközök« (*instruments de travail*), mert ez utóbbi a szokásos nyelvhasználat szerint részben a használható dolgokat is magában foglalja (II., 3.).

A termelőeszközökhöz számítandók különösen a következő dolgok tartozékaikkal együtt: 1. a földnek új dolgok termelésére szolgáló részei, tehát a szántóföldek, legelők, erdők, bányák, folyók és más vizek; 2. gyárak és más ipari üzemek; 3. a közlekedés eszközei a legtágabb értelemben, tehát nemcsak a vasutak, gőzhajók, utak, hajózható vizek, hanem a raktárak és a dologi javak kellő szétosztására szolgáló berendezések; 4. a termeléshez szükséges nyersanyagok.

A termelés végső célja mindig elhasználható és használható dolgok létrehozása, amelyek nekünk közvetlen hasznot nyújtanak. E cél elérése előtt azonban bonyolult technikánk következtében a termelés folyamatának nem egy közbeeső fokozaton kell áthaladnia. Így termeli a földműves a gabonát, a molnár a lisztet, a pék a kenyeret. A népies munka-államban a gabona és a liszt a termelőeszközök, a kenyér az elhasználható dolgok közé tartoznának.

A termelőeszközökre vonatkozó magántulajdon, kapcsolatban a kötelmi viszonyokból eredő jogokkal, jogrendszerünknek az az eleme, amely a személyek bizonyos csoportjának egyrészt a munkánélküli jövedelem élvezetét, másrészt polgártársaikon való gazdasági uralmát biztosítja. Ezek az intézmények nyomják tehát főképen mai társadalmi rendünkre azt a jelleget, amely a tekintélyen alapszik s az embernek ember által való kizsákmányolására irányul. Az elhasználható és használható dolgok birtoka, minthogy e dologi javak legtöbbször mulandó természetűek, ilyen társadalmi hatással rendszerint nem járhat. Csak a készpénz és a bér-

házak nyújthatnak birtokosaiknak a kölcsön- és bérszerződések útján hasonló társadalmi és gazdasági helyzetet, mint amilyen a termelő eszközök tulajdonosáé.

A döntő jelentőségből, amellyel a termelőeszközök a gazdasági és talán még inkább az állami rendre nézve bírnak, szükségszerűen következik, hogy a népies munka-állam nem tűrheti meg ezekre vonatkozólag az egyéni kizárólagos jogokat. Az összes termelő eszközök tulajdonjoga tehát az államot és az állami csoportokat illeti; merőben következetlen fölfogás, hogy némely félszocialista szerint csak a földre és telkekre vonatkozólag zárjuk ki a magántulajdont. A tulajdonszerzés magánjogi módjai, amelyek bizonyos fokig fenntarthatók az elhasználható dolgoknál (II., 4.), a termelőeszközöknél (valamint a használható dolgoknál) semmiképen sem alkalmazhatók. Egy észszerű jogi állapotnak különösen legveszedelmesebb ellenségeit: az elbirtoklást és elévülést e téren teljesen ki kellene zárni.

De a termelőeszközökre vonatkozólag – és ez különbözteti meg őket könnyen az elhasználható dolgoktól – az egyesnek még használati jogot sem lenne szabad engedni. A termelőeszközöknek a népies munka-államban is az lenne ugyan a céljuk, hogy az emberek új dolgok létrehozására használják őket; de ez a használat – miként ma a gyár vagy földbirtok bérmunkásánál – tisztán tényleges viszony lenne és mindig az állam vagy az állami csoportok számlájára történnék.

Következésképpen a termelőeszközök az egyes személyekhez való viszonyukban forgalmon kívül állának és valóban elmondhatjuk, hogy a népies munka-állam jövője ennek a jogszabálynak pontos megtartásától függ. Hogy ellenben a termelőeszközök az államok és állami csoportok között mennyiben képezhetik a forgalom tárgyát, arról más helyen szólunk (III., 6.).

VII. FEJEZET.

Az elosztás szubjektív rendszerei.

Hogyan kell a dologi javakat, amennyiben az egyáltalán megengedhető, a népies munka-állam polgárai között elosztani?

Mínthogy a szocializmus főképen az elosztás problémája, ez a kérdés a szocialista jogrendszerek középpontja és a szocialista elméletek jellegére és gyakorlati értékére az a döntő, hogy miképen tudnak erre megfelelni. Itt természetesen a szocialista elosztási elméletek közül csak a legfontosabbakat emelhetem ki irányadó sajátásaikkal együtt.

Ha mindenekelőtt a tulajdon mai intézménye és a szocialista elosztási rendszerek között keressük az ellentétet, ezt legáltalánosabban úgy állapíthatjuk meg, hogy amaz kiválóan természetesen fejlődő, emez kiválóan elmélkedésen alapuló (reflektált) jog (I., 5.). Tulajdonintézményünk lényeges alapjait a foglalás és hódítás már régen lerakták, amikor a törvényhozás és a jogtudomány a történelem színpadára léptek; ellenben minden szocialista elosztási rendszer politikai és tudományos elmélet eredménye. A kettő között tehát olyanféle a különbség, mint az árjak és sémiek természetes népvallása és a kereszténység, buddhizmus, izlamnak néhány személy kigondolta tantételei között.

A szocialista elosztási tervezetek között aztán meg kell különböztetni a szubjektíveket és objektíveket. Az előbbiek lényege abban áll, hogy az elhasználható dolgokat és a használható dolgok használatát az egyes tagok között szükségleteik szerint kell elosztani; itt tehát a javak elosztásában az alany és kora, neme, nevelése szerint változó szükséglete az irányadó. Az objektív elosztási rendszereknél ellenben a javak elosztása szintén általános elv szerint történik ugyan és nem a magánjogi tulajdonszerzés véletlen esélyei szerint; de itt az elosztás zsinórmértékét bizonyos külső gazdasági tények, nevezetesen az egyes által teljesített munka mennyisége és minősége adják. Az elosztás problémáját egyébként csak a magánjogi tulajdon intézménye és a szubjektív elosztási rendszer oldja meg teljesen, míg az objektív elosztási rend-

szert bizonyos fokig mindig ki kell innen vagy onnan egészíteni, így annak a társadalmi rendnek, amely az elosztás mértékéül a tagok munkateljesítését állítja fel, gondoskodnia kell valamely formában a számos munkaképtelen eltartásáról (II., 8.).

De miként áll a szubjektív és az objektív elosztási rendszer a kommunizmus és szocializmus közötti ellentétéhez (I., 4.) viszonyítva? A kommunizmus mindig a szubjektív elosztási rendszeren alapszik, mert itt az egyes egyéni szükségletei szabják meg az elosztás mértékét anélkül, hogy az élvezeti javak utalványozása az állam- és munkarendben elfoglalt helyzetétől függene. A Tulajdonképeni szocializmus ellenben, amely a gazdasági egyenlőtlenséget megengedi, úgy a szubjektív, mint az objektív elosztási rendszert alapul veheti. Az elsőt akkor, amikor az egyes szükségletei adják ugyan az elosztás mértékét, de azokat a tagok társadalmi helyzete szerint eltérően elégítik ki; a másodikat akkor, amikor valamely gazdasági tény (pl. az egyes által teljesített munka) szolgál az elosztás mértékéül, mert ezzel a gazdasági egyenlőség szükségképen együtt jár.

A szubjektív rendszerek elosztása vagy önműködő vagy az állam és állami testületek közreműködésével történik.

I. Az önműködő elosztás lényege abban áll, hogy azt a jogosult társak valamely tekintély hozzájárulása nélkül, önmaguk végzik. Más szavakkal: az elosztás ezen elvének uralma alatt az állam vagy az állami csoport minden egyes tagja annyit sajátíthat el a hasznos dolgokból, amennyit akar. Már a mai tulajdon intézményében is fontos szerepet játszanak az ú. n. uratlan dolgok vagyis azok a dolgok, amelyek, mint a levegő, a tenger és a folyóvíz rendszerint oly nagy tömegekben állanak rendelkezésre, hogy azok mindenki szabad használatára vannak bocsátva. Épen úgy bizonyos határokon belül mindenki szabad tetszése szerint használhatja az utakat, tereket, kikötőket, nyilvános parkokat és a közhasználatra szánt más egyéb dolgokat (II., 5.). Ezt a mai magánjogban megvalósult gondolatot már nem egy kommunista rendszer az összes hasznos dolgokra kiterjesztette és így megengedte minden tagnak, hogy azokból annyit tulajdonítson el, amennyit akar, anélkül hogy a

javaknak eltulajdonított mennyisége és az általa teljesített munka között valami meghatározott viszonynak kellene fennállania. Végül a kommunista anarchizmus alapnézeteinél fogva kénytelen az önműködő elosztás rendszerét képviselni, mert itt nincs semmiféle államszervezet, amely a dologi javak elosztását intézhethné.

Hogy oly állapot, amelyben mindenkinek annyit szabad fogyasztani és oly keveset kell dolgoznia, amennyit akar, a tulajdon intézményében fölnevekedett néptömegeinkre beláthatatlan időn belül egyáltalán nem alkalmazható: ezt senki józan ítélettel nem vitathatja. Egy ily állapot előfeltétele a népeknek évszázadokon át testvériségre és áldozatkészségre való nevelése, amit a kereszténység azóta, hogy I. Konstantin császár alatt (306–337.) az uralkodó osztályokhoz csatlakozott, teljességgel elmulasztott. A népies munka-állam, anélkül hogy a javakról való gondoskodás folytonosságát veszélyeztetné, az uratlan és közhasználatra rendelt dolgok körét mégis jelentékenyen kitágíthatná, amennyiben oly időkben, amikor ínség nincs, pl. a legközségesebb élelmi cikkeket, fűtő- és tisztítóanyagokat a polgárok szabad rendelkezésére bocsáthatná. Ha a jövő társadalmi rend, amint hogy ez törekvésének irányába esik, a közös lakás és közös étkezés rendszerét fokozatosan meghonosítja, ezzel a javak önműködő elosztásának jelentékeny kiterjesztése önmagától bekövetkezik.

Még jobban ki lehetne bővíteni a javak önműködő elosztásának rendszerét, ha ezt a nyilvánosság biztosítékai megfelelően ellenőriznék. A vendéglők és szállók asztalainál, amelyek a közös lakásban és közös étkezésben a jövő társadalmi rendre nézve sok tekintetben mintakul szolgálhatnak, már most is minden vendég annyit vehet a felszolgált élelmiszerekből, amennyit akar; de az egyes önzését, a takarékos kiszolgálás mellett, főként viselkedésének – bár korlátozott – nyilvánossága tartja féken.

II. A javak elosztásának második szubjektív rendszere az állami elosztás. Itt az elhasználható dolgokat és használható dolgok használatát állami szervek osztják el a polgárok között szükségleteik mértéke szerint. Az elosztás ezen rendszere mellett minden munkaképes állampolgárt terheli a

munka kötelessége, anélkül azonban, hogy az egyesnek juttatott dolgok (és szolgálatok) az általa teljesített munkával meghatározott viszonyban állnának.

A szükségletek közül gyakorlati fontosságuknál fogva azok emelkednek ki, amelyeknek kielégítésétől az egyesnek emberhez méltó létezése függ és amelyeket ennél fogva lét-szükségleteknek nevezünk. Ha valamely jogrendszer a társadalom minden tagjának igényét elismeri arra, hogy az emberhez méltó lét fenntartására szükséges dolgokat és szolgálatokat a rendelkezésre álló eszközökhöz mértén megkapja, mielőtt másoknak kevésbé fontos szükségletei kielégítenének, akkor a léthez való jog biztosítva van. Ennek azonban a jogosítottak életkora szerint különböző a tartalma. A kiskorúaknál kiterjed az egész tartásra és nevelésre; a felnőtteknél a tartásra; oly személyeknél, akik koruknál, betegségüknél vagy más fogyatkozásuknál fogva munkaképtelenek, a teljes ellátásra. Mai jogunk a lelerc- és árvaházakban, továbbá a munkanélküliség, baleset, aggkor és rokkantság elleni biztosításban a léthez való jog megvalósításának szűkös kezdetét mutatja.

A létszükségletek elosztásának elsősorban a rendelkezésre álló épületek szerint kellene irányulnia. Minthogy mai építészettünk túlnyomóan egyéni alapelveken nyugszik, kezdetben célszerű lenne a háztársakat külön családi háztartásra utasítani (a külön háztartás rendszere), míg a nőtlen férfiak és férjzetlen nők azonnal közös lakóházakban és közös étkezőseknél egyesíthetők lennének (az egyesített háztartás rendszere). Csak később, a szocialista építkezés kifejlődésével és a családi szokások és erkölcsök megváltozásával lehetne ez utóbbi rendszert, tekintettel nagy gazdasági előnyeire, kiterjeszteni. Itt Owen és Fourier tervei, továbbá az amerikai községek építkezései mintakul szolgálhatnak a népies munka állam csoport- és középületeihez.

Csak miután minden egyes létjoga teljesen érvényesült, lehetne a magasabb néposztályok finomabb szükségleteit is kielégíteni – e szükségleteknek egyenkint való vizsgálata természetesen gyakorlatilag keresztülvihetetlen. A kielégítésre szolgáló eszközöket, hasonlóan a mai hivatali hierarchia javadalmazási fokozataihoz, inkább bizonyos általános kate-

góriákban kellene összefoglalni, amikor az érdekeltek kívánásaira is figyelemmel lehetnénk. A népies munka-állam demokratikus jellege attól fog függeni, hogy a hierarchiailag magasabb társadalmi rétegek a pusztá létfontartás szükségleteinek mértékét szerfölött ne lépják túl.

A mai és a jövőndő elosztási rendszerek gazdasági következményeit tehát körülbelül így lehet meghatározni: Mint-hogy mai Tulajdonintézményünk főképen hatalmi viszonyokon nyugszik, nagyjában és egészében úgy van megalkotva, hogy elsősorban az uralkodók és vagyonosak szükségletei nyernek kielégítést s azt a veszélyt idézik fel, hogy a leginkább elnyomottak nagy tömege az emberhez méltó lét folytatásához szükséges eszközökben is hiányt szenved. Ezzel szemben a népies munka-államban a magasabb néposztályok szükségleteit csak akkor lehet kielégíteni, ha előzőleg minden állampolgárra nézve az emberhez méltó lét fentartása biztosítva van. A társadalmi mozgalom már egy évszázad óta ez alapvető reform körül hullámszik, ami valóban a legnagyobb, amelyre az emberi nem valaha törekedett.

A szükségleti javak bizonyos meghatározott mértéke és meghatározott munkaidő – ez a szubjektív állami elosztás rendszerének alapelve, amelynek tagadhatatlan merevségét természetesen enyhíteni fogja a javak önműködő elosztásának fokozatos érvényesülése. Épen úgy, amint a szükségletek kielégítésére szolgáló eszközök különböznek a társadalom magasabb és alacsonyabb osztályainál, a munkaidő sem lesz minden hivatásra nézve egységes. Ez irányban a népies munka-államban föltétlenül nagy szabadságnak kell lennie, ha némely elkerülhetetlen célokat el akar érni, pl. a kellemetlen vagy az egészségre ártalmas munkákat el akarja végeztetni.

A javak állami elosztásának ettől az általános típusától azonban gyakorlati okokból két irányban is el kellene térni. Elsősorban azért, mert a népies munka-államban is keletkezhetnek az egyesnek oly kötelezettségei, amelyeket a neki juttatott szükségleti cikkekből kell teljesítenie. így, hogy a jövő társadalmi rend ugyanazokat a biztosítékokat nyújtsa mint a mai magánjog, elkellene ismernie a szülőknek az általuk nemzett gyermekekkel szemben fennálló tartási kötelezettségét (II., 13., 14.), épen úgy a meg nem engedett cselek-

vesékből a tettesre különféle kártérítési kötelezettségeket kellene hárítani (II., 9.). Mind e kötelezettségeket nem lehetne semmi más módon teljesíteni mint a munkaidő emelésével* vagy az egyesnek járó szükségleti cikkek mennyiségének leszállításával, anélkül azonban hogy ez utóbbiakat a lét-szükséglet színvonalán alul jelentékenyen csökkenteni lehetne. Fontolóra kell venni azonban másodsor azt a kérdést is, vajon a népies munka-állam engedhet-e az egyesnek kívánására nagyobb munkaidőt mint amekkorát az általános szabályok megállapítanak, hogy a többlet révén finomabb vagy nagyobb szükségleteit kielégíthesse. Némely szocialisták ez irányban teljes szabadságot akarnak az egyesnek biztosítani, így Weitling javaslata szerint a társadalom köteles legyen minden tagjának hat órai munkaidő ellenében az összes szükséges és hasznos dolgokat és szolgáltatásokat megadni, illetőleg teljesíteni; de mindenki jogosítva legyen bizonyos számú órán túli munka révén a pusztán kellemes termékeket és szolgáltatásokat megszerezni. A jövő társadalmi rend a modern szállókban és penziókban folyó élethez hasonlóan a szükségletek és vágyak nagy egyenlőségét fogja kétségtelenül megteremteni; mindazonáltal bizonyos fokig lehetővé kell tennie, hogy az egyes fokozottabb igényeit fokozottabb munkája árán kielégíthesse. Másrészt a népies munka-állam kormányának sohasem szabad elfelejtenie, hogy a túlfinomult fogyasztás ép oly veszéllyel fenyegeti demokratikus jellegét, mint mai társadalmi rendünkben a föld- és tőketulajdon felhalmozódása. A most rajzolt szubjektív elosztási rendszer tehát az, amely felé a mai társadalmi mozgalom félreismerhetetlenül halad. Tényleg úgy az átmeneti, mint a végleges állapotban ennek igen jelentékeny előnyei vannak. Az átmeneti időben nemcsak az emberek megszokott munka- és fogyasztási viszonyaihoz való alkalmazkodást könnyíti meg a népies munka-államnak, hanem azt is, hogy a javakért és munkateljesítésekért járó, a történelmi fejlődés folyamán kialakult pénzárakat a megváltozott hatalmi viszonyoknak megfelelő módosításokkal fentarthassa.

A pénzárak fentartása pedig a javak és szolgálatok teljes elértéktelenedését akadályozná meg, amely föltétlenül bekövetkeznék, ha minden hasznos dolognak új értékmérője

állítatnék fel, mint például az annak előállítására fordított átlagos munka mértéke (munkapénz).¹

Ily általános elértéktelenedés azonban már önmagában véve erőszakos gazdasági forradalmat jelentene annak minden villongásaival és zavaraival, anélkül bogy ez a felforgatás oly társadalmi rendben, amely a léthez való jog alapján nyugszik, jelentékeny haszonnal járna. A pénzértékek további érvényben maradása, ha a csoport- vagy községi szocializmus életbe lépne, lényegesen megkönnyítené az új társadalmi rendbe való átmenetet, mert ez esetben az egyes csoportok és községek között a magánjog és az ezáltal föltételezett árrendszer fenmaradhatna (III., 5., 6.). Ha végül a magánjogi és szocialista jogrendnek hosszabb ideig fenn kellene állnia egymás mellett (IV., 4., 5.), akkor egy általános értékmérő – a pénz – egyáltalán nem lenne nélkülözhető. A népies munka-állam szocialista tagjai közt természetesen a készfizesítés helyébe a bankszerű javára vagy terhére írás lépne.

De a végleges állapot bekövetkezése után is meglenne elosztási rendszerünknek az az előnye, hogy ez az elosztás problémáját teljesen megoldaná; a termelt értékek egy része tőkegyűjtésre, az egész maradék pedig a tagok között való elosztásra lenne fordítandó. A népies munka-állam, ha ragaszkodik a történelmileg ránk szállott pénzárakhoz, a szükséges változtatásokat is fokozatosan, nagyobb körültekintéssel viheti véghez, míg a dologi javak előállítására fordított átlagos munka mértéke szerinti értékmegállapítás a szakadatlan technikai változások következtében folytonosan új forradalmakra vezetne.

¹ A szocialista rendszerek munkapénze kétségtelenül Locke, Smith Ádám, Ricardo és számos más angol nemzetgazda azon elméletéből támadt, hogy az érték alapja elsősorban a munka. Midőn tehát Owen Róbert 1832-ben munkabörzójét (munkacserebank) felállította, minden letevőnek a raktárba szállított szükségleti cikkért nem készpénzt fizettek, hanem munkajegyeket (*labour notes*) adtak és pedig annyi órára, amennyit egy átlagmunkásnak a szállított cikk előállítására fordítania kellett. Ez a munkapénz nemcsak számos szocialista rendszerbe (Weitling, Rodbertus, Engels, Bebel stb.) átment, hanem Marx és Rodbertus értékelméletének is alapját képezi.

VIII. FEJEZET.

Az elosztás objektív rendszerei.

Az elosztás objektív rendszerei a társadalom oly állapotát tételezik föl, amelyben vagy az egész föld- és tőketulajdon vagy legalább a föld az állam vagy az állami csoportok birtokában van. Ezzel szemben nem számíthatók a Tulajdonképeni szocialista elosztási rendszerek közé azok a javaslatok, amelyek a magántulajdonnak, nevezetesen a földre vonatkozólag, az állam tagjai között lehetőleg egyenlő elosztását célozzák. Mert az ily javaslatok nem szüntetik meg a magántulajdont, sőt ellenkezőleg, legrosszabb árnyoldalainak eltávolításával épen biztosítják és megszilárdítják azt.¹

III. Az elosztás objektív rendszereinek, amelyek a földes tőketulajdon államosítását föltételezik, természetesen a teljes munkajövedelemre való jog képezi alapját. E jog uralma alatt ki van zárva bármely munkánélküli jövedelem (földjáraadék és tőkejövedelem). Hanem a munkának egész jövedelme az állami terhek levonása után a dolgozó tagok között osztatik fel. A fém pénz helyére a munkapénz lép, de az értékmérő nem az egyszerű munkaidő, hanem az átlagmunka. Az egyes munkásoknak tehát nem annyi munkaórát fizetnek meg mint amennyit a szállított dologi javakra és szolgáltatásokra tényleg fordítottak, hanem csak annyit, amennyit egy közepes szorgalmú és közepes képességű munkásnak fordítania kellett. Ezen az alapon az állam az összes dologi javakat és szolgáltatásokat átlagos tarifákba foglalná munkaórák szerint és minden munkás az állami raktárakból a neki fizetett munkaórák szerint kaphatná meg a szükségletének kielégítésére szolgáló eszközöket.

¹ Ezért a spártai és a krétai agrár-rendszerek a mindkét államban szokásos közös étkezés mellett sem voltak szocialista jellegűek; ép oly kevéssé a két Gracchus agrártörvényei és egy hasonló földosztásnak (*loi agraire*) a francia forradalomban gyakran felmerülő terve.

Világos, hogy e rendszer az elosztás problémáját csak a munkaképesekre nézve oldja meg. Azokról, akik fiatalok, betegségük, aggkoruk vagy hasonló okok miatt munkaképtelenek, más magánjogi és szocialista intézményeknek kellene gondoskodniuk. Az összes dologi javaknak átlagos munkaórák szerinti tarifába foglalása a legtökéletesebb államban is túlságosan bonyolult feladat, már azért is, mert ezeket a tarifákat, a munka termelő képességének változásai következtében folytonosan revideálni kellene. Az állam csak a durvát, a kézzelfoghatót, az átlagost fogja fel; ezért a javak szubjektív elosztási rendszerének is mellőznie kellett az egyéni szükségletek vizsgálatát és csak a szükségletek általános kategóriáit vehette figyelembe.

Azok, akik az anyagi életfeltételek tekintetében a teljes egyenlősítést a népies munka-állam szilárdságára és tartóságára veszélyesnek tekintik, az elosztás e rendszerét azért is elvetik, mert ez természetsszerűen a dolgozó tagok teljes gazdasági egyenlősége felé törekszik. Ha az elosztás ezt a módját következetesen és minden hátsó gondolat nélkül keresztülviszik, akkor egy Rafael átlagos munkaóráját épen annyira kell becsülni mint egy közönséges napszámósét, sőt gazdasági szempontból igen gyakran kevesebbre is, mert a művész és tudós munkanapja legtöbbször kevesebb átlagos munkaórából áll mint a kézimunkásé.

IV. Míg a javaknak az átlagmunka mértéke szerint való elosztása az állami szervek mélyreható közreműködése következtében még túlnyomóan szocialista jellegű, az elosztás most előadandó rendszere már átmenetet képez a magánjogi intézményekhez. Lényege abban áll, hogy a földtulajdon az államot vagy szabály szerint a községet illeti, míg az ipari üzemek, a forgalmi eszközök és más tőkék magán-személyek kezében vannak. Az ellenkező rendszer, amely szerint a tőkék a társadalmat, a föld ellenben az egyes személyeket illetné, sem az életben, sem a szocialista elméletben ki nem képződött. E fejlődést nyilvánvalóan az a gondolat irányította, hogy a föld a természet szabad ajándéka, a tőkék ellenben túlnyomó részben emberi kéz művei.

Mínthogy az elosztás ezen formájában a magánjogi elemek a túlnyomók, a földön a község nem maga gazdái-

kodek, hanem parcellákra osztva, időszakonként átengedi a község tagjainak, vagy ingyenesen vagy bér ellenében, amit aztán a község közszükségleteinek kielégítésére fordít. A község lakosai földjüket teljesen a magán jogrendszer keretében használják, mint közönséges bérlők; munkabérszerződés útján szerzik a munkaerőt; amire szükségük van, azt a nyilvános piacon vásárolják és ugyanott adják el terményeiket is. Ily társadalmi rend tehát a mai magánjogi forgalom összes vonásait magán hordja, csak a földbirtok egyenlő elosztásáról történik gondoskodás. Ez az orosz faluközségek (mir) társadalmi rendszere; de ugyanez a gondolat az alapja némely szocialista javaslatoknak.

A fentebb (I–IV.) vázolt rendszerek az elosztás problémájának alapvető szocialista megoldásaiként tekintendők, amelyeket természetesen nem annyira valamely logikai képlet, mint inkább a szocializmus történelmi fejlődése alapján formuláztam. Az elosztás e tipikus formái között természetesen különböző átmenetek és összetételek lehetségesek; de ezek, valamint az elosztás objektív rendszereitől mai Tulajdonintézményünkhöz vezető átmenetek kívül- esnek elmélgedésem körén.

IX. FEJEZET.

A kötelmi jog.

A valóságos demokratikus állami élet leggonoszabb ellensége kötelmi jogunk, különösen az érvényben levő szerződési jogunk. A szerződési jog szerint, amint az az összes nemzetek polgári törvénykönyveiben rendezve van, a munkaadó az elbocsátással a munkást létének fentartásában rendszerint veszélyeztetheti. A háztulajdonos őt és családját az utcára dobhatja, még akkor is, ha más hajlékot nem találhat, és épen így áldozatául van vetve a proletár a kiskereskedő és az uzsorás önkényes kizsákmányolásának is, minden hatékony törvényes korlát nélkül. E rendelkezések némelyike nem egyéb mint a vagyonos osztályok régi túlsúlyának történelmi kifejezése, de nagyrészen a fennálló tulajdon-

intézmény szükségszerű következményei. Érthető tehát, hogy a gazdagok bizonyos kicsinyléssel tekintenek a szegényekre, mert ők szabadoknak érzik magukat attól az ezer láthatatlan bilincstől, amelyek a proletárokat életük minden percében lépten-nyomon szorítják.

A XVIII. század demokrata írói és a velük kapcsolatban levő politikai népmozgalmak ebből az annyi önkényhez szokott emberanyagból akarták a népies munka-államot fölépíteni. Ha e kísérletek rendszerint sikertelenül maradtak és maguk a legszabadabb köztársaságok is alig mutatnak fel tényleg demokratikus életet, ennek oka nyilván abban áll, hogy a néptömegektől hasztalan vártak távoleső politikai célokért való tartós odaadást, míg a legfontosabb és az őket legjobban érdeklő magánügyeikben a nap minden órájában egyes személyek önkényének voltak odadobva. Mert a nagy néptömegek előtt micsoda akár egy Tiberius vagy Caligula önkényuralma, amely őket csak távolról érinti, sőt talán hasznukra is válik, egy durva munkáltató vagy bérbeadó zsarnokságához avagy egy kapzsi uzsorás vagy kiskereskedő kizsákmányolásához mérten? Semmi sem mutatja oly bizonyosan a római nép fényes gyakorlati tehetségét mint az a tény, hogy a plebs sohasem politikai viták miatt akarta a patríciusokkal való államközösséget megszüntetni, hanem hogy a plutokráciának a kölcsönszerződés útján üzött kizsákmányolása miatt ismételten is otthagya római lakóhelyét. Tehát a növekvő belátás jele, hogy a kultúr-nemzetek gondolataiban és vágyaiban a tisztán politikai demokrácia mindinkább háttérbe szorul.

A népies munka-állam, ha már eleve mulandó állapotokat nem akar teremteni, nem vonhatja ki magát a szerződési jog alapos átalakítása alól. E reform lényeges célja az legyen, hogy pusztán magánjogi szerződés alapján egyetlen állampolgárnak sem szabad a másik alá rendelve lennie. De miként a dologi jognál, úgy itt sincs szó valami új alkotásról, mert az új intézmény csírái már ott rejtőznek a hagyományos jogviszonyokban.

Ha ugyanis azokat az intézményeket nézzük, amelyek a társadalom fenntartására szükséges munkák óriási tömegében rendet és összefüggést teremtenek, azt látjuk, hogy

a társadalom munkaszervezete¹ főképen két főalakban valósul meg: először valamely fölöttes hatalom parancsában, másodsor egyik személy szerződészerű alárendeltségében a másik személy akaratának.

A munkának valamely fölöttes hatalom parancsa útján való szervezése korunkban nagy és mindinkább fokozódó jelentőségű. A munkák beláthatatlan tömegében, amelyeket a modern állam hivatalnokai és hadseregei végeznek, rendet és összefüggést nem a szerződés, hanem a parancs teremt. A családtagok gazdasági munkáit is a családfő parancsa irányítja. Épen így némely kiváló fontosságú gazdasági vállalatnak, például vasúttársaságnak, a hajókapitányoknak a fennálló jogrend oly hatalmat biztosít az alárendeltekben, amely a pusztán magánjogi szerződés határain jóval túl terjeszkedik. Egyáltalán oly esetekben, ahol a társas munka vezetőjének a munkások fölött az oktatás és a fegyelem jogát megadják, jogos az a felfogás, hogy egy ily közösség szervező tényezője legalább is túlnyomóan a parancs, nem pedig a szerződészerű alárendeltség. A társadalmi munkának parancs útján való szervezése mellett mai jogrendünkben a szerződés útján való is fontos, sőt túlnyomó jelentőségre emelkedik. A szervezés oly egyöntetű elvével, amilyen a legfelső vezetés uralmi hatáskörében érvényesül, itt nem találkozhatunk, legfőlebb azokkal a jelentéktelen nyomokkal, amelyek a jobbagység idejéből egyes hátramaradt jogrendszerekben, mint például némely cseléd-törvényben, még ma is föltalálhatók. Azokon a területeken, amelyeket a mai állam tisztán magánügyeknek tekint, rendet és összefüggést a társadalmi munka olyképen nyer, hogy egyik állampolgár a másik javára szerződéssel kötelezi magát valaminek teljesítésére, vonatkozzék ez a meg-

¹ Ez a kifejezés: a munka szervezete (*organisation du travail*) először Saint-Simonnál található és Louis Blanc 1840-ben megjelent könyve: *Organisation du travail* tette általánosan ismertté. A legtöbb szocialista író ezen oly társadalmi állapotot ért, amelyben a társadalmi munkát egy vagy több középpontból vezetik. De az állampolgároknak a mai szerződési jog alapján való kölcsönös alárendeltsége, úgyszintén a társadalmi munka szervezete természetesen tökéletlen és szétforgácsolt.

egyezés akár közvetlenül valamely munkára (munkabérszerződés), akár valamely dologra, amelyben emberi munka testesül meg (adásvétel, csere, kölcsön). Az állam a társadalmi munka e magánszervezésével szemben teljesen közömbös; csak ha a szerződést nem teljesítik kellően, nyújtja a törvényes jogsegélyt.

E két, annyira eltérő szervezési forma teljesen megfelel annak az értékelésnek, amellyel a mai társadalom a különböző néprétegek érdekeit méltatja. Míg az állam bizonyos kiváltságos néprétegek érdekeit a közérdekkel egy jelentősnek tartja, hivatalból csak ezeket érvényesíti és csak e célra teremti meg a szükséges nyilvános szervezeteket; addig a többi érdekek megvalósítását nyugodtan bizza az érdekelték saját tevékenységére. Minthogy azonban a népies munka-állam a legfontosabb államcéljának, a valódi közérdeknek (II., i.), a néptömegek emberhez méltó gazdasági létfenntartását tekinti, a társadalmi munka magánszabályozását meg kell szüntetni és a nyilvánossal kell pótolni. Ez a nagy átalakulás ugyanis kikerülhetetlen lesz, hogyha az állam a használható dolgok és termelőeszközök birtokába helyezkedik (II, 5., 6.).

Hasonló átalakuláson mentek keresztül az európai kultúrnépek jogrendszerei politikai téren a középkor vége óta. A középkorban és jó mélyen az újkorig az igazságszolgáltatás, a közigazgatás, a katonai és az adóügy, szóval mindaz, amit most államhatalomnak nevezünk, magánjogi szerződések és egyéni kihasználás tárgyai voltak (patrimoniális állam). Akkor a vak is láthatta, hogy az államhatalom nem a közérdeket, hanem szűk életkörök javát szolgálja.

Később egyes családok kiemelkedtek a többi uralkodók és testületek fölött, az állami hatalmat ezektől kezükbe ragadták és annak gyakorlására egy középpontból vezetett mesterséges szervezetet alapítottak. Még mindig bizonyos néprétegek érdekei képezték az állam döntő célját, bárha az uralkodó családok hatalmi érdekei mindinkább előtérbe nyomultak és a kiváltságos néposztályok azoknak fokozatos növekedését tapasztalták; mégis az állami tevékenység valódi céljai tekintetében bizonyos csalódás ekkor legalább lehetséges volt, mert a kiváltságos néprétegek legnagyobb

részben már többé nem voltak az uralkodó hatalom valóságos birtokosai. Épen így követelhetik a munkásosztályok most, amikor hatalmuk és belátásuk folyvást emelkedik, hogy az állam fokozatosan az ő érdekükben is hasonló szabályzatot teremtsen, amely a gazdasági életet, az érdekeknek ezt az őket csaknem kizárólag érintő körét, tervszerűen vezesse.

Ha a társadalmi munka mai magánszervezete helyére annak nyilvános vagy közszervezetét tesszük, akkor a kötelmi viszonyok csak az állam vagy az állami csoportok és az egyes állampolgárok között jöhetnek létre, de nem maguk között a polgárok között. A számtalan középpontoknak, amelyekről most a társadalmi munkát (mint a középkorban a politikai életet) önállóan irányítják, el kell tűnniök.

Természetes, minthogy az egyes a túlhatalmas állammal állana szemben, a visszaélésnek és önkénynek tág tere nyílnék; de oly demokratikus államalakulatban, amilyen a népies munka-állam, az ilyen elfajulásnak gátat vetne az a természetes irányzat, hogy a vezető személyek felelőségét fokozzák és cselekvésüket általános törvényeknek és közigazgatási szabályoknak vessék alá. Csak ha a legalacsonyabb rendű is felelős vezetővel áll szemben gazdasági működésében, és ha ez csak általános szabályok, nem pedig személyes önkény szerint járhat el, fejlődik ki az alsóbb néposztályban fokozatosan az érületnek ama nemessége és teljes jogegyenlőségüknek az a mély tudata, amelyek minden idők óta minden demokratikus államalkotmányának legbiztosabb alapjai voltak.

A társadalmi munka e nyilvános szervezése mellett mai szerződési jogunk is megkapná a maga – természetesen szerény – helyét. Minthogy a magántulajdon az elhasználató dolgokra nézve fenmarad a népies munka-államban (II., 4.), e határok között a szerződés kötelező erejét is el kell ismerni. Alapelvül kellene szolgálnia annak, hogy csak azok a szerződések joghatályosak, amelyek azonnal teljesíthetők és ennél fogva a jövőre nézve nem járnak egyik állampolgárnak a másik akarata alá való rendelkezésével. Az ajándékozás, az ingyenes vagy azonnal jutalmazott szolgálat, a szerződéskötés alkalmával azonnal teljesített csere

mindenesetre megengedhetők lennének. Ellenben a hitel-ügyletek, különösen a kölcsönszerződés mindenesetre érvénytelenek lennének, mert azoknak lényegükhöz tartozik, hogy az adósnak jövőre vonatkozó kötelezettségét állapítsák meg. Épen ezért a gazdasági nyereségre irányuló társasági szerződések, amelyek nyomban való teljesítése csaknem mindig ki van zárva, rendszerint szintén nem lennének érvényesek.

A társadalmi munka rendezése tehát a népies munkaállamban kiválóan a nyilvános szervezés lenne. A magánkezdésnek legalább a jog körében csak korlátolt tere lenne. Természetesen annál inkább kifejlődnék ez az erkölcs terén. A szerződés jogát már ma is sokféleképpen enyhítik és kiegészítik a családi szeretet, barátság, részvétel, társadalmi érintkezés és hasonló erkölcsi érzések; a népies munkaállamban pedig, ahol a mai társadalmat elkülönítő annyi ellentét eltűnnék, az erkölcsi rugók hatása kétségtelenül rendkívüli módon fokozódnék.

Magánjogunk mai rendszerében kötelezettségek nemcsak jogügyletekből, hanem meg nem engedett cselekedetekből is támadnak; ezek ugyanis rendszerint a kártérítési kötelezettségét vonják maguk után. A népies munkaállamban, ahol a termelő eszközök és a használható dolgok az állam tulajdonai és a társadalmi munka nyilvános szervezése az egyéni érdekek súrlódó felületeit annyira csökkentti, e kártérítési kötelezettségek csak igen csekély szerepet játszhatnak.

Másrészt azonban a dolgok új rendjében az ily kötelezettségek teljesítése azért is nagyobb nehézségekkel járna, mert nem lenne szabad az egyesnek a létezéshez való jogát levonásokkal túlságosan csonkítani (II. 7.). Ennek ellensúlyozására fontosabb, meg nem engedett cselekvéseket, amelyek most csak magánjogi következményekkel járnak, a büntetőjog körébe lehetne vonni és ekkor bizonyos könnyebb büntetéseket (például nyilvános dorgálást) az eddiginél alaposabban alkalmazni; amint hogy azok a cselekvények minden korok és népek jogrendszerében a polgári és büntetőjog mesgyéjén foglaltak helyet.

X. FEJEZET.

Az egyes szerződések.

A valóban szocialista társadalmi rend legbiztosabb ismertető jele a használható dolgok és termelőeszközök állami tulajdona, továbbá a társadalmi munka nyilvános szervezése. Ennélfogva ezek lesznek mindig a szocialista mozgalom tulajdonképeni céljai, mert csak ezek biztosíthatják a legszélsőbb néprétegek emberhez méltó létét. Bár e cél elérése a hagyományos társadalom teljes átalakítását tételezi föl, számos szociális rendszer mégis megelégedett azzal, hogy a fennálló dologi és kötelmi jog fenntartásával csak az egyes szerződéseket változtatja meg behatóan. Az itt figyelembe jövő legfontosabb szerződések a következők:

I. *A munkabér szerződés.* A munkabérszerződéssel a munka a munkáltatónak meghatározott időre (időbér), vagy meghatározott munka előállítására (darabér) rendelkezésére bocsátja munkaerjét, amelyet aztán ez vagy személyes szükségleteinek közvetetlen kielégítésére használ fel, mint a cselédeknel, vagy pedig új dologi javak termelésére fordít, mint a mező- és erdőgazdasági és ipari segédmunkáknál. Kötelmi jogunk főhibája, hogy nevezetesen a szerződő felek szabadsága oly gyakran csak látszólagos, a munkabérszerződésnél lép különösen élesen előtérbe, mert itt csaknem kivétel nélkül szegények és gazdagok állanak egymással szemben; innen van az, hogy újabban a társadalmi mozgalom kifejlődése főként ebből a szerződésből indult ki. A vagyonos osztályiak a munkásvédelemmel, amely elsősorban a fiatal személyekre és a nőkre vonatkozik, de a felnőtt munkásokra is kiterjed, a látszólag szabad bérszerződés legbántóbb szigorát enyhíteni iparkodtak, anélkül azonban hogy ezek az inkább rendészeti korlátozások annak tisztán magánjogi jellegét letörölték volna. Ez akkor sem következik be, ha az állam törvényekkel vagy közigazgatási szabályokkal átlagmunkanapot vagy bérminimumot állapít is meg.

A munkabérszerződés reformjának valódi társadalmi jelentősége csak akkor lenne, ha a munkásokat az általuk használt termelőeszközökkel bizonyos állandó jogi kapcsot

latba hozná. E célnak legjobban oly rendelet felelne meg, amely szerint a munkáltató a munkást csak a megfelelő okokból bocsáthatná el, sőt indokolt elbocsátás esetén is a szükséghez mérten köteles lenne visszafogadni. Ennyire különben a bérszerződés egyetlen törvényhozásban sem fejlődött ki, habár a szakszervezetek Angliában és egyebütt hasonló célokra törekszenek. Jogi szempontból a munkáltató ilyes korlátozása ellen alig lehetne több kifogást tenni, mint az ellen, hogy az állam a XVII. és XVIII. században Ausztriában és Németországban megtiltotta a nagybirtokosoknak, hogy a parasztokat birtokaikról önkényesen elűzzék. Természetesen a mai bérmunkások mellett a legbefolyásosabb körökben távolról sem szólnak azok a fontos adózási és katonai érdekek, amelyek a korábbi idők parasztvédelmének tulajdonképeni okai voltak.

II. *Az adásvételi és csereszerződés.* Az adásvételi szerződéssel a vevő valamely dolgot pénzben meghatározott árért átvesz az eladótól. Minthogy a mai forgalomban a leggyakoribb ez a szerződés, mai gazdaságunk mint jellegzetesen pénzgazdaság tűnik fel. Némely szocialista reformátorok tehát, akik a pénzrendszernek jog- és gazdasági rendünkre való befolyását túlbecsülik, az adásvételi szerződésnek oly irányú átalakítását javasolták, hogy a fém pénz helyére a munkapénzt tegyük (fentebb 79. lap, jegyzet).

Ide tartozik mindenekelőtt Robert Owennek 1832. szeptember havában Londonban alapított munkacserebankja (*Equitable Labour Exchange*). A bank minden tagja az általa termelt hasznos dologi javakat itt elhelyezhette, amelyeket aztán a bank közegei átlagos munkaórákban megbecsültek és a termelőt munkajegyekben (*labour notes*) kifizették; ez pedig szükségleteinek kielégítésére a bank készleteiből az elismert munkaórák összegének megfelelően dologi javakat kapott. A köz- és magánjog rendszere ez intézmény mellett tovább is fennállhatna. Owen munkacserebankja Tulajdonképen azt a célt szolgálta, hogy a termelőket egy igazságosabb értékmérő együttes alkalmazásával egymással közvetlen összeköttetésbe hozza.

Hasonló eszközökkel Rodbertus sokkal távolabbi célokat akar elérni. Amint tudjuk, Rodbertus egy föld- és tőke-

tulajdon nélküli szocialista rendszert állított fel (II., 8.); de van neki egy másik javaslata is, amely szerint a mai tulajdonintézmény fennállhatna. E terve szerint az államnak oly intézményeket kellene szerveznie, amelyek lehetővé teszik, hogy az összes árukat és szolgáltatásokat átlagos munkaidőben megbecsüljék és a termelőknek munkapénzben kifizessék. Minthogy pedig ez a második javaslat az egész nemzetre, nemcsak egy külön munkacserebank tagjaira, vonatkozik, a jövedelem elosztásánál a nemzeti jövedelem egyéb ágait is figyelembe kell venni. Rodbertus az elosztást olyformán képzei, hogy a munkajövedelem tíz százaléka az állam szükségleteire, harminc-harminc százaléka a földjáradékokra és tőkenyereségre, végül a még fennmaradt harminc százaléka a Tulajdonképeni munkára essék. A munkás tehát tíz átlagos munkaidőből csak háromról kapna elismervényt és ezt fordíthatná szükségleteinek kielégítésére.

Rodbertus ezzel a bonyolult szervezettel nemcsak, mint Robert Owen, a termelőket akarja közvetlenül összeköttetésbe hozni és a fém pénzt egy igazságosabb érték-mérővel helyettesíteni, hanem ezenfelül biztosítani akarja azt, hogy a mi Tulajdonintézményünk által teremtett társadalmi osztályok az összes nemzeti jövedelemben pontosan részesüljenek. Különösen ha a munka termelő képességét találmányok és más javítások emelik, fokozódnak a munkások jutalmazása is ép oly arányban, mint a föld- és tőkebirtokosok jövedelme, míg most a gyarapodó termelőképeség mellett is a vasbértörvény azt a létfontartás szükségleteinek mértékéig nyomja le.

III. *A kölcsönszerződések.* A kölcsönszerződések lényege abban áll, hogy a kölcsönadó valamely dolgot bérfizetés mellett vagy anélkül meghatározott időre átenged a kölcsönvevőnek; amely idő után a kölcsönvevő azt vagy annak egyértékesét visszaadni köteles (bérlet, haszonbérlet, kölcsön). A kölcsön annak, aki a bizalom fölkeléséhez ért, most is lehetővé teszi, hogy vagyon nélkül is gazdasági vállalatokat alapítson és így legalább a gazdagság külső látszatával vegye magát körül. A kölcsönszerződések ennél fogva minden idők óta fölkeltek azoknak a társadalmi újítóknak a figyelmét, akik a fennálló társadalmi rend átalakítását erő-

szak nélkül akarták keresztülvinni és a tömegek nyomorúságát, mintegy varázsütésre, jólétté és gyönyörűséggé akarták átváltoztatni. E némileg ábrándozó emberbarátok közt jelentőségénél főként Proudhont kell kiemelnünk.

Proudhon a magántulajdon és az egyéni gazdaság fenntartásával olyképen akarja a társadalmi kérdést megoldani, hogy mindenkinek kamat nélküli vagy csaknem kamat nélküli kölcsönt juttat. E föltétellel nemcsak bárki is alapíthatna vagyron nélkül is gazdasági vállalatokat, hanem a földjáradéknak és tőkejövedelemnek gazdasági életünkben csakhamar el kellene tűnniök, mert bizonyára senki sem fizetné a bért, haszonbért és a munkanélküli jövedelemnek más fajtáját a tulajdonosnak, ha a termelőeszközöket és a használható dolgokat kamat nélküli kölcsönből mindenkor önmaga is megszerezhetné. E nagy célok elérésére – elég különös – Proudhon elegendőnek tartja egy oly népbank alapítását, amely tagjai között minél könnyebb föltételekkel papírpénzt (*bons de circulation*) hoz forgalomba, amelyet a banknak nem szükséges fémpénzben beváltani, de a tagok kötelezik magukat, hogy azt ügyleteikben fizetésül elfogadják.

Világos, hogy ily intézményekkel a kölcsön ingyenességét vagy épen a munkanélküli jövedelem megszüntetését sohasem lehet elérni. Mert, ha a népbank a mai hitelintézetekhez hasonlóan a papírpénzt csak a fizetőképes, a vagyonos osztályhoz tartozó személyeknél helyezi el, azok a fontos társadalmi célok már a forgalom korlátoltsága miatt sem érhetők el; ha ellenben ezek a forgalmi jegyek (*bons de circulation*) a vevők fizetőképességére való tekintet nélkül bocsáttatnának ki a nagy tömegek közt, csakhamar értéküket vesztenék és forgalmi képességük is megszűnnék.

IV. *A társasági szerződések.* A társasági szerződések többeknek vagyonát vagy munkáját közös célra egyesítik. Minthogy a társaság (*associatio*) egyik személynek a gazdasági kizsákmányolása céljából a másik alárendeltségét távolról sem követeli oly mértékben, mint egyéb szerződések, a társadalmi mozgalomnak főként elején azoknak az újítóknak figyelmét vonta magára, akik az új társadalmi rendet szabad egyezség útján és állami kényszer nélkül akarták

megalapítani. De a társasági szerződés pusztán magánjogi formái egy új társadalmi rend alkotására mindig elégteleneknek bizonyultak. Mert az a benső életközösség, amelynek a népies munka-állam tagjait egybe kell fűznie, sohasem fakadhat pusztán magánjogi szerződésekből, époly kevéssé, mint ahogy egy hadsereg vagy egy egyház sem nyugodhatik főként ily egyezségeken.

Azok közé a szocialisták közé, akik az új társadalmi rendet önkéntes szerződések útján akarták megalapítani, számitandók különösen Fourier, Owen, Thompson és az észak-amerikai kommunista községek,¹ amelyek mind a modern szocializmus kezdeteihez tartoznak. Louis Blanc és Lassalle is társulatok alapításával akarják a társadalmi problémát megoldani. Minthogy azonban ők a társulatok államsegélyezését és azoknak fokozatosan az egész gazdasági termelés körére kiterjesztését tartották szem előtt, már átmenetet képeznek azokhoz a szocialistákhoz, akik a népies munka-államot mai államrendszerünknek az évezredek folyamán szerzett tekintélyével és teljhatalmával együtt való átalakítása útján akarják megalapítani.

Nem volna nehéz még néhány újtóra hivatkozni, akik társadalmi rendünk bajait az egyes szerződések átalakításával óhajtják gyógyítani. Az ilyenmő fontosabb javaslatokat a teljes munkajövedelemre való jogról írt művemben kimerítő bíráló alá vontam. E bíráló végső eredményét abban foglalhatjuk össze, hogy társadalmunkban a föld- és tőketulajdonosok hatalmi állása sokkal erősebb, semhogy azt bármely egyes szerződés segélyével megrendítsük és hogy egyáltalán magánjogunkat saját eszközeivel és alkatelemeivel sohasem győzhetjük le.

¹ Az amerikai kommunista községek magánjogi szerződéseken alapulnak, amelyek Nordhoff és Hinds irataiban részben nyomtatásban is megjelentek. Ugyanez áll számos községre, amelyek Északamerikában Owen és Fourier tervei alapján (1826, illetőleg 1843 óta) alapultak; de azóta tönkrementek.

XI. FEJEZET.

Az örökösödési jog.

Az örökösödési jog mai társadalmi rendünkben csaknem ép olyan fontos mint a dologi jog, mert ez a jelenre, amaz pedig a jövőre nézve határozza meg társadalmunk alkatát. Tulajdonintézményünk az összes nemzetvagyonot túlnyomó mértékben egyes személyeknek juttatja és a tőkegyűjtést is csaknem kizárólag ezek űzik. Ha most már ezeket az egyes személyeket az őket körülvevő vagyoni körökből a halál elszólítja, csaknem minden más kérdésnél fontosabb érdeke a népnek az, hogy a javaknak ama rengeteg tömege, amelyen az egész nemzet gazdasági léte nyugszik, a következő nemzedékben célszerűbb módon oszolja meg. Aki most az örökösödési jogot gyakorolja, az rendelkezik a jövő nemzedék társadalmi szerkezetéről is, mint ahogy az, akié az iskola, bizonyos fokig a jövő szellemi áramlatainak is ura. Innen van az, hogy minden nemzet arisztokratikus elemei, bár egyébként a magánjoggal keveset törődtek, az örökösödési jogot tartós uralmuk érdekében iparkodtak mindig alakítani.

Az örökösödési jognak társadalmi rendünkre való óriási fontossága dacára a szocialista bíráló aránytalanul csekélyebb mértékben támadta ezt eddig mint a magántulajdont. A társadalmi rendszerek közül, amelyek e kérdéssel különösen foglalkoztak, Babeuf egyenlőségi összeesküvése és a saint-simonizmus emelendők ki, amelyek a fennálló családi örökösödési jog helyére az állam örökösödési jogát akarják tenni és ilymódon minden erőszakos támadás nélkül az összes nemzeti vagyont fokozatosan az állam kezébe juttatni. E javaslatok szerzői természetesen nagyon könnyen figyelmen kívül szokták hagyni, hogy az örökösödési jog Tulajdonképen a magánjogból származó jelenség és hogy az örökösödési jog korlátozását a tulajdon korlátozásának kell megelőznie.

A népies munka-államban az örökösödési jog sokkal csekélyebb jelentőségű mint a mai jogrendszerünkben. Itt a dologi javak főtömege, nevezetesen a termelőeszközök és a használható dolgok, az állam vagy állami csoportok tulajdonában vannak; csak a hamar mulandó és kevésbé értékes

elhasználható dolgokkal rendelkezhetik az egyes bizonyos határokon túl szabadon. Tehát csak csekély tömegű és mérsékeltbb jelentőségű vagyontömegeket juttathat az örökösödési jog egyik nemzedékről a másikra. A népies munkaállamban tehát az örökösödési jog pusztán felhasználható dolgokra vonatkozhatik. Minthogy azonban ez a jog a legfontosabb mindazok között az intézmények között, amelyek révén jelenleg az állampolgárok személyes érdekeikre való tekintet nélkül a társadalom magasabb vagy alacsonyabb osztályaiba jutnak, a dolgok új rendje által korlátozott terjedelmében is aligha részesül kedvezőbb megítélésben, mint a születési nemesség a mai politikai demokráciában. Mindenesetre azonban szükséges, hogy a népies munka-állam az örökösödési jognak szigorúan demokratikus jelleget adjon. A nagyobb hagyatéki tömegeket, amelyek nevezetesen az örökösöknek az állam és az állami csoportok ellen fennálló jelentékeny pénzköveteléseiből származnak, magas hagyatéki adóval kell csökkenteni. Ha gyermekek vagy más leszármazók maradtak, akkor az örökséget törvény szerint egyenlően kell közöttük felosztani, csak ezek nemlétében illeti meg az örökösöt a végrendekezés joga. A törvényes örökösödés csak a gyermekekre, a szülőkre és testvérekre terjed ki, egyébként az állam vagy az állami csoportok örökölnek. Ha az örökös az örökösökhöz távolabbi rokonsági viszonyban áll vagy ilyen viszony egyáltalán hiányzik, akkor még kis hagyatékoknál is megfelelően fokozni kell az örökösödési adókat.

A javak elosztásának objektív rendszereiben (II, 8.) a magántulajdon és ezzel együtt az örökösödési jog terjedelme is jelentékenyen kibővül. Már a magán föld- és tőketulajdon nélküli objektív elosztási rendszerben is, amelynek alapelve a teljes munkajövedelemhez való jog (Rodbertus), az egyes tetszés szerinti tömegben örökölhet vagy hagyhat örökségül munkából eredő pénzt. Azokban a társadalmi rendekben pedig, ahol pusztán a föld jut az állam és állami csoportok tulajdonába, az egész tőke a magántulajdon és örökösödés tárgya marad. Ennélfogva úgy itt, mint ott az örökösödési jog lényegileg ugyanazon alakban jelentkezik, mint mai jogrendszerünkben.

Az örökösödési jognak a népies munka-államban gyökeres korlátozása kétségen kívül el fogja tüntetni mai jogrendszerünk legsötétebb árnyoldalait. Mert semmiféle intézmény sem tagadja meg annyira a munka és jutalom közötti összefüggést és nem teszi az ember sorsát a személyes véletlentől annyira függővé, mint épen az örökösödési jog.

Természetesen ez intézmény védői azt erősítik, hogy a szülék tevékenységét a gyermekeikről való gondoskodás kilátása rendkívüli módon fokozza; de nem szemmel látható-e az ellenkező? A társadalomnak legtevékenyebb osztályai: a bérmunkások, a magánhivatalnokok, a tudósok, a művészek, az állam alkalmazottai és a katonák csak életük tartamára szóló díjazást kapnak, amelyhez legtöbb esetben özvegyeik és árváik szűkös ellátása járul. Csak a gazdasági vállalkozók vannak abban a helyzetben, hogy föld- és tőke szerzésével utódaiknak minden időre munkanélküli jövedelmet biztosítsanak. Innen az a sajátságos jelenség, hogy Goethe unokája ugyancsak szerény viszonyok között él, míg egy szerencsés fénymázgyáros ivadéka, ha okosak és takarékosak, évszázadokon át gond és munka nélkül élhetnek. Ha lehetséges volna oly társadalmi rendet alkotni, amely az egyes által szerzett vagyon birtokát és élvezetét csak az ő életének tartamára biztosíthatná, az alsó néposztályok aligha utasítanák vissza az ilyen tervet; de az örökösödési jog mai alakulásával soha sem fognak megbarátkozni.

XII. FEJEZET.

A házasság.

Miután az előző fejezetekben (II., 3-11.) azokat a jogi intézményeket tárgyaltam, amelyek az egyes egyén fenntartására szolgálnak, áttérek most annak a jogi intézménynek fejtegetésére, amely a fajfenntartásnak jogi szervezetet ad. Mai magánjogrendszerünkben ez a családjog, amely a házasságot, a szülők és gyermekek közötti viszonyt, a gyámiságot és néhány mellékképződményt foglalja magában. A családjogi intézmény középpontja természetesen a házasság.

ság, amelyhez mind a többi csak mint abból folyó jelenség és kiegészítés csatlakozik. A házasság keresztény kultúr-államainkban a hitvestársak egyezségén alapszik, amely annyira szabad, amennyire ez a vagyon és hatalom uralma alatt álló társadalmunkban általán lehetséges. A hitvestársak szerződése mellett azonban az állam is közreműködik, még pedig két irányban. Elsősorban azzal, hogy a házasságkötésre szigorú, alakszerűségeket szab, amelyek annak jogszerűségét rendszerint kétségtelenné teszik. Másodsorban azzal, hogy az egyszer megkötött házassági szerződés jogi következményeit, amennyiben ezek nem pusztán vagyoni kérdésekre, hanem a hitvestársak személyes viszonyaira vonatkoznak, a törvény szigorúan megszabja és nem engedi, hogy azokat az érdekeltek önkényesen megváltoztassák. E korlátozás egyébként nem pusztán a házassági jog sajátja, amennyiben a modern törvényhozásban félreismerhetetlen az az irányzat, hogy a szerződő felek személyes életét érintő szerződéseket a szerződés megváltoztathatatlan tartalmának pontos megállapításával a felek szabad elhatározása alól kivonják.

Minthogy a házasság és a tulajdon az emberiség két fő-céljának állnak szolgálatában, érthető, hogy némely szocialisták a tulajdonnal együtt a házasságot is gyökeresen át akarják alakítani. Ez azonban távolról sem áll minden szocialista íróra és pártra és így a nemi élet teljes újjászervezését semmiképpen sem tekinthetjük a szocialista program általánosan elismert pontjának. A javaslatok három főszempontra vezethetők vissza.

A szocialista újítók egyik csoportja a mai házasság helyére a *szabad szerelmet* akarja tenni. Tudniillik azt az állapotot, amelyben a férfi és a nő közötti tartós nemi összeköttetést a törvény egyáltalán nem szabályozza, hanem ezek pusztán az érdekeltek hajlamától függenek. Ha e szabad szerelem csak egy szűkebb kör, például egy törzs vagy egy felekezet tagjaira vonatkozik, akkor *összházassággal* állunk szemben, amelynek lényege az, hogy egy ily közösség minden tagja bizonyos föltételek mellett minden különnemű tagtól követelheti, hogy vele nemi viszonyba lépjen. Itt tehát a nemi érintkezésnek ép oly tartós kötelezettségével találkozunk,

mint mai házasságunkban; de minthogy ez a férfiak és nők nagyobb csoportjára vonatkozik, ilyképen a közös házasság, gyakorlati hatásait tekintve, megközelíti a szabad szerelmet.

Újabbban a szabad szerelem mellett nyilatkozott a szocialista August Bebel és a legtöbb anarchista. Az összházasság (*complex marriage*) hosszú időn át fennállott Észak-Amerikában Oneida és Wallingford perfekcionista községekben.¹ A nemi érintkezés mindkét formájának előfeltételét képezi természetesen, hogy az állam vagy a közösség vegye át a gyermekek tartását és nevelését.

A szocialisták másik csoportja, amelynek fő képviselője Plato, az *államházasságnak* nevezett új szervezetben akarja a nemi érintkezést szabályozni. A köztársaságról írott művében nem kívánja Plato a férfi és a nő közötti tartós nemi viszonyt az uralkodó osztály tagjainál, azonban ép oly kevésbé engedi meg a szabad szerelmet is. Inkább avégből, hogy derék nemzedék származzék, az államhatalom egyesítse a férfiakat a nőkkel, sőt együttélésüket is vezesse és ellenőrizze. A gyermek ne ismerje atyját és az atya ne ismerje gyermekét, az állam az újszülöttet tisztán állami nevelés céljából vegye át. Ez az állami házasság azonban csak a vezetőkre vonatkozik, vagyis az állam uralkodó osztályára, míg Plato, mint valódi arisztokrata, a munkás néposztályok túlnyomó tömegét alig méltatja említésre. Később a törvényekről írott munkájában, ha különben ez valóban tőle származik, előbb elfoglalt álláspontjáról letért Plato és némi csekély módosítással ismét a magánházasság hívéül szegődött.

Az újabb kor szocialistái közül Infantinnak a nemi viszonyok tekintetében olyanféle nézetei vannak, amelyek a közös házasság és valamelyes államházasság között állanak.

¹ Oneida-ban a másik félnek az együttélésbe való beleegyezését harmadik személyek, rendszerint a közösség öregebb tagjai közvetítésével kellett kérni és 1869-ig a túlszaporodás ellen is voltak rendszabályok. Minthogy ezeket az intézményeket, főként a papság részéről, a leghesebb támadások érték, sőt megtorló törvényre is volt kilátás, 1879-ben, még a javak közösségének megszüntetése előtt (1881.), véget vetettek a közös házasságnak, amire csaknem az összes házasulandó korban levő tagok lassankint rendes házasságra léptek egymással.

Saint-Simon, Infantin mestere és tanítója, számos iratai egyikében sem árulja el, hogy a fennálló nemi érintkezés szervezésén ő is változtatni akarna. A saint-simoni iskola Bazard kiválásáig, mint 1830. július és október havában kibocsátott kiáltványaiból kitűnik, szilárdan ragaszkodott a kereszténység feloldhatatlan egynejű házasságához; csak a férfi és a nő teljes egyenlőségét és azt követeli, hogy a jövőben a társadalmi egyént a férfi és a nő közösen alkossa, úgy hogy minden vallási, tudományos vagy ipari hivatást nem egyes személyek, mint most, hanem egyes párok gyakoroljanak. Később azonban Infantin, amint látszik, arra a nézetre jutott, hogy a saint-simonista községek között közös házasságnak kell fennállania és hogy a községek tagjainak nemi viszonyait a papi párnak (*confie sacerdotale*) kell szabályoznia, amely egyébként az egész községet is kormányozná. Bár Infantin a nyilvánosság előtt nézeteit sohasem fejtette ki teljes világossággal és új erkölcsének keresztülvitelét későbbi korra tartotta fenn, már ez elméletek pusztá felállítása is elég volt arra, hogy a reményteljesen föl virágzó saint-simonista iskolában gyógyíthatatlan szakadást idézzen elő.

A szocialisták egy harmadik csoportja végül nemi szervezetünk bajain a *többes házasság* (többférjűség, többnejűség) útján akar segíteni. Ez a szabad szerelemtől és az összházasságtól abban különbözik, hogy ez egy férfi és több nő vagy több férfi és egy nő közötti kizárólagos nemi viszony, míg az államházasságtól abban tér el, hogy e viszony létesítése és alakulása pusztán az érdekeltek akaratától függ. A többférjűség és még inkább a többnejűség a legelterjedtebb jogi intézmények közé tartozik, csak az iszlámra és a keresztény szekták között a mormonokra kell gondolnunk.

A többes házasság szocialista harcosai közül névszerint Charles Főúriért kell kiemelnünk. Az ő bírálata a fennálló nemi állapotokról joggal vált híressé, ellenben reformjavaslatai bizarrok és kivihetetlenek. Fourier abból a nézetből indul ki, hogy a mai nemi intézmények a férfiak és főleg a nők természetes ösztöneit erőszakkal elfojtják és nemi vonatkozásokban általános képmutatást idéznek elő. Korábbi nagy művében (*Théorie des quatre mouvements 1808.*) az átmeneti időre (a 6-ik szakasz) azt javasolja, hogy minden tizenyolc

éven felüli leány jogosult legyen a szabad szerelemre; de azért a házasság is fenmaradjon főként az érettebb személyek számára. A hetedik szakaszban, amely azonban még mindig nem jelentené a fejlődés tetőfokát, minden nő ugyanabban az időben tarthatna egy férjet, egy nemzöt (*géniteur*), egy kedvenct (*favori*), végül számtalant, aki őt bírja (*possesseur*); az elsőtől lenne két gyereke, a nemzötől egy, míg a kedvencek azok, akik a nővel előbb éltek és később ezt a címet megtartották.

Fourier tehát fentemlített művében a többes házasságnak a szabad szerelemmel való kombinációját javasolja. Azokba a szerfölkött bonyolult jogviszonyokba, amelyek a tervezett intézményekből származnának, érthető okból bele sem bocsátkozik. Ep oly kevéssé közli velünk Fourier, hogy a nyolcadik szakaszra, amelyben eszméi teljesen megvalósulnak, a nemi életnek miféle reformjait tartogatja készleltben. Későbbi irataiban ugyan egyes pontokat közelebről is meghatározott; de reformjavaslataiból lényegükben semmit sem vont vissza.

Fouriernek a nemi élet átalakítására vonatkozó furcsa és zavaros eszméi követői számára nehéz helyzetet teremtettek és ott, ahol társadalmi rendszerének gyakorlati megvalósítására tértek át, azokat természetesen mindig mellőzték.¹

Később maga Fourier is oly messze jövőtől várja az új nemi állapotok létesítését, hogy ez reformeszméinek teljes elejtésével egyet jelent.

Ha mind e reformjavaslatok gyakorlati értékét keressük, itt csak a szabad szerelem és az összházasság jöhet tekintetbe; de az állam- vagy a többes házasság nem. Az államházasság azért nem, mert ellentétben áll a korrall; ma már a személyes szabadság tudata sokkal erősebben él bennünk, semhogy az államnak a legegyénibb emberi vonatkozásba ily mély belenyúlását megengedjük. A többes házasság azért

¹ Brisbane is *Social destiny of man* 1808. című művében, amely az 1843 óta Észak-Amerikában megindult Fourier-mozgalomnak alapját képezi, törekvésük végcélját a munka újjászervezésében látja, amint hogy az Észak-Amerikában alapított számos falanszterben is nem a nemi, hanem csak a gazdasági problémát akarták megoldani.

nem, mert ez magán hordja az egynejű házasság minden fogyatkozásait, anélkül azonban, hogy annak számos előnyével rendelkezne.

De hát a szabad szerelmet vagy az összházasságot tehetjük-e mai házasságunk helyére? Bizonyára helytelen eljárás, hogy ezt a reformot mindig csak az erkölcsiség álláspontjáról utasítjuk vissza. Oly állapot, mint a szabad szerelem vagy az összházasság, amelyen a legtöbb nép fejlődése folyamán átment, nem lehet erkölcstelen. Ha a társadalmi mozgalom ez intézményhez vezetne és a népesség túlnyomó többsége fokozatosan ezekben helyezkedne el, a létező viszonyok fanatikusai előtt bizonyára ezek is csakhamar a nemi élet egyedüli erkölcsös rendje gyanánt tűnnének fel.

Jelentékenyebb már az a kifogás, hogy a társadalmi probléma megoldása a nemi kérdésnek bevonása folytán még nehezebb lesz. A társadalmi mozgalomnak úgyis óriási kiterjedésű programja van, amelynek megvalósításához előreláthatólag úgyis évszázadok lesznek szükségesek; utalok csak a magántulajdon korlátozására, a társadalmi munka állami szervezésére, a mai individualista hatalmi államnak népies munka-állammá való átalakítására. E feladatokhoz képest mi volt még egy oly nagy átalakulás is, mint a kereszténység megalapítása? Csak ha a népies munka-állam az emberiség jogi és erkölcsi újjászületését keresztülviszi, jöhet egyáltalán szóba a nemi élet reformja.

De ha e reform általános föltételei fenn is állnának, a népek a szabad szerelmet és az összházasságot bizonyára visszautasítanák és a mai házassághoz ragaszkodnának,¹ amelynek azonban nem kellene felbonthatatlannak lenni, mint a katolikusoknál, hanem a protestáns házassági jog szellemében fontos okokból felbonthatónak. Az összházasság már azért is keresztülvihetetlen, mert a népies munka-államban nincsenek olyan vallási és törzsi csoportok, amelyekhez ez intézmény fűződhetne. A szabad szerelem pedig oly

¹ A mai házasságot lényegében fentartó írók közé tartoznak nagyrészen azok a szocialista theoretikusok is, akik a nemi viszonyok átalakításával egyáltalán nem foglalkoznak, hanem a gazdasági kérdéseket fejtegetik, pl. Louis Blanc, Rodbertus, Lassalle, Marx.

fogyatkozásokban szenved, hogy a nagy néptömegek azt még akkor is önként visszautasítanák, ha az események hatalma a mai egynejtű házasság mögött álló összes politikai és egyházi hatalmakat hallgatásra kárhozná.

Ha ugyanis a nemi és gazdasági viszonyokat összehasonlítjuk, mondhatjuk, hogy az egynejtű házasság a nemi élet terén olynemű állapotokat teremt, mintha a tulajdon egyenlően volna elosztva és az örökösödési jog el lenne törölve. Tényleg a házasság folytán a nemi élvezetek meglehetősen egyenlően vannak megosztva. És ha az egyes a házasságban igen különböző kielégítést talál, az egyáltalán nem a jogintézménytől függ, hanem a hitvestársak egyéni tulajdonságaitól és a nemi élet minden más szervezése mellett is előfordulna.

Ezzel szemben a szabad szerelem a szabad versennyel, a szerződési szabadsággal és más gazdasági intézményekkel hasonlítható össze, amelyek a szabadság külszíne alatt a gazdagok és hatalmasok uralmát biztosítják. Hatalom, jövedelem, műveltség, beszélő tehetség, testi szépség és erő, az ezekkel felruházottaknak a szabad szerelem versengő harcában olyan túlsúlyt adnak, hogy az ezekben szűkölködők nem jogilag ugyan, hanem tényleg a nemi élvezetekből kisebb-nagyobb mértékben ki lennének zárva. Ha tehát épen a leg-radikálisabb szocialisták és anarchisták a szabad szerelem mellett szónokolnak, akkor öntudatlanul a nemi érintkezésben épen arra törekcsenek, ami ellen a gazdasági élet terén oly erélyesen küzdenek.

De a szabad szerelem nyomán a nemi élet, amely szűk határok között az emberek szellemti és testi jóvoltához szükséges, csakhamar féktelenségbe csapna át. A rendkívüli változatosság, kapcsolatban a teljes felelőtlenség tudatával, ezt a leghatalmasabb természeti ösztönt föltétlenül az eddigi határokon túl fokozná. A népies munka-államnak bizonyára semmi oka sincs arra, hogy a nemi ösztön mint ilyen ellen küzdjön, de másrészt nem szabad ennek megnyilatkozása elől minden korlátot ledönteni és ilyképen az egész társadalmi életre a durva érzékiség bélyegét nyomni.

Nyilvánvaló az a hatás, amelyet a szabad szerelem híveinek nézeteire a kereszténységgel való ellentét is gyako-

rolt. A kereszténység, amely földi életünket csak az örök Isten országához való rövid előkészületnek tekinti, a test megöléséről prédikált és magában a házasságban is csak szükséges rosszat látott. A népies munka-állam nem teheti magáévá e természetellenes törekvést, viszont nem szükséges, hogy e kérdésben a legszélső ellentét álláspontjára helyezkedjék. Egyáltalán hibája a radikalizmusnak, hogy a népies pártok, mivel az állam és az egyház az alsó néposztályokkal szemben sokat vétkeztek, most már nagyon is hajlanak arra, hogy ép oly nagy hibákat kövessenek el az ellenkező irányban.

A szabad szerelem képviselői a mai házasság elleni küzdelmükben csaknem kizárólagos jelentőséget tulajdonítanak a nemi közösségnek és e mellett figyelmen kívül hagyják a hitvestársak életközösségét, kölcsönös támogatását, szorakoztatását és oktatását. A nemi érintkezésnek ez a szellemi és erkölcsi eleme, amely a tömegek műveltségének fokozásával mindig előtérbe lép, csak az állandó, jól szervezett házasságban juthat teljes jelentőségre. A hitvestársak és a családtagok kölcsönös támogatása a népies munka-államban legkevésbé sem nélkülözhető, mert itt a cselédviszony megszűnése következtében, főképen a külön háztartás rendszere mellett, a házi munkákat a nőknek és a család ifjabb tagjainak kell végezniük.

Így tehát, mint e fejtegetésből is kitűnik, semmi szükség sincs arra, hogy a mai házasság helyére a szabad szerelmet vagy az összházasságot tegyük. Hiszen a házasságok minden idők óta túlnyomó mértékben a házaspárok állásának megfelelően, azaz oly személyek között kötnek, akik társadalmi helyzet, műveltség és vagyoni dolgában egymáshoz közel állanak. Ezért hiányzik is a házassági jogból az az egyoldalúság és igazságtalanság, amely a jog minden körében felfedezhető, ahol a különböző néposztályok érdekei rendszerint összeütköznek. Végül a népies munka-államban a mai házasságunkban még mindig jelentkező legsúlyosabb hibák eltűnnek, mert itt a házasságkötésre az érdekek távolról sem gyakorolnak oly befolyást mint a mai társadalmi rendben. Az a remény is alapos, hogy a viszonylag csekély gazdasági ellentétek következtében a népies munka-

államban a prostitúció csakhamar csupán egyes ritka esetekre fog szorítkozni s így ennek oka ezután nem az anyagi szükségben, hanem egyesek különös testi és lelki sajátágaiban lesz megállapítandó.

A fennálló magánjogok szerint a férj köteles nejét állásához méltón eltartani. E kötelezettséget a népies munkaállam jogrendje nem ismerheti. Itt a nőnek inkább önállóan van joga a létfenntartásra; ha a férj és nő joga a szükségletek kielégítésére vonatkozó eszközök mértéke és mennyisége tekintetében különböző kategóriákba esik (I. n., II. 7.), akkor természetesen az előbbi helyzete döntő mindkét házastársra. De a nőt is terheli az általános munkakötelezettség (II., 7.), amelynek tárgya első sorban a háztartás ellátása, de a viszonyokhoz mérten a házon kívüli munka is lesz.

Csak ha a nők a népies munka-államban teljesen önállóan jutnak a létfenntartás jogához, lesznek tényleg egyenlők a férfiakkal. Mindaddig, míg mai társadalmi rendünkben a nőket a férfiek, a leányokat az atyák tartják el, míg tehát a nők nagy tömege anyagilag a férfiaktól függ, a két nem tökéletes egyenlősége bajosan képzelhető el.

Az egyenlőséget, mint minden jelentékeny sikert, a nők természetesen csak az általános munkakötelezettség árán fogják megszerezni. Minthogy a vagyontalan néposztályok asszonyai már ma is nagy mértékben végzik a házi és külső munkákat, az ő társadalmi helyzetük az általános munkakötelezettséggel sem fog nagyon sokat változni. Ellenben a népies munka-állam ez újításai a vagyonos osztályhoz tartozó nőket sújtanak a legkeményebben, mert ezek külső munkákat egyáltalán nem végeznek és háztartásuk gondjait is leginkább a vagyontalan néposztályhoz tartozók látják el.

Valamint a férj tartási kötelezettsége, úgy az egész házassági vagyoni jog is megszűnik a népies munka-államban, mert itt a házastársak, mint két egymástól független személy, önálló létjoggal állanak egymással szemben. A férj és nő tehát megtartják magántulajdonukat, amely a szocialista-jogrend uralma alatt különben is egészen csekély jelentőségű, és amelyet a szülők vagy harmadik személyek vala-

mely házastársnak a házasságra való tekintettel adnak, az ajándékozásnak tekintendő, amelyből a fentebb (II, 9) kifejtett alapelv szerint kötelmi viszony egyik érdekelt félre nézve sem származhatik.

XIII. FEJEZET.

A szülők és a törvényes gyermekek közötti viszony.

Amint a házasság tekintetében kétségtelenül konzervatív marad a népies munka-állam, úgy a szülők és törvényes gyermekek közötti jogviszony hagyományos rendjét is bizonyára fentartja mindaddig, amíg a létfenntartáshoz való jog itt is lényeges változásokat nem tesz szükségessé. Magánjogunk értelmében az atya és másodsorban az anya kötelesek törvényes gyermekeiket eltartani és nevelni; szükség esetén e kötelezettség átszáll a nagyszülőkre és más felmenő örökösökre. Ep így kötelesek azonban a gyermekek szüleit, nagyszüleit és így tovább szükség esetén eltartani. Azonban már mai jogrendünkben is nagyobb társadalmi jelentősége csak a szülők tartási és nevelési kötelezettségének van, a többi esetek csak mint ritka kivételek szerepelnek. A népies munka-államban aztán, amelyben mindenkinek önálló joga van a létfenntartáshoz és ezért sem a magán-, sem a nyilvános támogatásra utalva nincs, csakis a szülői kötelezettség jöhet tekintetbe.

A gyermeket első éveiben közvetlenül az anyának kell táplálnia és ezért annak a szülők ápolása alatt kell maradnia. Ez az állapot természetesen független a társadalmi rend alakulásától. Csak a dajkaságnak, amely minden nagyobb kultúrállamban évente a proletár gyermekek ezreit hajtja a korai halálba vagy állandó betegségbe, kellene a népies munka-államban önként eltűnnie.

A gyermekeknek életük további folyamán való eltartása és nevelése serdültségükig (körülbelül 2-14 évig) a társadalmi élet általános alakulásától függne. Amennyiben a népies munka-állam vagy a község a külön háztartások rendszerét fogadja el (II., 7.), amire a meglévő lakóházak

minősége még sokáig kényszeríteni fogja, annyiban a gyermekeket a szülői házban kell tartani és nevelni.

Csak két irányban állhatna be jelentékeny változás e föltétel mellett is. Mindenekelőtt azoknak a szülőknek gyermekeit, akiket munkájok a felügyeletben akadályoz vagy akik ezt egyáltalán kívánják, a nyilvános gyermekmenhelyekbe kell befogadni. Hogy az állam e ponton leginkább a magánjótékonyagra támaszkodik s ennek következtében számtalan proletárgyermek minden sikeres felügyelet hiányában fegyházcsmetévé serdül, bár e feladatra már a mai állam is teljesen alkalmas volna, mindenesetre fennálló jogrendünk egyik leggonoszabb árnyoldala. Akkor azonban a gyermekek táplálása és ápolása természetesen jelentékeny részben egybekapcsolódnék az iskolai oktatással és így a családi élettel szemben még nagyobb jelentőségre emelkednék.

Ha ellenben az állam vagy az állami csoport az egyesített háztartás rendszerét fogadja el, akkor a gyermekek tartását és nevelését legcélszerűbben nyilvános szervek láthatják el az e célra szolgáló helyeken. Miként a népies munkáállamban az egész magánjog általában közigazgatási joggá alakul, úgy az a kérdés is, hogy a gyermekek szellemi, erkölcsi és testi jólétéről életüknek első szakában ki gondoskodik, lényegileg a közigazgatás körébe fog tartozni.

Nagy társadalmi jelentőségű azonban az a kérdés, hogy a gyermekek tartása és nevelése a szülők vagy az állam költségén történjék-e. Mindenek előtt minden gyermeknek joga van az állammal szemben önállóan a léthez, akár vannak szülei, akár nincsenek. Ezzel azonban teljesen összeegyeztethető, hogy az állam a tartás és nevelés költségét a szülőkön behajtja, vagy úgy, hogy őket a szükségleti cikkek alacsonyabb kategóriáira jogosítja, vagy – ami a rendes szabály lesz – munkakötelezettségüket az általános mértéken túl fokozza. (II, 7.)

A szabad szerelem képviselői természetesen azt is vallják, hogy a gyermekek tartásának és nevelésének az állam költségén kell történni.¹ De némely szocialisták is, akik a ház-

¹ Az anarchizmus előtt csaknem megoldhatatlan az a kérdés, hogy ki ápolja, tartsa és nevelje a gyermekeket, mert itt minden

ságot fenn akarják tartani, e nézeten vannak. En ellenben azt hiszem, hogy a népies munkaállam a szülők tartási és nevelési kötelességét legalább is hosszú ideig még kénytelen lesz a jogrendben fentartani.

Ismeretes Malthusnak az a tétele, hogy a népesség szaporodása általában azzal fenyeget, hogy túllépi az országban termelt élelmi cikkek mértékét. E nézet ellen nem egy nemzetgazdász és szocialista kikelt és valóban némely kultúr-államokban, pl. Franciaországban, a népesedés a rendelkezésre álló élelmiszerek emelkedéséhez viszonyítva nemcsak hogy nem lépi túl a mértéket, hanem épen alatta marad annak. Mindazonáltal Malthus törvénye a legtöbb európai kultúr-népre vonatkozólag helyesnek tekintendő mindaddig, amíg a nemi szokások teljesen meg nem változnak.

A túlságos népesedés ellen a legfontosabb korlátozás, amennyiben ez egyáltalán a társadalmi rendtől függ, mindenestre a szülők kötelezettsége, hogy gyermekeiket, akiket világra hoztak, munkaképességük eléréséig tartsák és neveljék. Amennyiben a népies munka-állam a szülőknek e kötelezettségét törvénybe foglalja, a túlságos népszaporodás ellen ép oly hatásos társadalmi korlátot emel, mint a mai jogrendszer; de mégsem mondhatjuk, hogy a népesedés problémája akár egyik, akár másik állami alakulatban meg lenne oldva teljesen. Természetesen számos szocialista író rámutat az óriási parlagon heverő területekre a különböző világrészekben, ahonnan élelmiszereket nyerhetünk vagy ahova fölösleges népszaporodás esetén rajokat bocsáthatunk. De hát valóban bizonyos az, hogy a föld termékeiért mindig elfogadható cseretárgyakat nyújthatunk, mivel a népies munka-államban a gazdasági erők óriási központosítása csakhamar mindenütt virágzó ipart varázsol elő? S ami a kivándorlást illeti, egy más éghajlatú, más nyelvű, vallású és szokású távoli országba való átköltözés a népies munka-állam polgárára nézve, akinek

államhatalom hiányzik, amely e feladatokat vagy maga teljesítené, vagy a szülőket arra kényszerítené, holott a gyermek nem védheti szellemi és anyagi érdekeit. Innen van az, hogy az anarchista írók vagy teljesen elfogadhatatlan eredménnyel elégedesnek meg, vagy pedig nem jutnak tovább egyes szólamoknál.

egyébként a létezéssel való önálló joga mindig fennáll, szerfölött nehéz elhatározás, amelynek keresztülvihetősége attól is függ, hogy vajjon az idegen ország a mi kivándorlóinkat be akarja-e fogadni. Szóval az ilyen javaslatok nagyon emlékeztetnek azokra a liberális nemzetgazdákra, akik a munkásnak, mikor iparága tönkrement, könnyű szívvel azt a tanácsot adják, hogy más munkához fogjon, bárha az ily változtatás igen gyakran keresztülvihetetlen és ha keresztülvihető is, sokszor katasztrófát jelent az illetőre.

A szabad szerelem némely hívei azt is gondolják, hogy a tömegek jobb életmódja és fokozottabb szellemi műveltsége a népies munka-államban a nemi élvezet gyakoriságát és termékenységét csökkenteni fogja. De ha a társadalmi élet ezen körében, amely a pontos megfigyelés elől csaknem teljesen rejtve marad, ezt az okozati összefüggést helyesnek elfogadjuk is, az új társadalmi rend eme föltételezett hatása legjobb esetben is csak több emberöltő után jelentkeznek.

A szülőknek gyermekeik tartására és nevelésére vonatkozó kötelessége azon fontos korlátozó intézmények közé tartozik, amelyeket könnyebben lehet mellőzni, mint ismét meghonosítani. Ez azért oly sikeres, mert az emberi önzést forrásánál éri, amennyiben a meggondolatlan nemi élvezettel közvetlenül összeköti a személyes és gazdasági terheket.¹

Csak ha a szocialista theoretikusok reményeit több emberöltő tapasztalatai igazolják vagy ha a jövő találmányai lehetővé teszik, hogy a táplálószeret olcsón, közvetlenül, szervesen vagy bőségesen található növényi anyagokból, pl. fából, levelekből stb. állítsuk elő, csak akkor lesz itt az ideje annak, hogy ama fontos korlátokat vagy ledöntsük vagy hatásukat enyhítsük.

¹ Azt a kérdést, hogy a társadalom mily eszközökkel védekezhetik a mértéken túl való népszaporodás ellen, a régebbi szocialisták gyakrabban fejtegették mint az újabbak, mivel a szocialista vitákat Marx és Lassalle és Rodbertus befolyása kevés gazdasági kérdésre korlátozta és így a nemi probléma fejtegetését az új-malthusianusoknak engedték át.

XIV. FEJEZET.

A törvénytelen gyermekek.

A házasságon kívüli anya és gyermekek jogviszonya valamely nép élő és működő erkölcsének próbaköve, amely az erkölcsi szólamoktól és hasonló külső cicomáktól alaposan megkülönböztetendő. A vagyonos osztályok férfiainak, akiknek kezében nyugszik a törvénykezés kizárólag, fontos érdekük, hogy házasságon kívüli nemi életüket házasságkötés előtt és után is a vagyontalan néposztályok női tagjaival folytatott szabad szerelemben túlságos áldozat nélkül kiegészíthessék. Ezzel, a mai erkölcsi rendünk álláspontjáról is mindenesetre megvetendő, törekvéssel komolyan és hathatósan szállott síkra a középkori egyházjog,¹ a Németbirodalom joggyakorlata,² sőt a felvilágosodás koránál: sokat ócsárolt terméke, a porosz országos jog is. Csak a XIX-ik században aratott amaz irányzat Franciaország, Ausztria, Olaszország és Németország törvénykönyveiben teljes győzelmet.³ Szerfölött jellemző arra, hogy az emberi életben mily erősek a nemi érdekek, az, hogy a német polgári törvénykönyv számos jogelvet, amelyet én a vagyontalan néposztályok érdekében a polgári jog más területén képviseltem, elfogadott, ellenben a törvénytelen gyermekeket illető igen mérsékelt javaslataimból csekély kivétellel semmi sem került bele. A népies munka-államban az igazság és hatalom

¹ A kánonjog szerint, amely e részben a mózesi törvényhozáshoz csatlakozott, a szüzleány elcsábítója köteles volt ezt nőül venni és kelengyével ellátni. Ha vonakodott vagy az atya nem akarta leányát hozzáadni feleségül, testi fenyítéssel, kiközösítéssel, kolostorba zárással bűnhődött. Ha a házasságon kívüli elhalásnak következménye is volt, az atya köteles volt a gyermek eltartását biztosítani.

² A német joggyakorlat lényegileg átvette a kánonjog szabályait (1. előző jegyzet); de ennek szigorát azzal enyhítette, hogy a csábítónak választására bízta, hogy a leányt elvegye vagy kelengyével ellássa.

³ Code civil français (1803-1804.) art. 340. österreichisches bürgerliches Gesetzbuch 184. §. 163. ff. Codice civile italiano 1865. art. 189. Deutsches bürgerliches Gesetzbuch 1896. §§. 1708-1718.

tekintetében fennálló ellentétek, amelyek a mai társadalomban oly szomorú erkölcsi és jogi állapotokat teremtettek, jelentékenyen enyhülnének és így a házasságon kívüli anyák és gyermekek helyzetének igazságosabb megállapítása is lehetővé válnék.

Ami elsősorban a házasságon kívüli anyákat illeti, különbséget kell tenni, vajon a házasságon kívüli elhalás erőszakkal, csellel (nevezetesen házassági ígérettel), vagy valamely függési viszony kizsákmányolásával történt-e vagy sem.

Előző esetekben az ellen, aki az elhalást ily különösen jogellenes módon vitte véghez, büntető eljárást kellene indítani.¹ Modern törvénykönyveink már csak néhány különösen durva esetet vonnak büntetőjogi megtorlás alá. Például ha a nőt testi épségét vagy életét közvetlenül fenyegető veszéllyel vették rá, ha öntudat és akarat nélküli állapotában vagy serdületlen korában történt a visszaélés és így tovább; de a női becsület, amelynek egy csaknem tulajdon nélküli államban a nő legmagasabb személyes javaként az első sorba kellene lépnie, megfelelő büntetőjogi védelmet csak egy ily általános büntetőtörvény mellett nyerne. E szempontból a büntetőjogi védelmet ki kellene terjeszteni arra az esetre is, ha a jogellenesen véghezvitt elhalás a nőt teherbe nem is ejtette.

A büntetőjogi megtorlásnak mindkét esetben el kellene maradnia, ha a férfi késznek nyilatkozik jogellenes cselekvését házassággal jóvátenni. De ha nem állana módjában, vagy nem akarná a megejtett nőt nőül venni, e nőnek oly helyzet lenne biztosítandó mint egy saját vétkeisége nélkül elvált feleségnek, gyermekének pedig mint egy törvényes házasságból született gyermeknek.

Ha ellenben az elhalás nem valami különösen jogellenes módon történt, a férfit csak a házasságon kívüli gyermek születése esetén terhelnék kötelezettségek. A népies munkállamban nem volna értelme a megejtett javára valamely kártérítési igénynek, ami mai társadalmi rendünkben teljesen jogosult, mert hiszen ott anélkül is mindenkinek meg-

¹ A német polgári törvény ez esetben csak magánjogi kártérítést nyújt.

van a maga létfenntartási joga. A házasságon kívüli elhalásból született gyermeknek természetesen az állammal szemben ép oly joga van a létfenntartáshoz, mint a házasságban születettnek, a házasságon kívüli anyát megillető életviszonyokhoz mérten. De az állam ez esetben is igényt támaszthat a szülők ellen a költségek megtérítésére, csak ez nagyobb mértékben a férfira hárítandó, mivel ő a házasság és a gyermeknevelés személyes terheit nem érzi. A házasságon kívüli gyermek az anya nevét viseli, kinek gondozása és nevelése alatt marad, míg a nyilvános intézetekben való tartás és nevelés meg nem kezdődik (II., 13.); örökösödésnek csak egyrészt az anya és ennek rokonai (II., 11.), másrészt a gyermek között van helye. Házasságon kívüli atya az, aki az anyával a gyermek fogantatása idején nemileg közösült; ha többen vannak ilyenek, a megtérítés összege közöttük társadalmi állásuknak megfelelő mértékben megosztandó. E javaslatok legalacsonyabb mértékét képezik annak, amit a házasságon kívüli anyák és gyermekek a népies munka-államban megkövetelhetnek. A francia forradalom törvényhozása, bár a magántulajdonhoz következetesen ragaszkodott, némely irányban messze túlment e határokon, amennyiben az atya által önként elismert házasságon kívüli gyermekeket társadalmi helyzetükre és örökösödési jogukra nézve a házasságban születettekével csaknem egyenlőkké tette, és így egy szocialista jogrendben csakhamar beállana annak a szüksége, hogy a házasságon kívüli anyák és gyermekek helyzetét még közelebb hozzák a házassághoz. A tömegek családi élete csakis ily átalakulással nyerné el fokozatosan azt a tisztaságot és érintetlenséget, amely megfelel oly államrendnek, ahol nem az előkelő, hanem a széles néprétegek uralkodnak. Nincs valami helytelenebb, mint az, hogy némely szocialisták, például Bebel, a felsőbb néposztályok léha erkölceit, amelyek csak az ő életük finomabb formái között látszanak némiképen elfogadhatóknak, általánosan érvényes intézményként az egész népre ki akarják terjeszteni.

A francia forradalom története ellenkezőleg azt mutatja, hogy a proletárság abban a terrorisztikus korszakban, amikor az uralmat tényleg gyakorolta, a nemi erkölcstelenséggel

szigorúan, talán nagyon is szigorúan szállott szembe.¹ Javaslataim talán eltalálták a helyes középirányt az erkölcsök túlságos léhasága és az erények keresztül nem vihető terrorizmusa között.

A család intézményéről szóló fejtegetéseink befejezéséül tegyünk néhány megjegyzést a *gyámságról*. A mai társadalomban ennek főként az a célja, hogy a vagyonos családok árva gyermekei vagyonának célszerű kezelését biztosítsa. A vagyontalan néposztályok elárvult gyermekeinek semmi közük sincs a gyámi gondoskodáshoz. Tehát főként a gyámolt személyes jólétére vonatkoznék a gyám gondoskodása; különösen közre kellene működnie a gyámolt fontosabb ügyeiben, mint például pályaválasztásnál és házasságkötésnél. Oly gyermekeknél, akiknek szülei még élnek, természetesen ezt a jogot ezek gyakorolják fontosabb ügyeikben.

XV. FEJEZET.

A büntetőjog.

A büntetőjog, a büntető és a polgári per mai jogrendszerünkben a közjog körébe esnek és így a népies munkaállam lényegéről és szervezetéről szóló munkámnak harmadik könyvében kellene ezeket tárgyalnom. Minthogy azonban a népies munkaállamban az egész magánjog közjoggá alakul és minthogy a büntetőjogi és polgári pert évszázadok óta ugyanazok az állami szervek (bíróóságok) kezelték mint a magánjogot, helyesnek látszik, hogy a jognak ezt a két területét itt a vagyon- és családjogi intézményekkel összefüggésben fej tegessük.

A jogok érvényesülésének legerősebb biztosítéka mindig a büntetés marad.

A döntő érdekcsoportok épen ezért minden idők óta nyíltan vagy leplezve a büntetőtvénykönyvekbe foglalták

¹ Ismert dolog, hogy Chaumette, mint a párisi Commune prokurátora a prostitúciót és erkölcstelen irodalmat a legnagyobb szigorral üldözte.

követeléseiket és az illető korok valódi hatalmi viszonyait sokkal biztosabban megállapíthatjuk ezekből mint az alkotmány, közigazgatás és magánjog törvényeinek megannyi papirosjogaiból. Büntetőtörvénykönyveink azonban számos határozatok mellett, amelyek az emberi természet legerede-
 tibb rugóiban gyökereznek, nem egy alárendelt alkotást is tartalmaznak, amelyeket a történelem esetleges folyamata és a hatalmi viszonyok ingadozása bennök helyezett el. Ennél-
 fogva itt a büntetőjognak az új társadalmi rendben szüksé-
 ges változásait csak a legszélső körvonaláiban vázolhatom.

A büntetendő cselekmények (büntett, vétség, kihágás) vagy közvetlenül a személy ellen irányulnak és akkor az uralkodó társadalmi rendtől függetlenek (személyi bűncselekmények). Vagy a jogrend által elismert jogokat sértik és így ennek átalakulásával ezeknek is mély változásokon kell keresztülmenniök (jogi bűncselekmények).

I. Az első csoporthoz tartoznak az élet és testi épség elleni bűncselekmények, különösen a gyilkosság, az emberölés, a testi sértés. Továbbá a személyes szabadság elleni, büntetőjogi beszámítás alá eső cselekmények, például az emberrablás és személyes szabadság megsértése; a közvetlenül a személy ellen irányzott erkölcstelen cselekedetek, amelyekről fentebb (II., 14.) bővebben szóltam, végül a becsület elleni bűncselekmények.

Kétségtelen, hogy ezek a személy és közvetlen személyes érdek elleni bűncselekmények a társadalom minden állapotában az állam büntető hatalmát működésbe hozzák. Már ez okból is hiú az anarchisták reménye, hogy az állam valaha teljesen eltűnhetik (I., 2.); ellenben ép oly alaptalan némely szocialista theoretikusok nézete, hogy a szocializmus a mai uralkodó és parancsoló államot egy kizárólag köz-
 igazgatási és gazdasági szervezetté fogja átalakítani. Mert lehet-e oly idő, amikor egy kultúrnép a gyilkosság megtorlását a véletlenre bizza ¹ vagy amikor egy kultúrállam ezt a bűncselekményt pusztán közigazgatási úton bünteti. A népies munka-állam sem dobhatja el kezéből a kardot a bűncselek-

¹ A gyilkosságnak az anarchista államban való büntetetlen-sége mellett nyilatkoznak Proudhon és Morris.

ménnyel szemben. Az emberi élet három főcélját, a személyes biztonság és becsület, az emberhez méltó gazdasági létfenntartás és a rendezett családi élet fogják képezni; sőt az előbbinek okvetetlenül az első sorba kell emelkednie, amikor a társadalmi rend átalakulásával az egyén gazdasági léte teljesen biztosítva lesz.

II. Sokkal mélyebb változásokon kell átmenniök a népies munka-államban a törvényhozásnak és a joggyakorlatnak azon bűncselekmények tekintetében, amelyeket jogi bűncselekményeknek neveztem. Ezek vagy köz vetetlenül az állam és annak jogai vagy vagyoni, vagy végül családi jogok ellen irányulnak.

1. A bűncselekmények közül, amelyek az állam és ennek jogai ellen irányulnak, kiemelendők:

A felségsértés és hazaárulás, az uralkodó megsértése, az államhatalommal szemben való ellenállás, különösen a lázadás és zendülés. E bűncselekmények határozatlan és kiterjeszthető tényálladékaik és szigorú büntetéseik világosan mutatják, hogy itt az államra befolyásos személyek hatalmi állásának indokolt és indokolatlan támadások elleni biztosításáról van szó. Az átmeneti idő alatt, amikor a népies munka-államban még heves pártküzdelmek dúlnak és a jogbiztonság ingatag, ezeket a hatalmi eszközöket bajosan lehetne nélkülözni. Mihelyt azonban az állandó nyugalom helyreáll, legfontosabb feladatai közé tartoznának az állam elleni bűncselekmények büntetését tetemesen csökkenteni. Már a politikai demokráciában is sokkal enyhébben ítélik meg ezeket mint a monarchiában; a népies munka-állam pedig abban a helyzetben lenne, hogy a bűncselekmény tényállását szabatosan körülírja és a büntetési tételeket jelentékenyen leszállítsa, mert az állami szuverenitás átalakulásával, amiről később (III., 2.) lesz szó, az uralkodók és uralom alatt levők közötti ellentét egyáltalán nagyon elhalványulna. A népies munka-állam különben főképen közigazgatási és gazdasági szervezetként jelentkezik, amely polgárainak támadását és ellenállását hasonlíthatatlanul kevésbé hívja ki mint mai, hatalomban és pompában trónoló államrendünk.

2. A jogi bűncselekmények második csoportjából, amelyek a vagyoni jogok ellen irányulnak (tulajdon elleni bűn-

cselekmények), kiemeljük a lopást, sikkasztást, rablást, a magánlaksértést, a csalást és a javak megrongálását. Ezen cselekvényeket fenytő büntetés a tulajdon intézményét sokkal hathatósabban védi mint a magánjogi panaszok és a polgári perrendtartás. A büntetőjogi védelem azonban uralkodó jellegénél fogva a tulajdon viszonyának pusztán a tömegek előtt is felfogható külső oldalára vonatkozik, nevezetesen a dolgok birtokára és bírlására; a vagyoni jogok egyes esetekben való érvényesítése ellenben a polgári per útján történik.

A vagyonos néposztályoknak mai társadalmunkban való túlnyomó hatalmi állása főként akkor tűnik fel, ha a fontosabb személyi és tulajdoni bűncselekmények büntetését összehasonlítjuk. így a németbirodalmi büntetőtörvénykönyv! a könnyű testi sértést csak magánindítványra (232. §.) három évig terjedhető fogházzal vagy ezer márkáig terjedhető pénzbüntetéssel sújtja (223. §.), ellenben az egyszerű lopást hivatalból üldözi és öt évig terjedhető fogházzal bünteti (242. §.). A súlyos testi sértés büntetése ugyané törvény szerint öt évig terjedhető fegyház vagy egy évnél nem rövidebb tartamú fogház (224. §.); a minősített lopásé *tíz* évig terjedhető fegyház, vagy három hónapnál nem rövidebb tartamú fogház (243. §.); így az, aki egy épületben egy tárgyat feltör és abból valamely dolgot eltulajdonít, rendszerint súlyosabb büntetés alá esik mint aki testi sértést követett el, bár ennek folytán a sértett fél lábát, kezét, látását vagy hallását vesztette is. Végül a rablást, amely természetesen a tulajdon intézményének egyenes és határozott tagadása, büntetés tekintetében a nem előre megfontolt szándékkal elkövetett emberöléssel tekintik egyenlőnek (249., 212. §§.). Az ilyen jogállapot elviselhetőnek egyáltalán csak azért tűnik fel, mert a többség már beletörődött a vagyonos osztályúaknak a társadalmi élet minden terén való ősrégi kiváltságaiba.

Nem szenved kétséget, hogy a népies munka-állam a

¹ Rövidség okából csak a németbirodalmi büntetőtörvénykönyvre hivatkozom, de nem áll másként a többi kultúrállamokban sem, mert a társadalom hatalmi viszonyai a legkülönbözőbb politikai alkotmányok mellett is minden országban csaknem egyenlők.

tulajdon elleni bűncselekményeket sokkal enyhébben fogja büntetni, nemcsak azért, mert a vagyonos osztályok hatalmi állása teljesen eltűnik, hanem azért is, mert a minden polgárt megillető létfenntartási jog a tulajdont veszélyeztető cselekmények legfontosabb rugóit megszünteti.

A létfenntartási jognak megfelelő általános munkakötelezettség (II., 17.) azonban a bűncselekmény egy új fogalmának képezné alapját. Mai társadalmi rendünkben a gazdagok henyélését egyáltalán semmiképpen sem büntetik, sőt ez a legbiztosabb jele az előkelő életmódnak. Ha ellenben a munkától irtózó szegény büntetőjogi vagy rendőri büntetésnek teszi ki magát: dologházban munkára kényszeríthető (361., 362. §§.). A népies munka-államban azonban minden állampolgárra, tekintet nélkül társadalmi helyzetére, ha jogellenes munkamegtagadással ez államforma alapelveivel ellentétbe helyezkedik, lesújtana a büntetés.

3. A *családjogok* elleni legfontosabb bűncselekmények a kettős házasság, a házasságtörés, a csábítás. Minthogy a házasságot és a szülők és házasságból született gyermekek közötti jogviszonyt a népies munka-államban is fenn kell tartani, ezek a bűncselekmények átmennek az új jogrendbe is. Egyébként ezekben már az érvényben levő büntető-törvénykönyvek is pártatlanok, mert itt a vagyonos és vagyontalan közötti ellentét nem jó tekintetbe. Ami a házasságon kívüli nemi viszonyokat illeti, már egy előző fejezetben (II., 14.) utaltam arra, hogy mindazokban az esetekben, ahol a házasságon kívüli közösülés erőszakkal, fenyegetéssel, csellel vagy valamely függőségi viszony felhasználásával történt, büntetőjogi megtorlás alá esik. E határok között a kerítést is minden habozás nélkül büntetni lehetne. A kerítésnek jelenlegi büntetőjogi szabályozása (180., 181. §§.) a gazdagok és a szegények között a legdurvább egyenlőtleniséget teremti meg, amennyiben a leginkább szűkös viszonyok között élő kerítendő megbecstelenítő büntetés alá esik, míg előkelő üzleti felei, akik Tulajdonképpen a büntetendő cselekmény felbujtói, minden büntetéstől mentek, sőt talán a kerítendő bűnperében tanuként is szerepelnek.

Régi idők óta álmodoznak arról az emberbarátok, hogy a bűn az állami viszonyok megjavulásával végre, mint

egy meggyógyított betegség, el fog tűnni a társadalom testéből. Ez a felfogás csaknem kikerülhetetlen főképen akkor, ha a felvilágosodás korának annyi bölcsészével együtt az emberiség erkölcsi fogyatkozásait csak az uralkodó társadalmi állapotok szükségszerű következményeinek tekintjük.¹ Ezt a reményt azonban a népies munka-állam ép oly kevésbé váltja valóra, mint bármely más államforma. Meg kell inkább elégednünk azzal, hogy az individualista hatalmi államnak népies munka-állammá alakulása és a magántulajdon korlátozása az állam és tulajdon elleni bűncselekményeket jelentékenyen csökkentik és hogy a személy- és családi jogok elleni bűncselekmények is a tömegek művelődésének emelkedésével fokozatosan mind ritkábban jelentkeznek.

XVI. FEJEZET.

A per.

Mai jogrendünk különbséget tesz polgári per s büntető és közigazgatási eljárás között; amaz a magánjogok érvényesítésére, emez a közjogok gyakorlására szolgál általában. A polgári per rendszerint a jogosult fél panaszára indul meg és a legtöbb törvényhozás szerint egész folyama alatt a felek akaratától függ; ellenben a közjogokat szabály szerint az állami szervek hivatalból érvényesítik.

Ennek az egész jogszolgáltatásra oly fontos különbségnek alapja az egyéni életcélok és a közérdek közötti ellentét tekintetében fennálló régi tévedés (II., I.), mert ha e felfogás szerint a magánjogok pusztán az egyes személyek érdekeit

¹ A szocialisták között névszerint Robert Owen számos iratában és beszédében azt a nézetet fejezte ki, hogy az emberek akaratelhatározása csaknem kizárólag a külső körülményektől függ. Ebből azonban – és ebben különbözik a determinizmus legtöbb hívétől – le is vonja a következtetést, hogy az állam és társadalom kötelesek tagjaikat azoknak fejlődéséhez szükséges intézményekkel ellátni; ami Owen szerint a kommunisztikus társadalmi rend megalapításával egyértelmű. Azon személyekkel szemben, akik a kommunizmus uralma alatt nőnek fel, minden büntetés fölöslegessé válik.

szolgálják, akkor csak következetes dolog, hogy ezeknek érvényesítését a jogosult szabad tetszésére bízzák. Kétségtelenül az a cél is közrehatott itt, hogy a magánjog, mint az egész jogrendszeren belül egy különös jogkör, mint egy »jog a jogban«, az uralkodók támadása elől lehetőleg elvonassék. Ezzel szemben ez álláspontból kiindulva mindazokat a jogokat és köteleességeket, amelyek az állam, az egyház és a nyilvános élet külső rendjének fenntartására, a katonai hatalom alakítására, a pénzügyek ellátására, szóval a hatalom nagy- és kisbirtokosainak a közérdekkel azonosított hatalmi állására vonatkoznak, saját belátásuk szerinti érvényesítés végett az állami szervekre ruházták. A népies munka-államban, amelyben a nagy néptömegek uralkodnak, ezeknek érdekei is befolyást gyakorolnak a közérdekről való nézetre. Az alsóbb néposztályok életcéljai pedig ebben a három főpontban foglalhatók össze: személyes biztonság, emberhez méltó gazdasági életmód, rendezett családi élet. A két előbbi érdek az egyén fenntartására, a harmadik azonban a faj szaporítására vonatkozik (II., i.). Ha tehát a népies munka-állam a széles néprétegek ez életérdekeit valódi közérdeknek elismeri, akkor a magánjogrendszert államosítania kell, a magánjogokat közigazgatási jogokká kell alakítania és ezeket szerveivel hivatalból kell érvényesíttetnie. Ehhez képest az összes vagyoni és családjogi viszonyokat, – még az elhasználható dolgok magántulajdonát (II., 4.) sem véve ki, – közigazgatási úton kell rendeznie. Ezzel szemben a hatalom nagy- és kisbirtokosainak különös érdekei a népies munka-államban természetesen háttérbe szorulnak.

Mialatt a népies munka-állam a magánjogviszonyokat, amelyeket ma részint egyéni iniciatívából, részint a polgári bíróságok rendeznek, a közigazgatás útjára tereli, a törvényes jogsegély, amelynek nehézkes, de szolid formáihoz a népek évezredek óta hozzászoktak, semmiképp sem mellőzhető teljesen. Sőt inkább minden állampolgárnak, aki a közigazgatási hatóságok (III., 5.) valamely működése által magát sértve érzi, jogában kell állnia, a határozat felülvizsgálatát a fölöttes hatóságoktól olyképen követelni, mint ahogy már most is számos közigazgatási határozat ellen jogorvoslatért a közigazgatási bírósághoz fordulunk.

A népies munka-állam, mint később (III. 5.) kitűnik, a bíróságok és közigazgatási hatóságok közötti mai megkülönböztetést természetesen megszünteti és a kettőt egy szervezetben, egy felülvizsgáló hatóságban olvasztja össze. Ez azonban nem akadályozza, hogy bűnügyekben, továbbá a vagyoni és családjogi határozatok felülvizsgálatában a régi eljárás használható elemeit ne tartsuk meg.

Ezzel megdől az a fontos válaszfal, amely jelenleg a polgári per s a büntető és közigazgatási eljárás között fennáll. Mindahárom per összeolvad egy eljárásba, amely Tulajdonképpen hivatalból folytatott vizsgálat lesz.¹ Egyszersmind azonban eltűnnék a gyakorlati jogéletből annak a nagy és fontos jogi területnek utolsó jellemző sajátága is, amelyet ma magánjognak nevezünk.

¹ *A polgári fog es a vagyontalan néposztályok* című munkámban már a mai jogrendre nézve is javasoltam bizonyos határok között a polgári perben a hivatalból való eljárás alkalmazását. Ez a gondolat az 1895. évi osztrák polgári perrendtartásban meg is valósult, míg a német törvényhozás a polgári perrendtartásnak az új polgári törvénykönyv alkalmából eszközölt módosításainál a magasabb néposztályokra oly előnyös régi előítéletekhez ragaszkodott.

HARMADIK KÖNYV.

A NÉPIES MUNKA-ÁLLAM SZERVEZETE

I. FEJEZET.

Az állani célja.

Az emberiség általános céljairól áttérünk most a hatalmasoknak ama különös érdekeire, amelyek a mai hatalmi individualista államban kielégítést nyernek (I., 3., 7.). Természetesen a szellemi élet más köreiből, a tudományban, művészetben, vallásban is tapasztaljuk a hatalmi tényezők túlsúlyát a valódi érdekek fölött. De egyetlen közösségnek sem szabják meg annyira az irányát a hatalmasok mint az államnak, mert az államnak, mint ilyennek, saját lényegével indokolt célja egyáltalán nincs. Az államoknak ugyanis, mint ilyeneknek, nincs céljuk, hanem csak az államhatalom birtokosainak.

Ezt a nézetet egyébként csak kevesen vallják. Az állam emberek összessége, amely ugyanazon területen valamely magasabb hatalom gyakorlójának uralma alatt együtt él. Azonban minden egyesületnek, minden nyereszkedésre irányuló társaságnak, minden nyilvános testületnek és egyáltalán minden közösségnek van valamelyes célja, amelynek betartására a felügyeletet gyakorló bíróságok és közigazgatási hatóságok kényszerítik. Az államnál azonban nincs ilyen magasabb hatalom, amely az állammal követését ellenőrizné és kikényszeríteni tudná és így tényleg az állami hatalom birtokosainak önkényére van bízva, hogy az állam tevékenységének micsoda célokat tűzzenek ki.

A vezető államférfiak beszédeiben és írásaiban természetesen elég gyakran találkozunk az állam szükségességének hangoztatásával és cselekvésük Tulajdonképeni céljául a nép vagy az állam érdekeinek megjelölésé-

vel.¹ De azt, ami valóban közérdek, a személy biztonsága, a nagy néptömegek emberhez méltó életmódja és rendezett családi élete, mai államunk, amely egyes hatalmasok katonai sikerein nyugszik, csak igen korlátolt mértékben akarja és tudja megvalósítani. Inkább a mindenkori leghatalmasabbak érdekeit tüntetik fel az államérdekkel egy jelentésűnek és emelik az államacélok magaslatára. Ezekről az érdekcsoportokról, amelyek az európai kultúrállamok fejlődése folyamán marandó jelleget nyertek, a következőket mondhatjuk:

1. Az államhatalom legfőbb birtokosai a monarchiában az uralkodó és családja, a köztársaságban a változó elnökség. Minthogy az általuk vezetett állam tekintélye nem egyéb mint saját tekintélyük, és érvényesülésüket a hozzájuk közelálló életkorok szabják meg, törekvésük főképp az állam hatalmára és fényére irányul. Tekintélyszerűleg iparkodnak tehát az állam területét és ennek népességét fentartani és gyarapítani, valamint az e célra szükséges katonai és pénzügyi hatalmi intézményeket is megerősíteni. A népek kultúrtörekvése e szempontból a saját hatalmi állásuk megszilárdítására kiválóan alkalmas eszköz. Ha e célokat röviden össze akarjuk foglalni, mondhatjuk, hogy az állam legfőbb urainak törekvése rendszerint a *hatalom és a fény*.

2. A második állandó érdekcsoport csaknem minden európai államban a nemesség, amelyhez a magasabb papság is számítható. Minthogy ez osztálynak jelenleg nincs a néptömegekben erős gyökere, mindenütt azon van, hogy az udvarokkal összeköttetésbe lépjen és hajlandó a hatalomra és fényre irányzott törekvéseiben osztozni és azokat támogatni. Ennek ellenében nemcsak előkelő társadalmi állást

¹ Hogy milyen határozatlan és semmitmondó a »népérdek« szólam, mint az állam célja, és hogy minden államban ennek valódi jelentését az uralkodó érdekcsoportok adják meg, eléggé bizonyítja az a tény, hogy a képzelhető legkülönbélebb államalakulatok alkotmányában tulajdonképeni célokul a nép érdekeit tűzik ki. Az arisztokratikus katonai állam, mint a Németbirodalom, épen úgy a népjólét gondozását jelzi államacélul, mint Svájc és Északamerika polgári köztársaságai. Ezzel az alapelvvel találkozunk az 1793. évi terrorisztikus Franciaország forradalmi alkotmányában, sőt Babeuf egyenlőségi összeesküvésének (*Conspiration pour l'égalité*) radikális kommunista javaslatáiban is.

követel magának, hanem nagy részben a társadalom költségén akar élni, akár a polgári és katonai szolgálat legjobb állásainak elfoglalásával, akár olyképen, hogy adómentességek, vámok, egyedáruságok révén munkanélküli jövedelmet biztosít magának. A nemesség törekvése tehát lényegileg *kiváltságokra* irányul.

3. A harmadik érdekcsoportot a polgárság és parasztság alkotja. Ez a középosztály áll leginkább a gazdasági termelés élén és e helyzetben főcélja a vagyonszerzés, ezenkívül jelenleg a tudományt és művészetet is főképen a polgári osztály műveli. A vagyon és műveltség a középosztálynak a nemességéhez hasonló kiváltságos helyzetet biztosít, amelynek erejét még fokozza az, hogy ezek az előnyök az udvartól és fejedelemtől függetlenek. Másrészt azonban mégis általános a középosztály felsőbb rétegeiben a törekvés, hogy a hatalom legfőbb uraival összeköttetésbe lépjenek és a nemesség körébe fölemelkedjenek. A középosztály törekvéseinek mégis mindig lényege az *anyagi és szellemi vagyon*.

4. A negyedik érdekcsoport, amely a legszamosabb, a vagyontalan néposztályok, a munkásosztály. Az ő érdekük az emberek általános céljai és így a személyes biztonságra, az emberhez méltó életmódra és a rendezett családi életre irányulnak. Minthogy a vagyontalan néposztályok egy aránylag csekély töredék kivételével az egész népet magukban foglalják, ők csak biztos, de nem gazdag vagy épen ragyogó életre törekednek. Sőt inkább egész társadalmi helyzetüknél fogva bizonyos ellenszenvvel viseltetnek az uralkodók hatalma és fénye, a nemesség és polgári osztály előjogai iránt. Egész törekvésük az *élet föltételek biztosítása*.

E négy érdekcsoport ezen céljait a történelmi fejlődés szükségszerűleg tűzte ki. Nincs valami igazságtalanabb dolog, mintha a munkások – amit oly gyakran tesznek – szemükre hányják az uralkodóknak katonai hajlamukat, a nemességnek büszkeségét, a polgári osztálynak nyereségvágyát; de ép oly téves, ha a munkásokat hazátlansággal vádolják azért, mert a hatalomra és fényre irányuló udvari törekvésekben nem vesznek részt, vagy irigységgel, amiért a nemesség és polgári osztály előjogait megszüntetni vagy korlátozni akarják.

Minél erősebb tehát valamely érdekcsoport, annál biztosabban tudja saját céljait állami célokká tenni. A XVIII-ik század közepéig a külső és belső politikában az uralkodó hatalmi érdekei döntöttek elsősorban; amennyiben ily érdekek szóban nem forogtak, a belső kormányzás kizárólag a nemesség és papság érdekében történt. Ettől kezdve, főképen azonban a francia forradalom óta, sikerült a polgári osztálynak is nem egy osztályérdeke számára az állam tevékenységét megnyerni, anélkül azonban hogy ezt a korszakot, mint gyakran történt, a polgári befolyás uralmának nevezhetnénk. Hiszen ez a polgári osztály még a szertelen és az egymást kölcsönösen ellensúlyozó katonai fegyverkezést sem tudta megakadályozni. Végül a vagyontalan néposztályok különös érdekeit, bár ezek mindenütt a túlnyomó többséget teszik, a vezető államférfiak csak a XIX. század második felében fődözték fel és kezdték szükös kísérletekkel megvalósítani. Oly sok forradalom és az államalkotmányok teljes megváltoztatása után sem dicsekedhetünk tehát semmikép sem azzal, hogy az államacél kialakulásában az utóbbi évszázadok alatt valami nagy haladást tettünk volna.

Ha most már annak okát keressük, hogy ily óriási változások után is miért szabják meg az állam célját még mindig aránylag kis érdekcsoportok, úgy találjuk, hogy egy elméleti és egy gyakorlati okkal állunk szemben. Az elméleti ok az, hogy az államnak valamely önálló személyiséget tulajdonítottak és így a népességtől különálló képzelt lényt teremtettek, amelyre minden habozás nélkül minden lehetséges tulajdonságot és célt ráfogtak. A gyakorlati ok az, hogy az államfők hatalmának mértéktelen kifejlesztésére a nemzeteknek egymással való fenyegetése szolgáltatja az okot és ürügyet, ezt azonban csak egy nemzetközi szervezkedés szüntethetné meg, de mai nemzetközi jogunk az ehhez szükséges eszközökkel nem rendelkezik. Ami első sorban a különálló államszemélyiség föltevését illeti, ezzel az államot tagjaitól és azoknak céljától elválasztjuk és úgy állítjuk fel, mint egy saját célokkal és törekvésekkel bíró önálló lényt. Ilykép sikerül a legelőkelőbb érdekcsoportok céljait erre a költött államszemélyiségre ruházni és azokat bizonyos értelemben az összeség céljaiul föltüntetni. Kevés jogfogalom

hatolt be annyira a tömegek gondolkodásába és kifejezési módjába, mint az önálló államszemélyiségnek ez a föltevése. Elég gyakran hallhatunk oly személyektől is, akiknél az állam minden elméleti felfogása hiányzik, ilyenféle kifejezéseket, hogy az állam hatalma és dicsősége bizonyos áldozatokat kívánnak, holott fogalmuk sincs arról, hogy a követelmények mögött mily szűk érdekkörök lappanganak.¹ Csak ha az állam céljait folytonosan egybevetjük a nagy néptömegek egyéni életcéljaival, jutunk el az állami tevékenység és ennek eredményei helyes megítéléséhez.

A jelzett irányban az önálló államszemélyiség föltevésénél talán még jobb szolgáltatokat tesz a theokratikus államtan (I., 3.), amely a vallásos meggyőződés hanyatlásával természetesen egyre veszti híveit. Lényege abban áll, hogy az isten az emberiség valódi ura, akinek nevében és megbízásából uralkodnak aztán a fejedelmek és más államfők a népeken. Minthogy az isten politikai nézeteiről semmi biztosat sem tudhatunk, főként a hívők előtt az ellentmondástól való félelem nélkül rá lehet fogni a kiváltságos érdekcsoportok céljait. Így Julius Stahl² a theokratikus államtan főképviselője Németországban, jogbölcseletében következetesen arra az álláspontra helyezkedik, hogy isten a legfontosabb politikai kérdésekben egy nézetet vall a keleti elbai nagybirtokosokkal s Tulajdonképpen ezt a különös föltevést hiteles történeti tényekkel meg sem lehet cáfolni.

¹ Ezek a széles körökben elterjedt népszerű felfogások számos theoretikusnál tudományos kifejezésre is jutnak, akik az államnak öncélú létet tulajdonítanak, amennyiben azt vagy a természeti emberhez hasonló kollektív személyként fogják fel vagy pedig organizmusnak vagy önálló közösségnek tekintik.

² Stahl a következő kifejezésekre ragadtatja magát: »De amaz isteni intézmény (az állam) nemcsak azt jelenti, hogy az állam egyáltalán isten rendelése, hanem azt is, hogy a meghatározott alkotmány és a felsőség meghatározott személyei mindenütt isten szentesítésével vannak ellátva.« Az államnak ez a theokratikus felfogása a monarchia és arisztokrácia érdekeit szolgálja és Németországban s egybűtt is a konzervatív érzület jele; de az első angol forradalom (1640-1660) politikai irodalma, pedig e forradalomban még egészen vallásos rugók működtek, világosan mutatja, hogy az istenre egészen demokratikus eszméket is rá lehet fogni.

A második ok, ami miatt az államcélok a politikai nagy változások mellett is változatlanul maradtak, nemzetközi szervezkedésünknek tökéletlensége (1.,6.). Minthogy minden ország fegyverkezését a versengő nemzetek igen hamar utolériki vagy túlszárnyalják, az államfők hatalmának ama fokozódó kifejlődése az állam külső biztonsága szempontjából sincs jelentőség nélkül. Hogy a polgári és paraszttal szűles körű legfontosabb érdekeikkel ellentétben kis érdekcsoportok hatalmi céljait hozzájárulásukkal mégis mértéken túl előmozdítják, ennek oka az államválságtól való félelem mellett az individualista hatalmi államok kölcsönös fenyegetőzéseiben is rejlik, ami ellen a népek mai társadalmának keretében hathatós eszközt nem találunk. Oroszország fölhívására összeült ugyan 1899-ben a hágai békekonferencia, amely a kölcsönös fenyegetőzést enyhíteni vagy épen megszüntetni akarta; de az itt alkotott intézmények sikertelensége már kezdettől fogva kétségtelenül meg volt pecsételve. A külső béke csak a belső békéből származhatik. Míg azonban az individualista hatalmi állam, élén Oroszországgal, egész népeket akarata ellenére állami kapcsolatba szorít, amíg továbbá bent a hagyományos hatalmi viszonyok fenntartását tekinti legfontosabb céljának, addig a kölcsönös fenyegetőzésnek ez az állapota sohasem tűnik el a népek életéből.

II. FEJEZET.

Az állami főhatalom (szuverenitás).

A jogrend a valamely országban tartósan elismert hatalmi viszonyok foglalata. E hatalmi tények eredetileg pusztán a népek tudatában és gyakorlati alkalmazásában élnek; később ezeket a törvényekben írásba foglalják. Azonban ez a papirosjog nagyon messze van attól, hogy az államban uralkodó hatalmi és alárendeltségi viszonyokról teljes képet nyújtson. Már az állampolgár is, aki saját hazájának jogát meg akarja ismerni, a törvények tartalmát mindenütt saját személyes tapasztalataival és történelmi tudásával kénytelen kiegészíteni; az idegen országok jogát pedig senki

sem ismerheti meg kizárólag az ott érvényes törvényekből; de kétségtelen a modern államok törekvése, hogy minden elismert hatalmi vonatkozást írott törvényekben foglaljanak össze, sőt van elég hatalmi viszony, amely csak ilyen írásbeli alapnak köszöni létét. De bármily szívesen balzsamozza is be a mai törvényhozás az összes hatalmi viszonyokat és raktározza el mint múmiákat a törvénygyűjteményekben: van egy jogfogalom, a legfontosabb az egész államjogban, amely kivonja magát ez alól a múmiává alakítás alól és sohasem szorítható a nyomtatott betűk keretébe. Ez a fogalom a szuverenitás.

A szuverenitás a legfőbb tényleges hatalom az államban. Az a kérdés, hogy az államban ki a szuverén, csak az összes állami viszonyoknak a történelmi tapasztalatokra való tekintettel megejtett gondos megvizsgálása útján dönthető el, de sohasem pusztán a törvényekből, amelyekben egyébként ennek a fontos ténynek világos nyomai szintén fennmaradtak. Mert elég gyakran megtörtént, hogy az államban a legfőbb hatalmat valamely meghatározott személyeknek vagy testületeknek tulajdonították és a történelem folyamán ez a föltevés mégis tévesnek bizonyult. A szuverenitással közvetlenül együtt jár a szuverén függetlensége kifelé és legfőbb hatalma és méltósága befelé (felség), amely utóbbinak a népies munka-államban természetesen nem lenne nagy jelentősége.

önként érthető, hogy a szuverénnek fontos érdekében áll az általa megszerzett tényleges hatalmat törvénybe iktatás útján megszilárdítani és szabatosabban meghatározni; de a jogászok a szuverenitás fogalmának ilyen papirosdísszel fölékesített meghatározását minden idő óta túl magas fontosságra emelték. Mert a szuverenitást tényleg meg lehet szerezni és el lehet veszteni anélkül, hogy a törvénynek egyetlen betűje is megváltoznék. Az 1779. év július 14-ének estéjén a Bastille sikeres ostroma után a szuverenitás a francia királyról átszállott a népre; de csak az 1791. évi alkotmányban gondoskodtak a legfőbb tényleges hatalom ez átszállásának írásbeli megerősítéséről. 1799. nov. 9-én (*18. brumaire an VIII.*) lett Bonaparte tábornok a francia állam legfőbb hatalmának ura, de a konzuli alkotmányt

csak az 1799. év december 13-án (22. *frimaire an VIII.*) bocsátotta ki.¹

Mínthogy elég gyakran kétséges, hogy egy államban ki gyakorolja a legfőbb tényleges hatalmat, kutattak valamely általánosan érvényes bizonyság után, amellyel e kérdésre válaszolni lehetne. Így mondták: hogy az államban az a személy vagy testület gyakorolja a szuverenitást, aki saját hatáskörének határait saját akarata szerint szabhatja meg, vagy aki a hadüzenet és hadvezetés jogát gyakorolja. Aki komolyan azt hiszi, hogy a legfőbb hatalmi viszonyokat is össze lehet foglalni egy csomó törvényszakasz keretei között, mint a váltójogot, az nem állhatja meg, hogy a szuverenitásnak ily törvényes jelei után ne kutasson. A valóságban a legfőbb tényleges hatalom birtokára nem az a megkülönböztetés a döntő, hogy vajon a szuverén bizonyos jogokat, jogosítványokat gyakorolhat-e vagy sem, hanem épen ellenkezőleg az a tény, vajon képes-e saját akaratát az állammal szemben szükség esetén jogellenesen is érvényesíteni. Azt a sokat bolygatott kérdést tehát, hogy a monarchiában az államfő vagy a nép-e a szuverén, ily általánosan egyáltalán nem lehet eldönteni, hanem inkább úgy, hogy a fejedelem akkor szuverén, ha az állam hatalmi viszonyai úgy alakultak, hogy szükség esetén sikeres államcsínyt hajthat végre, a nép pedig akkor szuverén, ha eredményes forradalmat csinálhat.

E szerint Németországban (épen úgy mint Ausztriában), kétségtelenül az államfő szuverenitásával állunk szemben, mert itt az utolsó évszázadban csaknem valamennyi forradalom kudarcot vallott és csaknem az összes államcsínyeket siker koronázta. De az utolsó évtizedekben a szociáldemokráciának szakadatlan növekedése és szoros szervezkedése, továbbá a szegényeknek a proletár tömegekbe való folytonos özönlése tették ezt a kérdést némileg ismét kétségessé. Azt a sokat vitatott kérdést azonban, hogy a Németbirodalom legfőbb szervei vagy az egyes országok fejedelmei szuveré-

¹ Jól jellemzi ezt a helyzetet a brumaire 19-iki határozat, amellyel az ötszázak és öregek tanácsa a kormányzást egy konzuli bizottságra bízta.

nek-e, ezt most még nem dönthetjük el. Ha majd a császár az egyes országok fejedelmeivel valamely életkérdésben összeütközésbe jut, akkor az a fél fog, mint szuverén, kiemelkedni, aki a harcban erősebbnek bizonyult.

Angliában a legfőbb tényleges hatalom a nép kezében van. Mert ott Németországgal ellentétben az utolsó évszázadokban a forradalmak sikerültek, az államcsínyek azonban nem. Ha azonban a hivatásos angol hadsereg az imperialisztikus politika következtében igen jelentékenyen emelkedik, az uralkodó és a nép közötti ellentét, a hatalom kérdése újra döntés elé kerülhet. Franciaországban, a sikerekben gazdag forradalmak és államcsínyek hazájában, a népszuverenitás uralkodik, azonban a közigazgatás szoros központosításában és a nagy hadseregben az uralkodó szuverenitásának előfeltételei adva vannak. Svájcban és az Északamerikai Egyesült-Államokban is a nép a szuverén, itt azonban hiányoznak azok a külső eszközök is, amelyekkel egy egyén a szuverenitást megszerezhetné.

Ne higyük, hogy a hatalmi viszonyoknak ez az elhelyezkedése csak a válság és a harc idején jön tekintetbe; a hatalom e legfőbb tényezőinek működése tekintetében ezek békés időben is, mint »a legvégső eset«, döntő jelentőségűek. A középosztály az utolsó évszázadok alatt sohasem engedte volna meg a hatalmi céloknak a kultúrcélok fölött ezt a nagy elhatalmasodását, amely egész társadalmi rendünket veszélyezteti, ha a fontosabb katonai és diplomáciai kérdéseknél az államcsíny nem leselkedett volna csaknem mindig a háttérben. Es a munkásvédő és munkásbiztosító törvényhozás aligha esett volna meg valaha, ha a hatalmon levőknek nem lett volna céljuk a munkásosztály forradalmi áramlatait visszaszorítani. Világos, hogy a szuverenitás ezen felfogása az államot olyan közösségnek tünteti fel, amelynek nemcsak mélyében, hanem felszínén is súlyos harcok és ellentétek dúlnak. Azért kísérlettek meg mai államrendünk hívei, nevezetesen a jogászok, a szuverén hatalmat a népektől és legfőbb uraiktól elkülöníteni és a kettőnek szerves egységére, az államra ruházni (állami szuverenitás).

De miként lehet az oly számos, egészen vagy félig abszolút monarchiában a passzív, csupán engedelmeskedő és fizető

néptömegeket a legfőbb hatalom birtokában társaknak tüntetni fel? A nemzetközi kérdésekben alkalmazható az állami szuverenitás, mert itt tényleg csak arról van szó, hogy az állam más állammal való viszonyában szabadon rendelkezessék; de a fő probléma tekintetében, vagyis a hatalomnak az államon belül való megoszlásában, a szuverenitás hatalmának ez a meghatározása bizonyára elégtelen.

Valamely legfőbb tényleges hatalomnak létezése az érvényes állami alkotmánytól független; természetesen a népies munka-államban is lesz ilyen hatalom. De az erő, amellyel a szuverén hatalom az állami életbe belenyúl, az államformák különfélesége szerint igen különböző. Minthogy mai államunk csaknem kivétel nélkül katonai sikereken alapszik vagy tartja fenn magát, ennél fogva ezt mint egy külső erő által összetartott közösséget szoktuk tekinteni, amelyet csak valami katasztrófa robbanthat szét. Tehát már előre várjuk, hogy a szuverén, mihelyt életkérdésekről van szó, államának területén saját akaratát minden ellenállással szemben érvényesíteni fogja. A szuverenitás fogalma, mióta azt Bodin az abszolút és központosító francia királyságban észrevette, az utolsó három évszázadban lényegileg egyfajta politikai viszonyok között elméletben és gyakorlatban egyaránt megőrizte ezt a döntő jellegét.

Mindez áll azokra a kisebbségekre is, amelyek eltérő politikai, nemzetiségi, vallási vagy gazdasági érdekeik következtében a szuverénnel szembeszállnak, bárha ugyanazon ország területén laknak és így egy önálló államközösség alkotásának föltételével rendelkeznek is (III., 1.). A mai felfogás szerint ezeknek egyszerűen alkalmazkodniuk kell a szuverén akaratához. Maga Rousseau is, aki egyébként a népszuverenitás föltétlen védelmezője s azt vallja, hogy a nép tetszése szerint távolíthatja el uralkodóját és felsőbbsegeit, szintén abból a nézetből indul ki, hogy az állampolgárok többsége mindig érvényesítheti akaratát a kisebbséggel szemben.¹

¹ Rousseau egyébként igen túlzott nézeteket vallott a szuverenitás lényegéről és hatásairól, melyek a népek kormányzására vonatkozó népies nézeteivel csak nehezen egyeztethetők össze s amelyek a francia forradalom idején a föderalisztikus irányzatú pártokkal és provinciákkal való erőszakos elbánáshoz nem kis mértékben hozzájárultak.

Pedig az egy állam határai között élő népesség, tehát Rousseau szerint a szuverén testület, különösen nagy mértékben függ a hadi szerencse szeszélyeitől és a diplomáciai tárgyalások esetleges eredményétől. Több német állam egyszerűen nem is léteznék ma, ha annak fejedelme a francia forradalom háborúiban a német hazát el nem árulta volna vagy ha a bécsi kongresszuson nem talált volna befolyásos szószólót. A szuverenitás ily merev gyakorlása, amely világosan emlékeztet katonai eredetére, a szabad alkotmányformák dacára is a kultúrnépek legnagyobb részét elnyomja és a szabadságnélküliség állapotában tartja. Békés időkben természetesen a kényszernek és elégedetlenségnek ez a rettenetes tömege nem igen nyilatkozik meg, mert a kormányok az állami bűncselekmények elleni szigorú büntetőtörvényekkel gondoskodnak a külső nyugalomról. De jó lélekkel mondhatjuk, hogy a legrégebb és legszabadabb köztársaságokat sem véve ki, egyetlen kultúrállam sem biztosíthatná országának mai területét, ha a népességnek vagy akár csak egyes nagyobb tömegeknek szabadságában állana az állam kötelékéből való kiválás vagy épen ha ezt a jogot régóta élvezte volna.

A népies munka-államban a szuverenitás ily gyakorlása bizonyára nem kaphatna lábra. Itt a mai individualisztikus hatalmi államunk félelmes ragyogása csakhamar eltűnnék háborúival és csatáival, polgári és katonai látványosságaival egyetemben és a néptömegek szerényebb ízlésének megfelelő államrendnek adna helyet. Minthogy a népies munka-államban a gazdasági és művelődési törekvések az uralkodó és parancsoló tevékenységet teljesen háttérbe szorítanak, az állam fokozatosan egy túlnyomóan gazdasági jellegű kultúrvállalat alakját venné föl, amilyenre a vasút, posta és táviró már ma is jó mintát mutatnak. Egy ilyen kultúr- és gazdasági állam azonban bizonyára nem gondolhatna arra, hogy a népesség nagy tömegeit akarata ellenére az állam közösségében tartsa vissza. Az állami szuverenitás eme gyöngeségének jelenségével egyébként már találkozunk a katolikus egyház életében, amely a középkorban az egyes hívőket és egész népeket a legszélsőbb erőszakos eszközökkel iparkodott az elszakadástól visszatartani, míg ma a keresztény felekezetekből való egyes és tömeges kilépés a vallásos élet

minden veszélyeztetése nélkül csaknem mindenütt meg van engedve.

Ehhez képest a népesség egy töredéke a népies munka-állam felnőtt személyeinek többségi határozatával kimondhatná, ha elegendő nép és terület áll rendelkezésére, hogy új államot alapít, vagy pedig egy más, már meglévő államhoz csatlakozhatnék.*

A mozgékony tömegek elhamarkodottságának megakadályozására és az eddigi kormány hibái megjavításának könnyebbé tételére hosszabb időközökben ismétlődő szavazásokat kellene rendezni (körülbelül ötévenként három szavazást). A szavazásokat a munka-államok nemzetközi szervezete vezetné, amely a keresztülvitel közelebbi módját is meghatározná.

Csak a szuverenitás ily korlátozásával, ami természetesen a népies munka-állam teljes megszilárdulása után lenne csak keresztülvihető, alakulnának át az államok valóban szabad férfiak társadalmává. Mert mit érnek a legszabadabb államalkotmányok is, míg a nemzetközi és államjogban csaknem kivétel nélkül elismert szabály, hogy a győző a legyőzött népet mindaddig a legszelső erőszakkal is fennhatósága alatt tarthatja, míg ez egy újabb véres katasztrófa segélyével szabadságát ki nem küzdi? Hiszen a kormányhatalom visszaélései elleni alkotmánybiztosítékok nagy része fölösleges lenne, ha a népies munka-államban az a meggyőződés jutna uralomra, hogy, ha egy új államalakulás külső feltételeivel rendelkezik, a nép bármely töredékének is jogában áll hátat fordítani az igazságtalan vagy kultúrellenes államnak.

¹ Már jelenleg is nem ritkán találkozunk ily elszakadásokkal, mindenesetre forradalom útján, mert ilyen változásoknak nemzetközileg elismert formája még mindeddig hiányzik. Így szakadt el Belgium a németalföldi királyságtól (1830-31) és a vidéki kerületek Basel köztársaságtól (1830-33), míg a különszövetségi mozgalmat (Sonderbundsbewegung) Svájcban (1847) és Északamerika déli államainak elszakadását fegyveres erővel verték le.

III. FEJEZET.

Az államforma.

Az államok részint működésük céljaiban, részint alkotmányuk formáiban különböznek egymástól. A legfontosabb ellentét, amely az államacélok különféleségében vagy helyesebben az államban uralmon levő érdekcsoportok (III., I.) céljaiban fennállhat, az, amely a mai individualista hatalmi állam és a népies munka-állam között támadhat. Ez ellentét kifejtése a jelen munka egyik főcélja.

Az alkotmány formáját tekintve, megkülönböztetjük a monarchiát, az arisztokráciát és a köztársaságot. Arisztokrácia ez idő szerint sehol sem áll fenn mint külön államforma és pusztán a monarchia járulékául tekinthető, amelylyel áll és bukik. Tehát csak arról lehet szó, hogy a népies munka-államra lényeges-e a köztársasági államforma avagy összeegyeztethető-e ez a monarchiával is, természetesen annak gyökeres átalakításával.

Mint az uralkodói és a néppolitika mindennemű kérdése, ez is hatalmi kérdés, a válasz attól függ, hogy milyen nagy valamely nép forradalmi ereje és hogy a monarchia történelmi fejlődése folyamán milyen hatalmi állást küzdött ki magának. E szerint a népies munka-állam a román népeknél bizonyára a köztársaság formájában fog jelentkezni. Ellenben az angoloknál, németeknél és más germán nemzeteknél célirányos politikával elérhetik a dinasztikiák, hogy a monarchia az új társadalmi rendben is hosszabb ideig, sőt talán meghatározhatatlan időtartamon át is biztosítva maradjon.

A román népek forradalmi tehetsége meghaladja a germánokét. A román népek történelmének tanulmányozásában fel kell tűnnie minden németnek, hogy itt forradalmi mozgalmak útján mily könnyen érik el a legnagyobb politikai célokat. Csak jusson eszünkbe, hogy Olaszország 1860-1870. közt mily egy szívből-lélekből fakadó lelkesedéssel támadt fel politikai egységének kivására, míg a Hohenzollernek ugyanez időben fegyveres kézzel voltak kénytelenek ezt a németekre rákényszeríteni. Ezeknél a népeknél, amelyeknél mindenféle forradalmi áramlatok hul-

lámognak, már egy század óta nem verhetett a monarchia erős gyökeret. Bizonyossággal megjövendölhetjük tehát, hogy Franciaország példáját a többi román nemzetek is követni fogják, legkésőbb a népies munka-állam megalakulásakor. A mai csaknem kizárólag politikai köztársaság ellentmondásokkal teljes és folytonosan a plutokrácia és a cézarizmus között ingadozik. Mert a vagyontalan néptömegeket, amelyek a magánéletben két kezük munkájával élnek s lépten-nyomon ki vannak szolgáltatva a gazdagok önkényének, mint állampolgárokat csak különösen kedvező viszonyok között fogja a szabadság és egyenlőség amaz erős és áldozatkész érzése tettekre lelkesíteni, amely a demokratikus állami alkotmányok legbiztosabb alapja (II, 9.). A köztársasági államforma csak akkor lesz biztosítva minden veszély ellen, ha majd a népies munka-állam a tömegek gazdasági egyenlőségét meghozza. Akkor majd a román népek politikai élete is, amely eddig oly sok átmenet nélküli ugrást mutat, nyugodt, állandó fejlődés keretében fog tovább folyni.

Azonban minden történelmi analógia azt mutatja, hogy a népies munka-állam ezt a kedvező változást csak a megszilárdulás után fogja keresztülvinni, míg az átmeneti időben az uralkodó kormányzási forma a nyílt vagy leplezett diktatúra lesz. Lényegesen eltérő megoldást nyernek mindezek a kérdések az angoloknál, németeknél és más germán népeknél. E nemzetek konzervatív jelleme valószínűvé teszi, hogy sikerülni fog nekik az összes politikai átalakulások közül a legnagyobbat, az individualista hatalmi állammal népies munka-állammá alakulását és a magántulajdon gyökeres korlátozását a jogfolytonosság megszakítása és a hagyományos politikai formák szükségtelen feldúlása nélkül megvalósítani.

Ami első sorban Angliát illeti, kétségtelenül ez az ország az, amelyben a kapitalista termelés legjobban ki van fejlődve. Marx és Engels nézetei szerint tehát azt kellene várnunk, hogy Angliában legyen a legnagyobb forradalmi szocialista párt és hogy ott a kisajátítók kisajátítása csakhamar megkezdődik. De itt világosan látszik, hogy a néppolitikát, épen úgy mint az uralkodói politikát, nem annyira gazdasági, mint inkább tisztán politikai rugók akadályozzák. Anglia-

ban több mint kétszáz éve nem kísérleteztek semmiféle államcsínnel; a nép legmesszebb menő kívánságait törvényhozás útján elégitették ki. A szárazföld katonai és rendőri nyomása itt teljesen ismeretlen. Büszkén mutathat arra a britt, hogy hazájában a törvény iránti hűséget nemcsak az alsóbb néposztályoktól követelik, hanem azt a hatalmasabbak is gyakorolják és a tömegek személyes szabadságát udvari és arisztokratikus érdekekből érinteni sem lehet. Ezért valószínű, hogy Angliában a társadalmi kérdést is lassan, törvényes és adminisztratív fejlődéssel és a monarchia fentartásával fogják megoldani, föltéve természetesen, hogy az imperialisztikus politika nem kelt ott is forradalmi áramlatot, amint már Írlandban számos megtorlatlan jogfosztás ma is hasonló viszonyokat teremtett, mint a szárazföldön.

Sokkal kedvezőtlenebb a politikai helyzet Németországban. A német Európa legkonzervatívabb népe és egyszerűen itt van az egész világ legnagyobb és legjobban szervezett forradalmi szocialista pártja. Ezt az ellentmondást a német történelem múlt századbéli folyama magyarázza meg. Németországban a jogérzet szilárdságát már az is fenyegette, hogy az udvari politika mozdulatlan merevsége I. Napoleon bukása után az 1848. évi forradalmat tette szükségessé. Annyi kecsegtető reménnyel szemben a népies egységi törekvések meghiúsulása, továbbá a számos sikerült államcsíny csaknem valamennyi német államban a legmélyebben kellett hogy megrendítsék a német nép jogérzetét. Azután következett Németország dinasztikus egyesítése katonai hatalommal, az ezzel járó számos alkotmánysértéssel, Poroszországnak a német szövetség fölé emelésével, amely minden gyöngéi mellett is Németország törvényes alkotmányát jelentette, végül három törvényes uralkodó és Frankfurt szabad város mellőzésével. Csakhamar a Németbirodalom megalapítása után megkezdődött a harc a katolikus egyház és reá mindjárt a szociáldemokrácia ellen; mindkettőt törvényes formákban folytatták, de mindkettőnek jelleme erőszakos és a legszélesebb néprétegek érdekeivel ellentétes volt. Ehhez jött az erősödő katonai és rendőri elnyomottság, amelyek a nagy néptömegek személyes szabad-

ságát távoleső, előttük legtöbbször érthetetlen célokká zsugorították össze. Ezek és hasonló befolyások a német népben oly forradalmi áramlatot keltettek, amilyent a 30-as és 40-es évek legveszedelmesebb forradalmi fantasztái sem mertek a legtávolabbról is remélni.

Ennek dacára sem hiszem, hogy a vagyontalan néposztályok, ha egyszer Németország politikája kezükre jut, a monarchia megszüntetése mellett foglalnának állást. A németek forradalmi szenvedélye és ereje csekély. A három német forradalom közül a középkor vége óta a két népies, nevezetesen a parasztháború (1525.) és az 1848. évi mozgalom kudarcot vallottak. A harmadikat, a reformációt ugyan jelentékeny siker követte, de csak azért, mert az egyházi javakra áhítózó fejedelmek közreműködésével ment végbe.

Ha a proletárság, ami germán népeknél valószínű, a népies munka-államban a monarchia fentartását határozza el, ez csak bizonyos föltételek mellett történhetik. A legfontosabb mindenesetre az legyen, hogy a vagyontalan néposztályok az udvarnál, a hadseregben és a hivatalnoki karban döntő hatalomra jussanak és ezek az intézmények ennek megfelelően alaposan átalakíttassanak. Ekkor azonban az udvaroknak is le kellene szállítaniok gazdasági igényeiket a népies munka-állam egyszerű jellegével összeegyeztethető mértékig. Az ilyenféle egyezés ideje legkésőbb akkor következik be, ha a mi katonai köreinknek számokban tobzódó örületével szaporított hadsereg és haditengerészet a vezetők kezében megbízhatatlan eszköznek fog bizonyulni.

Ne higyjük, hogy a vagyontalan néposztályoknak ilyenféle megegyezése a monarchiával lehetetlen vagy hogy Németországban és Olaszországban (de Angliában nem) a monarchikus és munkáspártok jórészen kíméletlen ellenségeskedésben és harcban állanak egymással. De hát nem volt-e hasonló küzdelem időszámításunk három első évszázadában a pogányok és keresztények között? Ez azonban nem akadályozta meg azt, hogy I. Konstantin császár fölvegye a kereszténységet, hogy ezt államvallássá tegye és hogy utódai a keresztényüldözéseket a pogányok ép oly embertelen üldözésével fizessék vissza.

IV. FEJEZET.

A törvényhozó hatalom.

A modern kultúrállamok szervezete a törvényhozó és végrehajtó hatalomból áll, amely utóbbi ismét igazságszolgáltatásra és közigazgatásra oszlik. A törvényhozás, amelyet nemcsak a törvényhozó testületek, hanem rendeletek útján a végrehajtó hatalom szervei is gyakorolnak, az állampolgárok cselekvésének irányát szabja meg, míg a végrehajtó hatalom ezeket a törvényesen megszabott cselekvéseket a való életbe viszi át. A törvényhozó és végrehajtó hatalom e viszonya azonban csak alapvonásaiban helyes, mert a tényleges hatalmi viszonyok, amint azok főképen a közigazgatásban érvényesülnek, a törvények papiroskorlátait mindenütt áttörik.

Az anarchizmus úgy a törvényhozó, mint a végrehajtó hatalmat haszontalannak és károsnak tekinti; a polgárok cselekvését az anarchista társadalomban kizárólag az egyesek és csoportok közötti szerződések irányítják (I., 2.). A tiszta abszolút monarchia sem ismer valódi törvényhozást, hanem csak végrehajtó hatalmat, amely az egyeduralkodó önkényén nyugszik. Filmer, aki kétségtelenül az abszolút monarchiának legnaivabb és legőszintébb képviselője, minden habozás nélkül azt vallja, hogy az egyeduralkodó minden ügyet saját önkénye szerint dönthet el és hogy az általa kibocsátott törvények jelentősége csak abban áll, hogy az alattvalókat az ő akarata nézve fölvilágosítsák oly esetekben, amilyenekben ő, t. i. az egyeduralkodó, nem ér rá a döntésre.

De mai kultúrállamainkban, köztársaságainkban és alkotmányos monarchiáinkban egyaránt igen gyakran a hatóságok akarata szerint, tehát előzetesen megállapított törvényes szabály nélkül történik a döntés a közügyekben. Az államok korai fejlődési fokán, midőn még írott törvények nem voltak, az állami tevékenységet általában az állami szervek szabad tetszésük szerint gyakorolták. A rómaiak foglalták először a magántulajdont, a családot és az ezekkel összefüggő magánjogi viszonyokat előre megállapított jogszabályokba és ezt mint római magánjogot adták át az őket

követő kultúrnépeknek. Azonban a modern közjog keletkezését alig vezethetjük vissza a XVI. század kezdetén túl és a törvény nélküli döntésnek törvényes szabályok szerinti döntéssé való átalakítása ezen a jogterületen távolról sincs annyira megvalósítva mint a római magánjogban. Még most is megfigyelhetjük napról-napra minden államban azt a folyamatot, hogy a közigazgatási hatóságok törvény nélküli döntését mindig szűkítik és újabban alkotott közigazgatási szabályoknak vetik alá.

A népies munka-államban a közügyek szabad akarat szerinti intézésének ismét széles körben fel kell támadnia. Ez következik elsősorban abból, hogy ekkor az egész magánjog közjoggá és pedig közigazgatási joggá kell hogy átalakuljon, úgy azonban hogy az új közigazgatási jog csak szélső körvonalaiban állapíthatnák meg, de a jognak azon területei is, amelyek most az állam- és közigazgatási jog keretébe tartoznak, a hatalmi céloknak a gazdasági célok előtti visszavonulása folytán, alapos változáson mennének keresztül. Ezt az óriási, egyelőre jogszabályokkal csak kevésé rendezhető területet természetszerűleg a törvény nélküli állami tevékenységre kell bízni. De biztosak lehetünk, hogy örökké működő törvényhozó gépezetünk ezen hiányon csakhamar segít és pedig kezdetben közigazgatási szabályrendeletekkel, később azonban törvényekkel és rendszeres törvénykönyvekkel.

A népies munka-állam törvényhozásának különös gondot kell fordítania a jövő társadalomban fennálló hatalmi viszonyokra. Mai törvényhozóink e tekintetben igen kedvező helyzetben vannak, mert ők a fennálló jogrendszert jól megalapozott épületnek tekinthetik, amelyen ők törvényeikkel legtöbbször csak egy pár jelentéktelen arabeszket vagy legfeljebb egy kis erkélyt akarnak javítani. A népies munka-állam törvényhozása azonban kénytelen az egész épületet nagyrésztben újra építeni. Es itt soha sem szabad elfelednie, hogy a törvények lényegileg nem egyebek, mint a társadalom viszonyainak megmerevült, tartós alakba öntött formái. Jó lesz itt azt is meggondolni, vajon valamely törvény által érdekelték képesek lennének-e ellenfeleiket az állam vagy a törvényhozás közbelépése nélkül is a hatalmi

viszonyok tervezett újjáalakításának elfogadására kényszeríteni. Nagyon sok hiábavaló kísérlet, pl. a porosz kultúrharc törvényei és a szociáldemokrácia elleni német törvények elmaradtak volna, ha a vezető államférfiak ezt az egyszerű számítási próbát elméjükben elvégezték volna.

Azokban az országokban, ahol a népszuverenitás uralkodik (III., 2.), a törvényhozó testületek szabály szerint parlamenti kormányrendszerrel vannak egybekapcsolva. Ez a rendszer és ennek elfajulása mai kultúrállamaink belső lényegével függ össze, amely csaknem kizárólag hatalmi működésre irányul. Amint egy abszolút vagy félig abszolút uralkodó sohasem engedí magát megfosztani attól a jogtól, hogy minisztereit akarata, sőt szeszélye szerint bocsássa el, úgy egy erős parlament sem mondhat le sohasem a miniszterbuktatásról. A hatalomnak, ha a tömegek előtt állandóan felismerhető akar maradni, látható, bár sokszor indokolatlan ténykedésre van szüksége.

A népies munka-államban tehát csak azok a legfőbb államszervek maradhatnak a parlamenti kormányrendszer alá rendelve, amelyeknek hatásköre főként az uralkodó hatalmi viszonyok fentartására terjed ki, tehát ha egy teljesen eltérő állapot jelzésére a mai kifejezéseket használnom szabad: a miniszterelnökre, a belügy-, hadügy-, tengerészeti, igazságügyi és talán a közoktatásügyi miniszterre. A különféle államgazdasági ágak, a mezőgazdaság, a bányászat, az ipar, a kereskedelem és forgalom legfőbb vezetőit ellenben ki kellene vonni a parlamenti hajsza alól akár olyképen, hogy ezeket a régebbi közigazgatási jog szellemében testületileg szerveznék, akár úgy, hogy a legfőbb technikai hivatalok célszerű módon a felelős miniszterek alá lennének rendelve.

A törvényhozás tartalmánál sokkal bővebben tárgyalták annak formáját, különösen a törvényhozó testületek számszerűségét és összetételét, minden irányhoz tartozó állambölcsesek. Maga az újabb kor két népszerű publicistája, Locke és Rousseau csaknem kizárólag a törvényhozás alakjával foglalkozott. Elegendő lesz tehát, ha a sokat tárgyalt kérdésre vonatkozólag csak néhány megjegyzésre szorítokozom.

A kétkamara-rendszer a népies munka-államban is fenntartandó, mint a mai politikai köztársaságokban. A monarchia és demokrácia, a legtöbbször megfontolt arisztokráciával szemben, egyaránt bizonyos hirtelenkedésre való hajlamban szenvednek; az előbbi azért, mert annyira személyes befolyások és célok uralma alatt áll, ez utóbbi azért, mert a tömegek csak nehezen értik meg egymást és így könnyen ragadhatók szélsőségekre. A népies munka-államban azonban minden elhamarkodás kétszeresen veszélyes, mert itt kiválóan társadalmi és nem politikai feladatokról van szó. A történelem tapasztalata pedig azt tanítja, hogy a politikai hatalom legnagyobb változásait is könnyű visszafordítani, de a társadalmi átalakulások csaknem mindig megdönthetetlen tényeket teremtenek. Ezért célszerű, hogy a népies munka-állam törvényhozását is két kamara lássa el: egy választás útján összeülő kamara, amely mindig ki legyen téve a demokratikus áramlatoknak és egy arisztokrata kamara, amely természetesen az államnak nem leghaszontalanabb, hanem a valósággal legjobb tagjait foglalja magában.

A választás útján összeülő kamarára jó példát mutatnak a köztársaságok és a monarchiák népképviselői, amennyiben az általános választójogon alapulnak. A nők kizárása ezekből a politikai jogokból már most is igazságtalanság, bár legtöbb esetben gazdaságilag szüleiktől és férjeiktől függenek, minthogy mai állam jogi nézeteink szerint a gazdasági függőség a politikai jogosultságot nem zárja ki (II, 9.). A népies munka-államban, ahol a nőnek a férfival egyenlő joga van a létfenntartáshoz és egyenlő kötelessége a munkára, a két nem politikai egyenlősége kétséget sem szenvedhet.

A felső kamarát Németországban a nemesség és részben a nagypolgárság alkotja. Ezt az intézményt némi változtatással az angol jogból vették át, anélkül hogy a német és angol nemesség közötti óriási különbségre figyelmet fordítottak volna. Azáltal, hogy a német nemesség főképpen a porosz urakházában olyan tribünt kapott, ahonnan osztálya érdekeit ridegen és egyoldalúan képviselhetette, az alsó- és középosztályt a forradalmi irányba hajtotta már akkor, amikor a szociáldemokrácia még meg sem volt vagy legalább jelentékeny hatás nélkül működött.

Mínt hogy a népies munka-államban a nagybirtok hiányzik, a felső kamarát a későbbi köztársaság és császárság római szenátusához hasonlóan csak a még működő legfőbb, vagy a már visszalépett államhivatalnokok alkotják. Közömbös lenne, hogy a hivatalnokok hatásköre a hatalmi viszonyok fentartására vagy a gazdasági élet vezetésére vonatkozik-e (III., 5.). A tudomány, művészet és irodalom legkiválóbb képviselőinek is helyt kellene foglalniuk választás vagy kinevezés útján a felső kamarában. Egy ilykép szervezett törvényhozásban aztán az alsóház a nép akaratát és hatalmát, a felsőház annak bölcsességét és tudását képviselné.

Svájcban az 1793. jún. 24-iki francia alkotmány mintájára a népképviselői törvényhozás úgynevezett referendummal van egybekapcsolva. Ez abban áll, hogy vagy a képviselőtestületek által elfogadott minden törvényjavaslatot végérvényes elfogadás végett a nép összessége elé kell terjeszteni (kötelező referendum), vagy pedig az előterjesztésnek csak az állampolgárok bizonyos számának kívánságára kell megtörténni (fakultatív referendum). A népnek ez a közvetlen törvényhozása a tömegekre távolról sem jár oly kedvező eredményekkel, mint amilyeneket Rittinghausen és Considérant reméltek, sőt ellenkezőleg inkább sok esetben a visszafejlődés jelét mutatta. Ez összefügg azzal az ellentéttel, amelyben jelenleg a magánjogi függőség és a politikai jogosultság állanak egymással mindenütt (II., 9.). Mínt hogy a népies munka-állam nem kezdheti meg működését előbb, míg ez az ellentét legalább nagyjában tényleg meg nem szűnik, habozás nélkül fölveheti intézményei közé a referendumot; ha az új állam föderalisztikus szervezetű, akkor a kötelező referendum keresztülvihető, ha ellenben a jelenkor nagy nemzeti államait fenn akarják tartani, akkor csak a legfontosabb közügyeket lehet népszavazás alá bocsátani.¹

¹ Az 1793. jún. 24-iki francia alkotmány szerint, ha a polgárok bizonyos száma követelte, a következő törvényeket kellett az ösgyűlések elé terjeszteni: A polgári és büntetőjogi törvényeket; a szabályszerű állami bevételek és kiadások általános kezeléséről; a nemzeti jószágokról; a pénzverésről és adókról; a hadüzenekekről; Franciaország új felosztásáról; végül a közoktatásról és a nagy férfiak emlékének megünnepléséről szóló törvényeket. A XIX.

Olyan monarchiával, amely a népies munka-államban fennállhat, a referendum összeegyeztethető.

A jobbára formai változásoknál sokkal fontosabb lenne a törvényhozás jogának a hadüzenetre való kiterjesztése. Míg az antik közösségekben a hadüzenet a nép határozata volt,¹ ez a jog jelenleg monarchiákban az uralkodót illeti, szövetséges államokban és közösségekben pedig egy kisebb testületet illet. Mai államrendünkben a legjelentéktelenebb igazságügyi törvényhez a törvényhozó testületek határozata szükséges; ellenben a háborút, amely az ellenséges állammal szemben az egész jogállapotot a hadi jog silány szabályai kivételével megszünteti, rendszerint egyetlen személy üzenheti meg. Pedig minden történelmi könyvből megtudhatjuk, hogy a legirtózatosabb háborúkat egy-egy uralkodó szeszélye, egy miniszter ügyetlensége, sőt a gyóntató atyák és metresszek befolyása gyújtotta lánggra. A népies munka-államban a békés politika elengedhetetlen, mert minden külső hatalmi előnyomulás szükségképeni következményekül bent is hasonló fejlődésekre vezet. A háború és a háború veszélyei bírták rá minden idők óta a nemzeteket, hogy a hatalmi célokat a kultúrcélok fölé helyezték. A háború megakadályozásának egyik – természetesen nem a legfontosabb és nem a leg-hatalmasabb – eszköze abban áll, hogy a háború megkezdését nehéz föltételekhez kössük. A háború szerzői jelenleg a háború kitörése előtt az előtt a két eshetőség előtt állanak, hogy a háború dicsőséges kimenetele őket félisteni magaslatra emeli, a leveretés következményei ellenben őket

század számos történetírója és állambölcsésze ezeket a határozatokat a forradalom szertelenségének és a demagóg népámitás csúcspontjának tekinti, holott sokkal messzebbmenő intézmények évtizedek óta fennállnak Svájcban és ott eddig inkább a konzervatív, mint a radikális érdekeknek váltak hasznára. Svájcban először az 1802. május 20-iki alkotmány került népszavazás alá. A referendumot mai alakjában a kantonokban és a szövetségben a júliusi forradalommal (1830.) kezdődő népmozgalmak honosították meg.

¹ Így Athénben és Spártában a hadüzeneteket a népgyűlés (ekklésia), Rómában a comitia centuriata határozták el. Az 1793. július 24-iki francia alkotmány is törvényt követel a hadüzenetre, amely az ösgyűlések bizonyos számának kívánságára népszavazás alá bocsátandó.

csak csekély mértékben sújtják, ezeknek terhe teljes súllyal inkább a nagy néptömegekre esik. Csak az utolsó évtizedekben alakult úgy a helyzet a nagy forradalmi pártok kiképződése folytán, hogy a szerencsétlen háború reájok nézve is kedvezőtlen; de a széles néprétegekre még egy győzelmes háború is veszélyeket rejthet magában.

Meg lehetünk tehát győződve, hogy ha a tömegeket helyes neveléssel valódi érdekeikről felvilágosítjuk, ezek mindig és állandóan a békés politika hívei maradnak. A népies munka-államnak tehát a háború és béke fölött a döntést eleinte a törvényhozó szervekre, a helyzet megszilárdulása után azonban a népszavazásra kell bízni. Az egyes állam biztonságát az ilyen átalakulás nem veszélyeztetheti, mert ama megszilárdulási állapot csak akkor következhetik be, ha az európai kultúrvilág összes államai népies munka-államokká alakultak át.

V. FEJEZET.

A végrehajtó hatalom.

A kultúrállamokban a végrehajtó hatalmat részint a bíróságok, részint a közigazgatási hatóságok gyakorolják; eszerint megkülönböztetjük a jogszolgáltatást és a közigazgatást. Ennek az ellentétnek a népies munka-államban gyökeresen meg kellene változnia. Ennek az eléggé bonyolult kérdésnek lehető megvilágítása végett első sorban a mai jogállapotot (I), azután a népies munka-államnak a megszilárdulás utáni intézményeit (II.), végül a kettő közötti átmeneti formákat fogom legszélső körvonalaiban vázolni.

I. A jogszolgáltatás és a közigazgatás működése közötti határvonalat a mai államban elég gyakran egy-egy elméleti formulából iparkodtak megállapítani; de ezeket a formulákat az ellentmondó jelenségek nagy tömegéhez sohasem akarták még csak megközelítőleg sem alkalmazni. Államaink és állami intézményeink bölcsőinél éppen nem az elmélet, hanem a kard irányította történelmi véletlen állott, így – hogy csak az egyik legelterjedtebb nézetet említsük –

Julius Stahl azt mondja, hogy ott, ahol az igazság az egyedüli cél, a jogszolgáltatás, ott pedig, ahol a döntésnek csak korlátja, de nem meghatározó alapja, a közigazgatás működik. De mi már tudjuk (III., 4.), hogy a közigazgatás, a közigazgatási jog fokozódó fejlődésével mindinkább pusztá jogalkalmazássá, tehát a jogszolgáltatáshoz teljesen hasonló tevékenységgé alakul át. És viszont a bíróságoknak elég gyakran, pl. a gyámsági ügyekben és a szabadon választott bírói illetékesség eseteiben is, túlnyomóan célszerűségi szempontok szerint kell dönteniök, úgy hogy a jog csak korlátja, de nem meghatározó alapja döntésüknek. Szóval Stahl formulája nemcsak főpontjaiban téves, hanem a történelmi fejlődés folyamán részleges igazságát is mindinkább elveszíti.

Lehetséges azonban megjelölni azokat az általános célokat, amelyek minden kultúrállamban nagy egyformasággal arra bírták az uralkodó elemeket, hogy a közügyekben a döntést a hatóságoknak annyira eltérő szervezetű és működésű csoportjaira bízzák. Ebből a szempontból csak azt mondhatjuk, hogy *a közigazgatási hatóságok* főfeladata abban áll, hogy az állam urainak hatalmi céljait a való életben keresztülvigyék. A közigazgatási tevékenység középpontját ezért alkotják mindenütt a pénzügy, a fegyveres erő s a közrend és nyugalom fentartása (rendőrség).

A közigazgatás eme főfeladataihoz csak később csatlakozott némely kultúrérdek kielégítése, mint pl. a nép-, közép-, és főiskolai oktatás vezetése. De a gazdasági érdekek vezetése is elég nagy tért foglal el a modern közigazgatásban, akár annyiban, hogy maga az állam gazdasági tevékenységet folytat, akár annyiban, hogy polgárai tevékenységét vezeti és ellenőrzi. Csak az utakat, csatornákat, vasutakat és más közlekedőeszközöket, a vizek fölhasználását és elvezetését, a kórházakat és elmeegógyító intézeteket említtem. De jellemző a mi individualista hatalmi államunkra, hogy ez a művelődési és gazdasági érdekek megvalósítását, amelyek állami életünkben a hatalmi célok mellett úgy is csak szerény szerepet játszanak, oly szívesen bízza rá a községekre és más önkormányzati testületekre.

Amint a közigazgatás túlnyomóan az uralkodók szerve, úgy a bíróságok az uralomalattiaké. Az emberek három

nagy életcélja: a személyes biztonság, az emberhez méltó életmód és a rendezett családi élet, valamint az ezeken nyugvó intézmények a büntető és polgári bíróságok oltalma alatt állanak. így a személyes biztonság védelme a büntető jogszolgáltatás feladata, amellyel azonban számos esetben a polgári bíróságok is konkurrálnak. A tulajdont és a családot összes származékos intézményeikkel, amelyek alapján fennálló jogrendünkben a másik két életcél elérhető, polgári bíróságaink biztosítják, bár a magán jogrendszer büntetőjogi védelme nem egy irányban sokkal hathatósabb (II., 15.).

A bíróságok eme két főfeladatához azután épen úgy, mint a közigazgatási hatóságoknál, a történelmi fejlődés folyama e határon túl nem egy mellékcélt fűzött. így az állam elleni bűncselekményekben legtöbbször a rendes bíróságok ítéleznek, az uralkodó, az állam magánjogi perei pedig a legtöbb országban a polgári bíróságok elé tartoznak. A közigazgatási és bírói hatóságok működése tehát lényegesen különböző. A közigazgatási szervek teljesen az uralkodótól függenek, az oltalmukra bízott érdekek érvényesítése rendszerint hivatalból történik, az eljárás gyors, alakszerűtlen, hathatós. A bíróságok ellenben bizonyos függetlenséget élveznek, ami természetesen annyiban korlátolt, amennyiben a bírák előléptetése csaknem mindenütt az uralkodó jogkörébe tartozik. A vagyoni és családi vitákba, amelyek jelenleg a bírói működés főtárgyát teszik, a bíróság rendszerint mindaddig nem avatkozik, míg a jogosult fél panaszával hozzá nem fordul. Az eljárás hosszadalmas, költséges és bonyodalmas alakszerűségekhez kötött. Nyomban látható, hogy ott a nagyok, itt a kicsinyek érdekeiről van szó.

Kitűnik ebből, hogy a bíróságok és közigazgatási hatóságok hatásköre között elvi különbség Tulajdonképen nincs, mert hiszen főjellege szerint mind a kettőnek az a feladata, hogy a fennálló hatalmi viszonyokat fenntartsa. Az állami tevékenységnek jogszolgáltatásra és közigazgatásra való kettéválasztása végső fokon kétségtelenül arra vezethető vissza, hogy a bíróságoknak bizonyos függetlensége az állampolgárok legfontosabb életcéljait a hatalom legfőbb urának visszaélései ellen biztosítsa. Ez teljesen megfelel a régiebb

államelméletek szellemének, amelyek az alattvalóknak védelmét, főként az államfő elleni védelmét vették figyelembe, míg jelenleg a szocializmus megjelenése óta a magasabb néposztályoknak az alsóbbak fölötti túlhatalmát is korlátozni kell.

II. Ha a népies munka-állam a megszilárdulás állapotába jutott és lényegének legvégső konzekvenciáit is levonta, szerveinek rendfenntartó és gazdasági hatóságokká kell elkülönülniök. Amazok feladata lenne a fennálló hatalmi viszonyokat s ezzel a külső rendet és nyugalmat fenntartani; emezek a gazdasági ügyek (termelés, a javak elosztása és fogyasztása s szolgálatok) vezetését ellátni. A rendfenntartó hatóságok szervezete lényegileg hasonló hatáskörükre való tekintettel mai bíróságainknak és közigazgatási hatóságainknak felelhetne meg, míg a gazdasági hatóságok mintáiul a nagy gazdasági vállalatok (posta, vasút, távíró stb.), továbbá a túlnyomóan gazdasági feladatokat teljesítő mai községeink is szolgálhatnának.

*A rendfenntartó hatóságoknak*¹ általában az volna a feladatuk, amit jelenleg a bíróságok és közigazgatási hatóságok teljesítenek; azonban a művelődési és gazdasági érdekek, amelyek mai államrendünkben a közigazgatási tevékenység bizonyos szerény részét igénybe veszik, ennek hatásköréből a gazdasági hatóságokhoz kerülnének. A népies munka-állam rendfenntartó hatóságait tehát körülbelül a korábbi helyi hatóságokhoz lehet hasonlítani, amelyek még a XVIII. században is a jogszolgáltatás és a közigazgatás legnagyobb részét együttesen végezték. Azonban ama helyi hatóságokkal összehasonlítva, e rendfenntartó hatóságok hatásköre

¹ Az a kérdés, hogy a szocialista társadalmi rendben a gazdasági hatóságok mellett még rendfenntartó hatóságokat is kell-e létesíteni, főként állam jogi természetű és így a szocialista theoretikusok ezt legtöbbször homályosan s elég gyakran ellentmondásokkal teljesen tárgyalják. A saint-simonisták szerint rendfenntartó hatóságként egy hierarchikusan szervezett papság, gazdasági hatóságként a bankoknak bizonyos rendszere működne. A fourierizmus és Louis Blanc egy munka- és haladási minisztérium felállítását követelik, amely a politikai hatóságok mellett a gazdasági feladatokat végezné.

sokkal szűkebb lenne, mert a most oly számos tulajdon és állam elleni bűncselekmények csak ritkán fordulnának elő (II., 15.) és a polgári jogszolgáltatás is, amely jelenleg a bírói tevékenység legnagyobb részét teszi, egy viszonylag csekély körű közigazgatási ellenőrzéssé alakulna át (II., 16.). Végül a rendőrség, amely a középkor vége óta az államoknak polgáraikkal szemben folyton növekvő jogai következtében szertelenül kifejlődött és amely minket, szemben a renaissance erőteljes férfiaiával, fokozatosan függő helyzetbe sodor és örökös állami oltalomra szoruló nyápicokká alacsonyít le, jórészen eltűnhetik.

A rendfenntartó hatóságok tehát sokkal jobban kiterjeszhetnék hatásköreiket, mint a gazdasági hatóságok. Es minthogy működésük, amennyiben a közigazgatást illeti, az összesség érdekeinek szolgálatában állana, minden habozás nélkül a bírói függetlenség biztosítékaival kellene tagjaikat ellátni.

Az állami tevékenység túlnyomó részének a népies munka-állam természetének megfelelően a gazdasági hatóságokra¹ kellene esnie. Ezek határoznák meg minden egyesre nézve az általa teljesítendő munka mennyiségét és minőségét s a javaknak és szolgálatoknak az egyes állampolgárok részére való kiutalását. Ezt a hatáskört figyelembe véve, a gazdasági hatóságoknak a helyszínén kellene működniök; legalsó szervük természetesen a községek (III., 6.) lennének, amelyek minden idők óta főcéljuknak tekintették a gazdasági feladatokat, sőt az utóbbi évtizedekben a municipál-szocializmus bizonyos nemét fejlesztették ki. Bár a gazdasági hatóságok főként technikai jellegűek lennének, mégis állami szerveknek tekintendők, amelyek rendelkezésének köteles minden tag magát föltétlenül alávetni s ha jogsérelmet szenved, a föltöttes gazdasági vagy rendfenntartó hatóságoknál panaszt emelhet (II., 16.).

¹ Azok közé a szocialisták közé, akik azt hiszik, hogy a szocialista társadalmi rendben minden komolyabb összeütközés önmagától eltűnik és hogy ennél fogva a rendfenntartó hatóságok beleolvadnak a gazdasági hatóságokba, az előbbi jegyzetben mondottak fenntartásával a következő theoretikusokat számítjuk: Owen, Cabot, Dezamy, Engels, Bebel.

A rendfenntartó és gazdasági szervek jogorvoslati rendszerére mai intézményeink szolgálhatnak mintául. A gazdasági hatóságoknak, amelyeknek alsó foka mindenesetre a község lenne, a nagyobb államokban a központi hatóságig négy folyamodási fórumuk lenne; a középnagyságú államokban három, a kisebbekben kettő is elég lenne. A rendfenntartó hatóságoknál, tekintettel csekélyebb ügykörükre, elég lenne egy folyamodás is. Az anarchizmus, álláspontjához híven, kénytelen úgy a rendfenntartó, mint a gazdasági hatóságokat is elvetni (I., 2.). Némely szocialisták is abból indulnak ki, hogy a szocialista állam a gazdasági hatóságok működésére fog szorítkozni, míg a rendfenntartó hatóságoknak el kell tűnniök; amit Engels egész fonákul olyképp fejez ki, hogy az államot a szocialista társadalmi rend nem szünteti ugyan meg, hanem az magától elpusztul. Valóban a népies munka-állam megalapításának napján meggyőződnenek, hogy nemcsak a termelési folyamatnak, hanem az embereknek is szükségük van vezetésre, ha rendet akarnak tartani. Azt azonban habozás nélkül elfogadhatjuk, amit St.-Simon mond, hogy a rendfenntartó hatóságok működése a gazdaságiaké mögött jelentékenyen háttérbe fog szorulni.

III. A mai intézményektől a jövődökhöz vezető átmenetre olyképp kell igyekezni, hogy a bíróságokat fokozatosan rendfenntartó hatóságokká, a közigazgatási hatóságokat pedig gazdasági hatóságokká alakítsuk. A *bíróságoknál* ez átalakulás folyama nem okoz jelentékeny nehézségeket. A magasabb bírói személyzetet nagyrészt ugyan politikai okokból meg kellene változtatni; de minthogy a bíróságok már most is rendfenntartó hatóságok, szervezetüket, különösen a bíróság tagjainak kiképzését és kiválasztását, a jövőben is fenn lehetne tartani. Csak azokat az ügyeket, amelyek a hatalmi viszonyok fentartására vonatkoznak, fokozatosan el kellene vonni a közigazgatási hatóságoktól és a bíróságokhoz kellene utasítani.

A bíróságok ez átmeneti idő alatt a közigazgatási bírói illetőséget a fentebb (II., 16.) megjelölt korlátok között gyakorolnák. Ha továbbá meggondoljuk, hogy az egyes községek és kerületek lesznek ennek a tulajdonnak és gazdaságnak

alanyai (III., 6.), akkor e csoportok között a javaknak és szolgálatoknak hasonló kicserélése megy végbe, mint ma az egyes személyek között: ezt pedig, tekintettel az egész jogrendszer közjogi jellegére, a fokozatosan gazdasági hatóságokká alakult közigazgatási szerveknek kellene szabályozniuk; de az ilyenmű határozatok ellen is meg kell lenni a panaszjognak a bíróságokhoz (rendfenntartó hatóságokhoz). Amennyiben a társadalom szocializálása, ami valószínű, először csak részben következnek be (IV., 4.), a bíróságok, a magánjog szerint élő polgárookra való tekintettel, a magánjogi jogszolgáltatást mai értelemben véve gyakorolnák.

Sokkal mélyebb változásokat kell szenvedni a *közigazgatásnak*, míg fokozatosan gazdasági hatóság szervezetévé lesz. Ennek, amely mai államrendünkben a hatalmat sokkal kíméletlenebbül szolgálja mint a bíróságok, erről a feladatról le kellene mondania és mindinkább fokozódó mértékben technikai, gazdasági jelleget kellene felvennie. Ezzel összefügg az is, hogy a gazdasági hivatalnokokat nem jogászai, hanem főként technikai kiképzésben kellene részesíteni. A gazdasági hatóságok tagjait leghelyesebb a magasabb fokokra kinevezni, az alacsonyabbakra választani. Azonban az átmeneti idő alatt kikerülhetetlen az államhatalom minden erejének szigorú alkalmazása, mert a népies munkaállam megalapításánál nem valami politikai kísérletről van szó, amely a néptömegek életét csak kevéssé érinti, hanem egy társadalmi jellegű államalakulásról, amelynek kudarca a nemzeteket az élet és halál kérdése elé állítja.

A görögök, rómaiak, germánok államai kivétel nélkül katonai sikereknek köszönhetik keletkezésüket és nem volt egyéb feladatuk, mint hogy szűk életkörök céljait szolgálják. Itt a szigorú hierarchiai államrend az állam keletkezéséből és céljaiból önként folyt. A népies munka-állam alapításánál lesznek a nagy átalakulás valódi céljai első ízben a tömegek politikai és gazdasági érdekei. Ezért nincs kizárva a veszély, hogy a népeknek politikai és gazdasági szabadságért folytatott küzdelme a rendet hosszabb ideig felforgatja. Az új államrend birtokosait tehát semmiféle népszerű előítéletnek nem szabad attól visszatartani, hogy az

állami hatóságok célszerű szervezésével erős kormányról gondoskodjanak. És ha az első francia forradalom analógiái nem csálnak, minden nagy átalakulással szemben rendszerint támadó ellenséges pártok elegendők lesznek arra, hogy a népies munka-államot a demokratikus-filantrópikus túlzásoktól megmentsék.

VI.FEJEZET.

A község.

Minden kiválóan nemzetközi jellegű (I, 6.) szocialista iskola ideálja ez az állapot, amelyben az egész emberi nem egy politikai és gazdasági szervezetet alkot és úgy a háború, mint a gazdasági verseny egyesek és népek között megszűnik (világszocializmus). Ez ideál nincs is minden gyakorlati érték nélkül, amennyiben a végső célt és így törekvésünk egyetemes irányát megszabja. De képtelenség volna ezt az állapotot vagy csak ennek komolyabb megközelítését is a társadalmi törekvések közvetlenül elérhető céljának tekinteni Hiszen eddig még az sem sikerült, hogy Európa keresztény népei között a politikai összeköttetéseket túrhető módon szervezzék. A népies munka-állam megalapításának elhalasztása addig, míg az egész emberiség megéri a reformra, a szociális eszmék megvalósításának végtelen messzeségbe való kitolását jelentené.

Sokkal gyakorlatibb és józanabb már az a törekvés, hogy nem az egész emberiséget, hanem az egyes államokat, amint azok a történelmi fejlődés folyamán kialakultak, tegyük a tulajdon és a gazdasági tevékenység alanyaivá (államszocializmus). Az összes gazdasági erőknek az állam kezében való illetén központosítása bizonyára lehetséges épen úgy, mint ahogy a modern kultúrállamoknak sikerült fokozatosan az összes politikai hatalmat egy középpontba összefoglalni. De minthogy jelenleg túlnyomó mértékben az egyes a tulajdon és gazdaság alanya, a népek létét fenyegető összezavarodás nélkül lehetetlen volna ezeket a funkciókat egy csapásra korunk leghatalmasabb államalakula-

taira ruházni át. A gazdasági tevékenység központosításának inkább oly óvatos menetben kell haladnia, mint a politikai hatalomnak, amely először a családot és törzset azután a községet és mind szélesebb köröket fogott át, míg végül az ókor, középkor és újkor világbirodalmainak megalkulása is sikerült.

A népies munka-államnak tehát először meg kell elégednie azzal, hogy a községet¹ tegye a tulajdon és gazdaság rendszerinti alanyává (községi szocializmus). Kivételesen azok a gazdasági tevékenységek, amelyek szükségszerűleg tágabb területekre terjednek ki, valamint az ehhez szükséges vagyontárgyak a kerületre, tartományra, államra ruházhatók, amint már jelenleg is a helyi utak ügyét a legtöbbször nagyobb kerületek, az elmebajosok ápolását a tartományok, a postát, távirót és vasútügyet az egész állam kezeli. Végül azokat a dolgokat, amelyeknek terjedelme vagy gazdasági jelentősége az állam határait meghaladja, amilyenek a tenger, a szuezi csatorna stb. a világgazdasági hatóságok igazgatására kell bízni. Azok a szocialisták, akik a szocializmust nem államkényszer, hanem szabad egyesülés útján akarják megvalósítani (Fourier, Owen, Thompson és mások), kisebb községeket terveznek, körülbelül kétezer lélekszámmal, sőt egyes szocialisták elvileg a nagy városok ellen nyilatkoznak, amelyeket az erkölcstelenség melegágyainak tekintenek. A népies munka-állam természetesen csak a népesség tényleges eloszlásához alkalmazkodhatnék, amely pedig korunkban félreismerhetetlenül a nagyvárosok képződésére irányul. Egyébként az utóbbi évtizedek tapasztalata azt mutatja, hogy az erkölcstelenség a nagyvárosokban más jellegű ugyan, de nem nagyobb mint a vidéken, és hogy a forgalom központjain még a legkedvezőtlenebb egészségi viszonyokat is enyhítik a megjavított egészségügyi intézmények. A kisközségeket, amelyek a hűbérrendszerből maradtak reánk és amelyek nem ritkán a mai állam fontos politikai követelményeit sem elégíthetik ki, szükség szerint egyesíteni kellene.

¹ A mai magángazdasághoz a községi szocializmusnál még közelebb áll a csoportszocializmus.

A községi szocializmus tehát, mint első fok, igen jelentékeny előnyökkel dicsekedhetik. Mai gazdasági rendszerünk főhiánya kétségtelenül abban áll, hogy a munkás csak bizonyos bért kap és munkája jövedelme jóformán sohasem jut részéül. A községi szocializmus azonban oly gazdasági forma, amely még a munkás gyakorlatlan szeme előtt is a munka és bér közötti összefüggést jobban felismerhetővé teszi mint az állam- vagy világszocializmus. Másodszer a községi szocializmus lehetővé teszi azt is, hogy a munkások életmódját, az állam különböző részeiben a fennálló viszonyokhoz alkalmazkodva, legalább az átmeneti időben ne kelljen teljesen egyenlővé tenni. Ez főként a városi munkásokra, a munkások legtevékenyebb osztályára nézve nagy jelentőségű (v. ö. I., II.), mert ezeknek életmódja, ha az egész államban való átlagát vesszük, még a munkanélküli jövedelem megszüntetése után is némely esetekben nem emelkednék sőt kivételesen csökkenne is.

Ha a községet tesszük a tulajdon és gazdaság rendszerinti alanyává, közel jutunk a gondolathoz, hogy a szuverenitást és a törvényhozó hatalmat is reáruházzuk. Az ilyen szabályozást azonban teljesen elhibázottnak tartanám, mert ez visszaesés lenne az állam középkori széttagoaltságába. A törvényhozásnak nagy területre kiterjedő egysége, amelynek egyébként nem szükséges a mi túlnagy nemzeti államainkkal összeesni, egyik legjobb örökség, amelyet a mai individualista hatalmi állam a jövő társadalmi rendre hagy. Oly országokban, amelyekben az állami törvényhozás mellett tartományi törvényhozás is működik, ez utóbbit a népies munka-állam uralma alatt fenn kell tartani és ki kell terjeszteni.

Az 1871. évi párisi kömmün abban bizonyára hibázott, hogy a francia nemzethez 1871. ápril 19-én intézett kiáltványában a gazdasági funkciók mellett a pénzügy, oktatás, igazságszolgáltatás, sőt részben a hadsereg ügyében is a teljes autonómiát és a törvényhozás jogát önmaga és a többi francia községek részére is igénybe vette. Természetesen ez csak egy kibúvó volt, mert a kömmün vezető emberei nagyon jól tudták, hogy a francia nép és ennek választott nemzetgyűlése a szociális reformokat az állam összes terüle-

téré sohasem fogják elfogadni. Ha ebben a helyzetben még Franciaország teljes széttagolásától sem riadtak vissza, abból csak az derül ki, hogy a kommunalisztikus mozgalom a fennálló hatalmi viszonyokhoz mérten még túlságosan korai volt.

A népies munka-államnak gazdasági feladatokkal felruházott községei bizonyos fokig önálló egyéniségekként állanak egymással szemben. Teljesen téves volna azonban az ezek között való viszonyt a gazdasági egyes személyeknek mai társadalmi rendünkben fennálló viszonyával azonosítani. Természetesen, amíg a dologi javak és szolgálatok ugyanazon városban termeltetnek és fogyasztatnak el, ez önálló és független; de az árúk és szolgálatok minden kicserélésének két önálló község között a fölüttes gazdasági hatóságok felügyelete vagy vezetése alatt kellene állania. A csere-tárgyak forgalma szerint magasabb vagy alacsonyabb gazdasági hatóságok szolgálnának vezető szervekül, számadó és statisztikai hivatalokul.

A tulajdon és gazdaság átviteléből az egyesről a községre önként következnek, hogy a községi és állami illetőség a népies munka-államban hasonlíthatatlanul nagyobb jelentőségű lenne mint mai államrendünkben. Az állampolgárság lényeges tartalmát ugyanis most az ú. n. politikai jogok teszik, azaz az állampolgároknak az idegenekkel szemben bizonyos föltételek mellett (pl. ha a cenzust megütik) joguk van az államügyek vezetésébe vagy közvetlenül vagy képviselőik útján befolyjni. A községi illetőség némely országokban a politikai jogok mellett a szegény ellátásra való igénynek is alapját képezi, míg más államok ezt valamely helyen való egyszerű tartózkodásra is megadják. Az egyes alapvető élet-céljait tehát korunkban az állami és községi jog csak kevésbé befolyásolja. Aki a politikai életben nem akar részt venni és a szegénységélyezésre nem szorul, egész életében idegen országokban tartózkodhatik anélkül, hogy ama jogok hiányát érezné.

A népies munka-államban azonban a községi illetőség-minden polgárra nézve gazdasági létének alapját fogja képezni. Mert a szocialista honpolgárság a községgel szemben a létfentartás jogát és az ezzel összekötött munkaköteles-

séget állapítja meg. Oly személyek, akik közvetlenül a kerület, a tartomány vagy az állam javára dolgoznak, a jogot ezen testületekkel szemben érvényesítenék. Hogy az egyes községek gazdasági helyzetében aránytalan különbségek ne támadjanak, a fölöttes gazdasági hatóságoknak jogukban állana egyes személyeket ideiglenesen vagy tartósan valamely jobb helyzetben levő községben, ezek beleegyezése nélkül is, a honpolgári joggal felruházni. A népies munkaállamban a községi illetőség csak nagy korlátozásokkal állapítható meg mai politikai honpolgári jogunk alapján, mert az államon belül történő óriási költözködések következtében a nagy néptömegek születésük helyétől különböző helyeken laknak és dolgoznak. A szocialista honpolgári jogot először inkább az egyes személyek családjainak tényleges tartózkodása figyelembevételével kellene megállapítani olyképen, amint ez a politikai állami és községi illetőségre nézve eredetileg is történt. Az egyszer megszerzett szocialista honpolgári jog aztán, épen úgy mint ma a politikai, bizonyos körülmények között más személyekre is átszállana, így a nő a férj, a házasságból származott gyermekek az atya, a házasságon kívüli gyermekek anyjuk községi illetőségében osztoznak. Oly személyeket, akiknek honosságuk nem állapítható meg, a nagyobb testületek (kerület, tartomány, állam) látnának el munkával és a létfentartás eszközeivel. A népies munkaállamban a mai jogrend szabad költözködő jogának is jelentékeny korlátozásokat kell szenvednie. Jelenlegi társadalmunkban, amelyben a munkások teljesen a termelőeszközök tulajdonosától függenek, talán az a legfontosabb gazdasági joguk, hogy szükség esetén más urat kereshetnek: e jog egy része a szabad költözködés. A községi szocializmus uralma alatt azonban minden tag, mint a létfentartáshoz való jog alanya, egyenlő joggal áll a község többi tagjaival szemben, sőt akaratával a községi hatóságok gazdasági tevékenységére is befolyást gyakorol. Itt tehát egy más községbe való átlépés szabály szerint csak akkor engedhető meg, ha a község a kilépő társat fölmenti munkakötelezettsége alól és a másik község biztosítja neki a létfentartás jogát. De ha az összes érdekelt nem tudnak megegyezésre jutni, a fölöttes gazdasági hatóságokat illeti

a jog, hogy a községi illetőség változtatásának kérdésében döntsenek.

Ha az elméleteket és még inkább mai társadalmunk mozgató erőit figyelembe vesszük, arra a fölfogásra kell jutnunk, hogy a fennálló állami és gazdasági rend közvetlen örököse a községi szocializmus lesz. De teljesen elhibázott dolog volna a társadalmi törekvések végső céljául épen az állam és gazdaság ez alakját tekinteni. Sőt inkább, ha mai gazdasági rendünket egész helyesen az anarchizmushoz hasonlítjuk, akkor a községi szocializmust a gazdasági erők szétforgácsolásával, az életföltételek egyenlőtlenségével és az egész gazdasági élet szövetkezeti (föderalisztikus) alakulásával mintegy a gazdasági élet középkorának tekinthetjük. A községi szocializmus tehát csak az emberiség társadalmi öntudatának magasabb lépcsőfoka gyanánt tekinthető, ahonnan a szem ismét a végtelen távolba pillanthat és a látóhatár legsötétebb hátterében, a jövődő távol ködében a kutató szem előtt kibontakozik egy oly állapot, amelyben az egész emberi nem az egyenlő jogú testvéreknek minden politikai vagy gazdasági ellentétek nélküli egységes szövetsége lesz.

VII. FEJEZET.

A munkáscsoport.

A népies munka-állam községei, amelyeknek népessége átlag kétezer személyre mehet, a termelés és fogyasztás vezetését rendszerint közvetlenül közbenső tagok nélkül láthatják el. Ott azonban, ahol közép nagyságú és nagyobb községekről vagy épen a jelenkor óriási városairól van szó, amelyekhez az új társadalomnak mindenestre alkalmazkodnia kell, a társadalmi élet rendezése oly nagyterjedelmű és oly bonyodalmas feladat, hogy az egyes és a közösség között okvetetlenül közvetítő szervezetet kell alkalmazni.

Így mindenekelőtt elengedhetetlen lesz a nagyobb városokat a gazdasági tevékenység megkönnyítése végett helyileg elkülönített kerületekre osztani. Ugyanezért minden nagyobb községben, amelyben a gazdasági élet nehezen

áttekinthető változatosságot mutat, ugyanazon foglalkozáshoz tartozókat munkáscsoportokban kell egyesíteni. Mindkét középalakulatot azonban, a községi kerületet és a munkáscsoportot, csak tisztán közigazgatási intézménynek kell tekinteni; a tulajdon és gazdasági tevékenység alanya mindig a község marad. Tehát a csoport tagjait a létfenntartás joga a községtől megilleti ugyan, de nem követelhetik, hogy a munkáscsoport által elért munkajövedelem közöttük valamely mérték szerint felosztassék.

A munkáscsoportot mintegy a népies munka-állam céhének tekinthetjük, de anélkül a rossz mellékjelentés nélkül, amelyet az önzésnek és zárkózottságnak évszázados kifejlődése ehhez a szóhoz fűzött. A népies munkaállam általános típusának megfelelően a munkáscsoportoknak erősen kidomborodó közjogi jellegök lenne. A község rendeletére alakul és oszlik fel a munkáscsoport; épen úgy a község határoz a munkáscsoportokhoz tartozó tagokról és a munkaeszközökről. Ebben különbözik ez az intézmény a Fourier-féle rendszer sorozatától, amely pusztán a tagoknak az illető foglalkozási ág iránt való bizonyos szenvedélyes hajlamán, tehát nem külső tekintélyen nyugszik. Ep így könnyen látható az ellentét a munkáscsoport s Louis Blanc és Lassalle munkástársulatai (asszociáció) között, minthogy ez utóbbiakat a társak szabad egyezsége alakította.

A munkáscsoport elöljáróit a község nevezi ki és bocsátja el. Ők felelősek a csoport munkájának elvégzéséért; de hatalmat is kell nekik adni arra, hogy a tagok munkáit vezessék és a lusta vagy engedetlen társakat a rendfentartó hatósághoz való panasz fentartásával fegyelmi úton büntethessék. E határozatok természetesen akkor is alkalmazhatók lennének, ha a község tagjai munkáikat munkáscsoportok közvetítése nélkül végzik.

Csak ha a népies munka-állam a tökéletes megszilárdulás állapotába jutott, lehetne nagy elővigyázattal a munkáscsoport szervezetét demokratikus szellemben átalakítani; de addig is alig lehetne félni a tekintélyen alapuló munkásszervezettel való komoly visszaéléstől, mert a község, amely e tekintélyt gyakorolja, maga is demokratikus szervezetű lesz.

Nagyon jól tudom, hogy a munkának ily tekintélyen alapuló szervezése a munkásosztály demokratikus tendenciáinak nehezen felel meg. De az állam és munka szervezését egészen különböző szempontból kell megítélni. A politikai viszonyok csak kevéssé érintik a népek belső életét és ezek az állami alkotmányok legdurvább változásait is elég gyakran lényeges károsodás nélkül elviselték. így történhetett, hogy Franciaországban néhány év alatt az abszolút királyságot a nagy forradalom demokratikus alkotmánya és ezt ismét az első császárság deszpotizmusa váltotta fel.

Azonban a munkaszervezetnek minden radikális változása a gazdasági létkérdés elé állítja a nemzeteket és valóban, bár az ókor rabszolgasága helyére később a hűbériség és az utolsó évszázadokban a bérrendszer lépett, a munkaszervezet mégis mindig, még a legdemokratikusabb uralom alatt is, megtartotta szigorú tekintélyszerű jellegét. A munka szervezésének demokratikus formáira való gyors és közvetlen átlépés, ellentétben ezekkel a több évszázados hagyományokkal, a népek életére bizonyára vészterhesnek bizonyulna. A demokratikus elveken nyugvó kommunista közösségek, amelyek a XIX. század folyamán Angliában és Amerikában jelentékeny számban létesültek, igen gyakran tagjaik fegyelmezetlensége miatt pusztultak el, bár nagyrészt ritka erős jellemű és áldozatkészségű férfiakból alakultak. Csak ott tapasztalható tartós virágzás, ahol a tagok erős vallásos meggyőződése támogatja vagy pótolja a tekintélyt.

E fejtegetésekből kitűnik, hogy a munkáscsoport közelebb áll a saint-simonizmus tekintélyi elveihez mint Louis Blanc és Lassalle terveihez, akik a csoportszocializmus főképviseleinek tekinthetők. Ez lényegileg abban áll, hogy nem az állam vagy a község, hanem a munkáscsoport, a munkásszövetkezet, vagy a társadalmi műhely (*atelier social*) jelentkezik a tulajdon és gazdasági tevékenység alanyául. Minthogy azonban mai társadalmi rendünkben a munkások nem igen rendelkeznek tőkékkel, mindkét szocialista theoretikus abból indul ki, hogy az asszociációknak a termelő eszközök beszerzéséhez szükséges hitelt az állam fogja nyújtani.

A munkásszövetkezetet nemcsak hogy a szabad egyezkedés alapítja, hanem a demokratikus iránynak megfelelően a maguk akarata vezeti is. A társadalmi műhelyek (atelier social) alapításának első éveiben Louis Blanc javaslatai szerint a kormány nevezze ki az egyes tagokat a magasabb és alacsonyabb rendű szolgálati helyekre, később a munkások maguk válasszák funkcionáriusaikat. Az állam azonban, amely mint hitelező jelentékenyen érdekelve van az asszociációk fejlődésében, azoknak vezetését ellenőrizze oly irányban, hogy a hitelezett összeget vagy a termelő eszközöket rendeltetésük szerint használják és a szövetkezet szabályait megtartsák. A szövetkezeti munkák jövedelme túlnyomó mértékben a tagok között kerül elosztásra.

Az államtanra nézve, amely nem egyéb mint a hatalmi viszonyoknak elmélete, talán a legfontosabb kérdés, hogy az ugyanazon foglalkozási ág munkáscsoportjait az egész államra vagy helyileg elkülönített kerületekre nézve egyesítsük-e magasabb szervezetekben. En erre a kérdésre nemmel felelnék. A népies munka-államnak egyáltalán nem tartoznék előnyei közé a hatalom nagy kifejlődése és ezért célszerűtlen lenne, ha az erős gazdasági különérdekeket nagy szervezetekbe akarná összefoglalni. Az ugyanazon foglalkozási ághoz tartozó munkáscsoportok nélkülözhetetlen összeköttetését a községek és a magasabb gazdasági hatóságok is elláthatják, amelyek, mint az összes gazdasági élet szervei, kevésbé lesznek hajlandók egyoldalú gazdasági érdekeket szolgálni.

Még veszedelmesebb volna a Tulajdonképeni csoportszocializmus uralma alatt, amidőn minden tag életmódja az asszociáció gazdasági eredményeitől függ, a munkáscsoportokat magasabb szervezetekben nagy testületekké egyesíteni. Ez nem lenne más, mint a legerősebb gazdasági különérdekeket viszálykodó táborokban szervezni, akár Louis Blanc szerint egy középponti műhelyt állítunk az asszociációk élére, akár pedig Lassalle szerint egy hitel- és biztosítóintézetben egyesítjük őket. A gazdasági verseny pusztító hatásait kevés theoretikus festette oly erővel, mint Louis Blanc. Ha azonban megérte volna csoportszocializmusának életbe-

lépését, csakhamar meggyőződött volna, hogy az önzés és zárkózottság szelleme, amely a verseny leggonoszabb árnyoldala, az ő tervei szerint egyöntetűen szervezett asszociációkban főszervét találta volna meg.

VIII. FEJEZET.

A vallás.

A felvilágosodás korának kezdetéig, tehát mintegy a XVIII. század elejéig, az európai népek a királyság, nemesség és papság alatt csaknem rabszolgái alárendeltségben éltek. Egyébként társadalmi helyzetüknek egységes, összhangzó jellege volt. Az állam és jogrend oltalma a középkorban a fegyveres nemességre, később a hivatásos katonaságra volt bízva; mind a kettő állandó és nyílt ellentétben volt az uralom alatt levő tömegekkel. Ezek pedig mély tudatlanságban éltek; oktatásukra egyáltalán nem is voltak általános intézmények. A tudomány ugyan Copernicus óta megkezdte a vallásos mellett a tapasztalati világnézet kialakítását is; de a tudósok latinul írták könyveiket és a legnagyobb gonddal óvakodtak attól, hogy tanaik gyakorlati következményeit is levonják. S ezzel összefüggésben állott a mély és erős vallásos meggyőződés általános elterjedése, amely a szegényeknek és gyengéknek a fájdalmas földi lét szenvedése miatt a túlvilág igazságos jutalmát helyezte kilátásba. A népek belső és külső élete teljes összhangban állott. Nem valami örvendetes, de mégis életképes állapot volt minden belső ellentmondás nélkül.

Ebből a mesterséges gépezetből, amely évezredek óta biztosította az alsó néposztályok alávetettségét, a XVIII. és XIX. században egyik kerék a másik után hullott ki. Franciaországban a nagy forradalomban a hősi lelkesedés egy pillanatában behozták az általános hadkötelezettséget és ezt később sok, egészen eltérő célú és alkotmányú állam utánozta, így a jogrend védelmére szolgáló fegyver azok kezébe került, akiket az leginkább elnyomott. Az általános tankötelezettség Németországból a legtöbb kultúrállamban elterjedt és

nemcsak jelentékeny tudást árasztott szét a sötétebb néposztályokban, hanem, ami még több, lehetővé tette ezeknek a további önképzést. A tudomány levetette idegen köntösét és így széles körben hozzáférhetővé vált; a folyton terjeszkedő népszerű tudományos irodalom és az időszaki sajtó a tapasztalati világnézetet a néptömegekben is elterjesztette. Es ami talán a legfontosabb s amivel itt a legelső sorban foglalkoznunk kell: a vallásos hitetlenség, amelyet még Voltaire és a fölvilágosodás előharcosai a gazdagok és előkelők szabadalmának tekintettek, elemi erővel nyomult a legszélesebb néprétegekbe és ezeknek figyelmét a túlvilág vizsgálatától földi életük szenvedéseire és szükségleteikre fordította.

A vallásos érzések emez elgyöngülése idézi most már elő az államnak ama gyakran érzett kétszínűséget és hazugságait, amelyek egyébként inkább a dolgokban, mint a személyekben rejlenek. A népesség és szükségleteinek óriási növekedése a tapasztalati tudomány és technika folytonos fejlődését is követeli. Az a nép, amely e döntő törekvésekben elmarad, politikailag és gazdaságilag is hanyatlik. Másrészt az állam nem tévesztheti szem elől, hogy társadalmunknak durva és indokolatlan ellentéteit világi okokkal sohasem lehet teljesen igazolni és így a vallásnak kell ezeket mint az isten akaratának megfelelő rendet feltüntetni és az elnyomottakat a jövő élet igazságos kárpótlásával biztatni. Így a vallás és tapasztalati tudomány a mai kultúrállamra nézve egyformán szükséges, bár e kettőnek következetes érvényesítése egymást teljesen kizárja.

Ezen a visszás állapoton az állam úgy akar segíteni, hogy úgy a vallást, mint a tapasztalati tudományt támogatja és mind a kettő élére oly személyeket állít, akik tartózkodnak világnézleteik végső következményeinek levonásától. Ez a viszony csaknem burleszk módon fejeződik ki abban, hogy igen számos államban a vallás- és oktatásügy legfőbb vezetése egyugyanazon kézbe kerül, úgy hogy ugyanaz a személy egyidejűleg bizonyos szempontból a hitnek és hitetlenségnek a minisztere. Érthető, hogy ez a korcs állapot a mély vallásos érzésű vagy az erős tudományos meggyőződésű férfiakat minden idők óta döntő összeütközésbe kergette.

És valóban vannak is bizonyos tervek az állam és egyház közötti viszony megváltoztatására. Ezek közül itt csak azokat emelem ki, amelyeknek határozott népies jellemük van. A legtovább megy ez irányban az anarchizmus, amelynek leghivatottabb képviselői a vallás és oktatás teljes megszüntetését javasolják. Ha a kétfejű (állam és egyház) sasnak, amely mai társadalmi rendünket jelképezi, az egyik fejét (az államot) teljesen levágjuk, természetesen a másik sem maradhat meg. De a szocialisták között is vannak egyes írók, akik a vallásnak kényszer útján való megszüntetése mellett nyilatkoznak. Hasonlóképpen nem egy képviselője van a szocialista irodalomban annak az ellenkező nézetnek, hogy a vallás az új társadalmi rendben kényszer és erőszak nélkül is önmagától el fog tűnni. De ha épen a legmodernebb példákat tekintjük is, már az északamerikai kommunista községek történelme is mutatja, hogy a vallás a legkövetkezetesebb szocializmussal is összeegyeztethető, sőt hogy a mai áramlatoktól kevéssé érintett kisközségek vallásos alapon állandó virágzásra jutnak.

A politikusok és szocialisták egy másik csoportja, élén Rousseauval, fenn akarja ugyan tartani a vallásos életet, de a kinyilatkoztatott vallás helyébe a kevés tantételből álló észvallást akarják tenni. Ilyen dogmákként jelöli meg Rousseau egy mindenható, bölcs, jótévő, mindentudó és mindent kormányzó istenség létét, a jövőendő életet, az igazak jutalmazását, a gonoszok bűnhődését, a társadalmi szerződés és a törvények szentségét. Aki e tanokat nem akarja elismerni, azt ki kell az országból utasítani, azt pedig, aki ezt nyilvánosan elismeri ugyan, de cselekedeteivel hitetlenségéről tesz tanúbizonyságot, halállal kell büntetni. Hasonló nézeteket vallottak, természetesen a szerfölött szigorú büntetésekkel való fenyegetés nélkül, Morelly, Robespierre, Babeuf egyenlőségi összeesküvése, St.-Simon és követői, Owen, Cabet és számos szocialista. Csak Főúriért ragadta az ő bizarr szelleme oly vallásos tanokra, amelyek a kinyilatkoztatott vallás legkülönösebb dogmaival is versenyezhetnek.

Ezek és más hasonló tervek nehezen tekinthetők kivihe-
tőknek, mert a régi hit kipusztítása és az észvallás behoza-

tála alig képzelhető el nagy és általános erőszakosságok nélkül; de az új vallás csekély dogmai tartalma mellett is megalapításának pillanatától kezdve ép úgy kénytelen lenne küzdeni a tapasztalati világnézlettel, mint a hagyományos kinyilatkoztatott vallás. Másrészt pedig teljesen hiányoznék nála az a vigasztaló hatás, amelyet a kinyilatkoztatott vallások az élet nyomorúságai között híveikre tagadhatatlanul gyakorolnak. Mert ez mindenütt azon a történelmi esetek összeműködésén alapuló föltevésen nyugszik, hogy a vallásalapítót és társait a vallás alapítására az istenség küldötte és jogosította fel. Oly vallás azonban, amelyet a parlamenti többség állapít meg és aztán büntető és rendőri hatalom honosít meg, sohasem keltheti a természetfölötti fölhatalmazás látszatát.

Ez előadásból könnyen látható, hogy a saint-simonisták miért nem akarták a világot egy új vallással megajándékozni, bár elég fáradságot fordítottak arra, hogy szektájukat a katolikus egyház némi torz másaként alakítsák. Oly élethez, mint a St.-Simoné, amely az erős kritika és a legnagyobb nyilvánosság országában és korában folyt le, egy eredményes vallásalapítás egyébként sem fűződhetett. Es a saint-simonizmus dogmája, amely egy zavaros, a szellemet és anyagot egybeolvasztó deizmusban lyukad ki, a maga silányságában és jözanságában bizonyára sohasem lenne alkalmasa jámbor-lelkűek lelkesítésére s megváltására.

Természetesen a vallás a népies munka-államban egyáltalán hasonlíthatatlanul csekélyebb szerepet játszanék mint mai társadalmi rendünkben. Való, hogy betegség, halál, erkölcsi züllöttség, szóval fizikai és erkölcsi nyomor mindig lesz és előidézi a jámbor lelkekben a vallás utáni vágyat. De a társadalmi különbségek, amelyeknek enyhítését a mai állam főként a vallásra bízza, az új államformában az elviselhetőség mértékéig korlátozva lesznek. Ha a legmagasabb és legalacsonyabb rendűek életmódjában a különbség aránylag csekélyebb lesz és mindenkit táplálhat a remény, hogy tehetségével és szorgalmával magasabb fokra juthat, akkor az állam is el lehet a nagy terjedelmű és reá oly gyakran veszedelmes szervezet nélkül, amelyet a keresztény egyház a különböző felekezetekben megalkotott.

A vallás problémájával szemben elfoglalt ez a szabadabb álláspont teszi lehetővé a népies munka-államnak, hogy összes életműködését a tapasztalati világnézetre alapítsa. Eddig az állam és társadalom kénytelenek voltak arra az álláspontra helyezkedni, hogy a tudományos kutatások és ezeknek eredményei teljes mértékben csak a magasabb körök számára valók és hogy a »nép« és a »közönséges ember« számára a vallást fenn kell tartani. Tényleg csak a magasabb oktatásnak van tudományos jellege, a népoktatás ellenben kiválóan vallásos. A népies munka-állam iskolái magasabb és alacsonyabb fokon egyaránt csak tudományos ismereteket tanítanak, míg a vallásoktatást a vallásfelekezetekre bízzák.

Ezzel a szellemi élet terén megszűnik a gazdagok és szegények egyenlőtlen ellátása, ami a néptömegeket még inkább sérti mint a gazdasági ellentét, és ami a szélesebb néprétegek fokozódó műveltségével bizonyára nem is volna tovább fentartható. Mert ezek nagyon jól tudják, hogy némely anyagi élvezeteket nem lehet teljesen egyenlően felosztani az állampolgárok között; de jogosan hiszik, hogy az igazság és tudomány az összesség számára ép oly közös örökség lehet, mint a napfény.

Míg a népies munka-állam a tapasztalati világnézetre tér át, a hatalom teljes birtokában is óvakodnia kell attól, hogy a kinyilatkoztatott vallás hívei ellen közvetlenül vagy közvetve erőszakot alkalmazzon. A kereszténység persze, miután I. Konstantin alatt (Kr. u. 311.) a római birodalomban diadalra jutott, saját megszilárdítására és terjesztésére a legerőszakosabb eszközökhöz folyamodott és ez az egész középkoron át állandó gyakorlata maradt az egyháznak, míg az állam fokozatosan, körülbelül a XVIII. század óta legalább a leggyűlöletesebb kényszereszközöket kivette kezéből.

De a népies munka-állam, amely polgárait semmiféle új dogmatikát nem akar ráerőszakolni, ezt a példát nem utánozhatja. Sohasem szabad képviselőinek feledniök, hogy a kinyilatkoztatott vallások dogmarendszerei a tapasztalati világnézet hívei előtt csekély értékűek; de azoknak hívei e tanokat örökkévalóknak ismerik. Különben is a kinyilatkoztatott vallások, ha eddigi egyoldalú állami támogatásuk

komolyan megszűnik, a tapasztalati világnézet elől lassankint háttérbe szorulnak. Olyanforma ez, mint a fizikai világban a folyadékok szerepe, amelyeket semmiféle erő nem tud összenyomni, de amelyek azonnal szétesnek, ha valamely edény nem fogja őket körül.

Az államnak ez a magatartása semmiesetre sem jelent egyet a szocialista iratokban és programokban oly gyakran ismételt formulával, hogy a szocialista társadalmi rendben a vallás magánügy legyen.¹

Mínthogy a népies munka-államban a magántulajdon csak igen csekély terjedelmű lesz, a vallásfelekezetek működését már az anyagi eszközök megtagadásával is lehetetlenné tehetné. De az új rendnek lelkiismereti kérdésekben ily mesterséges kényszerítő eszközöket nem szabad használnia, sőt inkább a vallásos szükségletek kielégítése, amit a kinyilatkoztatott vallás híveitől megtagadni nem lehet, a létfenntartáshoz való jog (II., 7.) alkatrészének tekintendő. A népies munka-állam tehát köteles a vallásfelekezeteket a szertartáshoz szükséges javakkal és szolgálatokkal ellátni; de ezzel szemben joga is lesz azokat szervezni s azokra befolyást gyakorolni.

Nem kell azonban aggódni: a népies munka-állam a tapasztalati világnézet diadalát a rendelkezésre álló szellemi eszközök gazdag bőségével fogja előkészíteni. Mai államunk a nagy néptömegeknek ifjúkorukban főként vallásos nevelést ad s azután is teljesen a vallás befolyása alatt hagyja őket, míg életük további folyamán csak a pénz- és véradó behajtásánál gondol reájuk. A népies munka-állam ellenben egész szervezete szerint az egyest teljes életében a tudományos, esztétikai és erkölcsi nevelés szabályaival fogja kísérni. Már a külön háztartás idején is, még inkább azonban a közös életmód (II., 7.) bevezetése után a népies munka-állam tudományos és valódi művészi előadásokkal s erkölcsi fejtegetésekkel tapasztalati alapon fogja a tömegek szellemi szük-

¹ V. ö. a német szociáldemokrata pártnak erfurti gyűlésén (189t. okt. 14–20.) hozott programjával. Mert a vallásnak magánüggé nyilvánítása azokhoz a programpontokhoz tartozik, amelyek első-sorban, vagyis már a mai jog uralma alatt megvalósítandók. Hasonló nézeteket vallott Godwin is.

ségeit kielégíteni, amelyek ma az állam passzivitása következtében elég gyakran a vallásos törekvések hamis látszata alatt rejtőznek.

Ha a népies munka-államnak sikerülne a tapasztalati világnézet uralmát az államban és az életben erőszak nélkül megállapítani, azzal az egyik legnagyobb, sőt talán valamennyi között a legnagyobb történelmi problémát oldaná meg. A görög-római világban az egyház és állam, a vallás és polgári élet közötti ellentét aránylag még kevésbé volt észlelhető. De a kereszténység keletkezése óta a keresztény nemzetek öntudatába mély meghasonlás hatolt be, amely a középkorban a történelmi fejlődés középpontja volt és még ma is elég súlyosan nehezedik a népek sorsára. Még a modern államnak is mily számos kultúrtörekvéssel fel kell hagynia és mily gyakran kell a művelődés egyenes vonaláról kerülő útra térnie, hogy a hatalmas vallásfelekezetek haragját fel ne költse. Csak a tapasztalati világnézet győzelmével nyeri vissza a mai emberi öntudat Janus-arca ismét az egységes emberi ábrázat természetes vonásait és minthogy a tisztán tudományos tapasztalati gondoskodás semmiféle újabb dogma-rendszert nem állít fel, hanem csak az emberi észlelet és gondolkodás természetes irányát juttatja kifejezésre, ennél fogva ezt a haladást végérvényesnek tekinthetjük.

IX. FEJEZET.

Műveltség és tudomány.

A népelet egészsége és az állam biztonsága érdekében a népnek nagy ideálokra van szüksége, minthogy az ember sajátos elégedetlensége a fennálló intézményeket nagyon gyakran elpusztítaná, ha ezt az érzést a küzdelemre méltó ideálok nem irányítanák a jövőre és ezzel a folytonos fejlődés hasznos rugójává nem tennék. A népies munka-államban ez irányban is szükségkép nagy változásoknak kell bekövetkezniök. A haza nagyságára és hatalmára való törekvés, amelynek középpontja a katonai dicsőség, a társadalom rendjében, annak egész szervezetéhez képest, erősen háttérbe

szorul és a vallási ideálokat a tapasztalati tudományok haladása folytán ma is mindinkább veszítjük. Ezeket a tűnőfélben lévő ideálokat, amelyek jelenleg a népek cselekvését az önzés szűk korlátai közül leginkább kiemelik, a jövőben más népszerű céloknak kell helyettesíteniök. Itt mindenekelőtt gondoljunk arra, hogy a történelmi materializmus (IV., 4. I., 1.), amelyet sokan a marxizmus közép-pontjának tekintenek, a népies munka-állam kifejlődésére veszedelmessé válhatik. Igaz, hogy a történelmi materializmus nem a jövőre, hanem a múltra vonatkozik, midőn azt vallja, hogy a népek fejlődése és az általuk teremtett politikai és vallási intézmények a mindenkori gazdasági technológiai viszonyoktól függenek. De kétségtelenül fenyeget a veszély, hogy a nemzetek, ha egész múlt jókat pusztán gazdasági rugók eredményének tekintik, a jövőre vonatkozólag is kizárólag gazdasági célokat tűznek ki maguk elé és így a társadalmi mozgalom, amely a szellemi és lelki erők oly óriási tömegét használta fel, végezetül egy nyomorúságos hizlaló és abrakoló államba torkollik. Bár más irányban, ele mégis hasonló változást tapasztalt a keresztény világ is a pogányokon nyert győzelme után a negyedik században (I., 7.).

A népies munka-állam ideálja nem lehet más, mint a nagy néptömegek gondolkodásának, cselekvésének és érzésének tökéletessége, értelmi, erkölcsi és esztétikai nevelése. E helyen csak a műveltségnek és tudománynak az új rendben való helyzetét veszem vizsgálat alá, mert az államnak az erkölcshez való viszonyát már fentebb (I., 9.) fejtegettem. Es bár a művészet szebbé teszi életünket, a társadalom hatalmi viszonyaira még sincs jelentékeny befolyása.

Annál fontosabb a tudomány és műveltség hatása a társadalom egész mivoltára. Tényleg az állampolgárok jelenleg két tényező szerint jutnak magasabb és alacsonyabb társadalmi osztályokba; e két tényező a műveltség és a vagyon. Míg azonban a vagyoni viszonyoknak célszerű szabályozása a szocializmusnak épen legfőbb problémája: a szocialista irodalom a műveltségnek és tudásnak a népies munka-államban való helyes elosztásával aránylag csak keveset foglalkozott. Pedig a műveltség milliomosai a demokra-

tikus korszellemre aligha kevésbé veszélyesek mint a túlságos anyagi gazdagság. A problémát legegyszerűbben úgy lehetne megoldani, hogy az állam összes polgárait ifjúságukban egyenlő nevelésben és kiképzésben részesítené. Ezt javasolja nem egy régebbi szocialista, akik a fölvilágosodás korának hatása alatt egy csekélyebb szükségletekkel és egyszerűbb életmóddal járó szocializmust hirdettek, ami a XVIII. században a nagyipar fejlődése és a modern közlekedési eszközök tökéletesedése előtt kivihetőnek látszott. Mai kultúrállamaink sűrűn összezsúfolt és sok igényű népessége azonban tudósok, technikusok, orvosok, jogászok és más szakemberek nélkül nem volna képes létét állandóan fentartani. Arra azonban, hogy a szaktudás, amelynek kiterjedése és változatossága már most is óriási és amely folytonosan a végtelenségig fejlődik, egyenlően oszolja meg, természetesen a legszerencsésebb viszonyok közt sem lehet gondolni.¹ így tehát a szakképzettségben való nagy ellentétek a népies munka-államban is fenn állanak s így az egyes személyek és csoportok egyenlőtlenségeiben és uralmi vágyaiban a veszély állandó elemét alkotják.

Ez ellen nem védekezhetik ugyan a népies munka-állam azzal, hogy az általános műveltséget teljesen egyenlővé tegye, azonban, miként a gazdasági életben (II., 7.), úgy itt is törekedhetik az állam a polgárok közötti különbségek csökkentésére. Az általános műveltség terjedelme és tartalma idő és hely szerint igen különböző. A középkor vége óta különösen annak kiterjedése az összes kultúrnemzeteknél tetemesen gyarapodott. Jelenleg az általános műveltséghez tartoznak az elemi ismeretek (olvasás, írás, számolás), a hazai és idegen nyelvek, a történelem, természettudomány, jogi és államélet alapismeretei. E mérsékelt anyag keretében az oktatás ügyének célszerű átalakításával a műveltségben fennálló különbségeket jórésben ki lehet egyenlíteni úgy, hogy oly állapotot teremthetünk, amelyben a

¹ A saint-simonisták is egy, az összességre kiterjedő elemi oktatás mellett, amely, mint mai népiskolánk, főképen erkölcsi jellegű lenne, a tehetségesebbek számára egy magasabb középiskolát terveznek, ahonnan ezek az egyes szakiskolákba, mint az orvosi, technikai stb. lépnek át.

nép összes elemei, legalább megközelítőleg, egyenlő szellemi fokon állhatnak. Ez a cél bizonyára a legszebb ideálja, de egyszerűs mind a legbiztosabb kezessége is a valódi demokratikus közállapotoknak.

A mai kultúrállamokban a polgárok művelt és műveletlen csoportjai ridegen állnak egymással szemben. Ezeknek a közeledése két módon remélhető. Egyrészt olyképen, hogy az általános műveltség anyagát minden haszontalan vagy épen káros elemeitől megtisztítva egyszerűsítjük; másrészt azzal, hogy az így egyszerűsített anyag elsajátítására szolgáló intézményeket javítjuk és gyarapítjuk. Az általános műveltség anyagát első sorban azzal egyszerűsítjük tetemesen, hogy a vallásoktatást a népoktatástól elkülönítjük és ez utóbbit teljesen a tapasztalati világnézet alapjaira emeljük; erről már fentebb (III. 8.) is volt szó más összefüggésben. Korunkban alig okoz valami oly éles különbséget a műveltek és műveletlenek között mint az, hogy az előbbieket kiválóan tudományos, az utóbbiak kiválóan vallásos kiképzésben részesülnek.

Talán még nagyobb hatású eszköz lenne erre a célra az antik nyelvek és irodalmak kiküszöbölése mai általános műveltségünkben. Mai társadalmunkban, amely még a politikai demokrácia uralma alatt is arisztokratikus szerkezetű, a görög-római műveltség ismerete a műveltek legbiztosabb ismertető jele és épen ezért a mai állam aligha fogja a klaszszikai oktatást teljesen elejteni.

Ez oknál fogva a népies munka-államnak az antik tudományt általános művelődési intézményeinek programjából ki kell hagynia, mert kétségtelen, hogy a görög-római kultúra, úgy elméleti mint gyakorlati szempontból, mai műveltségünknek messze mögötte marad. Elméleti irányban azért, mert az antik kultúra csaknem kivétel nélkül a legtrombább csodahit uralma alatt áll és teljesen hiányzik belőle a tényeket és hagyományokat gondosan bíráló szellem, amelyet mi tapasztalati világnézetnek nevezünk. Gyakorlati irányban azért, mert az ókort a rabszolgaságnak soha sikeresen meg nem támadott intézménye megakadályozta abban, hogy a jogra és államra vonatkozó felfogásban a szűk arisztokratikus önzés határain túlelmedjék. Ennélfogva

a népies munka-állam csak legbensőbb lényegéhez marad következetes, ha a klasszikus oktatás helyett a modern nyelveket és irodalmakat tanítja és amazt csak a szaktudomány körébe utasítja.

Ha elhagyjuk ezeket és más ismereteket, amelyek csak a hatalmasok hagyományait és érdekeit juttatják az általános műveltség elemei közé, akkor a műveltség anyaga terjedelemben mérsékeltébbé és így a legszélesebb néprétegekben való elterjedésre alkalmassá válik és az általános művelődés ilyen áramlata annál biztosabban elterjed az egész népben, ha mai oktatásügyünk e nagy célnak megfelelően átalakul. Ami első sorban az ifjúság nevelését illeti, számos szocialista azt javasolja, hogy a gyermekeket már legelső éveikben el kell venni szüleiktől és állami intézetekben kell nevelni. Ezzel szemben más theoretikusok a családi nevelés mellett nyilatkoznak. Nézetem szerint a kérdés nem annyira jogi, mint inkább célszerűségi. A családi háztartás rendszerével természetesen együtt jár a családi nevelés is, míg a község lakosainak közös életmódja csakhamar maga után vonja az állami nevelést is. A tulajdonképeni oktatás mindkét esetben, épen úgy mint jelenleg, nyilvános lesz.

De a népies munka-állam nem elégedhetik meg a néptömegeknek azzal a hiányos, rövid idő multán csaknem nyomtalanul eltűnő ifjúsági nevelésével. Hanem már csak azért is, hogy az egyházon erőt vegyen, a nevelés munkáját polgárainak egész életére ki kell terjesztenie. Es valóban a művelődés eszközeire bizonyos mértékben való igény, amely természetesen a nemzetgazdaság és a technika mindenkori állapotától függ, úgy tekintendő, mint a létfenntartáshoz való igény következménye, mint az emberhez méltó lét szükségyszerű alkatrésze. A művelődés eszközeihez a már előbb említett előadásokon és egyebeken kívül (III., 8.) számíthatók még a könyvek, hírlapok és folyóiratok. És hogy a szellemi termelésben minden egyoldalúságot kerüljünk, a művelődés eszközeinek megválogatásában az állampolgárok egyéni akaratának szabad teret kell biztosítani.

Míg ezek a változások a néptömegek mai művelődésének teljes átalakítását jelentik, a népies munka-állam a tudomány művelését eddigi formáiban meghagyhatja. Eze-

ket a formákat főképpen a polgárság fejlesztette ki célszerűen, amint hogy egyáltalán a műveltség és tudomány ápolása örökké dicsősége marad a szabadelvű polgárságnak. Tudományunknak nincs szüksége több támogatásra, hanem több szabadságra és függetlenségre.

Minden tülerős politikai hatalom a tudósok függetlenségét állandóan veszélyezteti a tudomány mindazon köreiből, amelyek érdekeit kiválóan érintik. Így az abszolút vagy félig abszolút monarchia döntő befolyást gyakorol a történelmi tudományokra, a jog- és államtudományra; így a túlhatalmas egyház teljesen lehetetlenné tesz minden elfogulatlan bölcsészetet vagy természettudományt. Nem kell épen arra gondolnunk, amint ez a nagy néptömegeknél gyakran történik, hogy a tudósok szándékosan vétkeznek az igazság ellen; mert hiszen az állandó hatalmi viszonyok olyan szellemi légkört teremtenek, amelyből az egyes nem könnyen vonhatja ki magát. Az is gyakran megeshet, hogy a tudományos nézetek, amelyeket eredeti hirdetőik személyes önzésből állítottak föl, tanítványaiknál elméletté és későbbi követőiknél politikai, társadalmi és vallási meggyőződéssé erősödnek. Ezért teljes joggal mondhatjuk: akinek a tudósok írnak és akinek érdekében a bíróságok ítélnek, az az úr az államban.

Egy közeli példa még világosabbá teszi ezt a gondolatot. A protestáns Németországban ismeretes történelmi okokból az egyház igen gyenge, a királyság ellenben nagyon erős. Ezzel összefügg, hogy a vallásos eszméket a német tudomány kímélet nélküli bíráló alá vonja, míg a jog-, a történelem- és államtudományban igen számos német tudósnak az államról alkotott felfogása többé-kevésbé a leplezett félabso-lutizmusba lyukad ki. A hatalmi viszonyoknak ez az elhelyezkedése tehát azzal a csaknem burleszk következménnyel jár, hogy a német tudományban az istenséget kevésbé védik mint a királyt. Ezt ezer tudományos művel is igazolhatjuk. Itt csak két gondolkozóra hivatkozom, akik a bölcsészeti és theologiai hagyományokkal szemben talán leg-szabadabb álláspontot foglaltak el összes társaik között.

Kant tudvalevőleg *A tiszta ész bírálata* című könyvében az isten létezése mellett fölhozott összes elméleti bizo-

nyítékokat megcáfolja; de jogtanában, amely 1797-ben II. Frigyes Vilmos uralkodása alatt készült és jelent meg, az alattvalóknak meg akarja tiltani, hogy a kormányok eredetéről tette készen »okoskodjanak« s általában a rideg abszolutizmus álláspontjára helyezkedik.¹

David Strauss, aki *Jézus élete* (1835-1836.) és még inkább *Keresztény hittan* (1840-1841.) című munkáiban a keresztény egyház összes misztériumait széttépte, a monarchia misztériumát még érinteni sem akarja.²

Bár ez esetekben a német nép két legnagyobb tudományos bírálójáról van szó, mégis feltehetjük, hogy egyik sem bírt annak tudatával, hogy elméleteik mennyire egyeznek a fennálló hatalmi viszonyokkal.

Semmiesetre sem véletlen, hogy Kant és David Strauss az ég és föld hatalmasaival szemben ilyen különböző mértékű tiszteletet tanúsítanak. Goethe, Schopenhauer, Hartmann, Häckel és számos más német gondolkozó a vallásos élet terén nagy szabadsággal és függetlenséggel mozognak, míg kutatásuk a gazdagok és hatalmasok kapui előtt félbeszakad. Angliában a hatalmi viszonyok épen ellenkezőleg állanak, úgy hogy ott a támadás az istenség ellen sokkal veszélyesebb mint a királyság ellen.

Egy angol közmondás szerint: a tudás hatalom. Hasonló joggal mondhatjuk, hogy: a hatalom tudomány. Valóban alig becsülhetjük túl azt a befolyást, amelyet a hatalom az emberi tudás alapvető elemeire gyakorol. Ez a befolyás pedig nem abban nyilvánul meg, hogy a tudósok és kutatók valótlan tényeket állapítnának meg, mint inkább a gondolkodásnak és előadásnak bizonyos módjában, amelyet én egyoldalú igazságnak neveznék. Ez abban áll, hogy a személyes és pártérdekeket szolgáló tényeket előtérbe állít-

¹ Kant abszolutisztikus nézetei ellen P. J. Anselm Feuerbach vitázik egy most már jogos ok nélkül elfeledett művében (*Anti-Hobbes* 1798.).

² David Friedrich Strauss, *Der alte und der neue Glaube* (1872.) című dolgozatában az összes keresztény hagyományok ezen kíméletlen bírálója világosan mutatja, hogy az intézmények tekintélyén nyugvó monarchia Németországban mennyire fölötte áll hatalom és tekintély dolgában a vallásnak.

ják, míg a hátrányosakat vagy teljesen elhallgatják, vagy legalább háttérbe szorítják.

Az egyoldalú igazság azonban a tudomány terén sokkal veszedelmesebb ellenség mint a hazugság. Így a monarchia lényegét csaknem kizárólag a megszünt dinasztiaíkról tanulmányozhatjuk és egy vallásfelekezetről a teljes igazságot alig hallhatjuk mástól, mint ellenségeitől.

De vajon mindezek a visszás állapotok nem fognak-e a népies munka-államban is feltűnni? Bizonyára az az államforma is teremt oly hatalmi viszonyokat, amelyeknek a tudományra való hatása kikerülhetetlen. De minthogy a népies munka-állam egész szervezetében nem a hatalom kifejtésére, hanem gazdasági és művelődési munkára irányul, ez a hatalom aránylag mindig csekély marad. Az új társadalmi rend keretében nem akadhat sohasem egyetlen tudós sem, aki a tudomány képviselőit valami hatalmas úr szellemi testőrezredének nevezhetné. És így nyilvánvaló, hogy azok a politikai esetek, amelyek a nagy néptömegek érdekeinek leginkább megfelelnek, a tudomány szolgálatára is a legalkalmasabbak lesznek.

NEGYEDIK KÖNYV.

ÁTMENET A NÉPIES MUNKA-ÁLLAMRA.

I. FEJEZET.

A modern szociális mozgalom rugóiról.

A jelenkor társadalmi mozgalmá sok tekintetben egészen különös fajú jelenség. A kereszténységtől, amelyhez egyébként legjobban hasonlít (I., I.), különbözik abban, hogy uralkodó jellege szerint a vallásos háttér nála hiányzik. A régibb társadalmi formáktól, különösen az ókor rabszolgaháborúitól, a közép- és újkor parasztfölkeléseitől az a könnyen észlelhető ellentét különbözteti meg, hogy egy mindent átfogó jogbölcseleti és nemzetgazdasági elméleten alapszik és egyszersmind nemzetközi jellegű. Nem lehet tehát kitérni a kérdés elől: micsoda különös okok idézték elő e mozgalmat, amelynek a történelem eddigi folyamán mása nincs. E kérdésre adott felelet a társadalmi mozgalomnak nemcsak múltjára, hanem jövőjére is világos fényt derít. Az emberi test szellemi működése vagy, amint a régi előítéletekhez alkalmazkodva mondjuk, az ember szellemi tevékenysége három, lényegesen eltérő törvények uralma alatt álló csoportra: a gondolkodásra, az akarásra és az érzésre oszlik. Azok a törvények, amelyek az emberi gondolkodásra és érzésre és ezeknek a tudományban és művészetben legmagasabb kifejlődésére vonatkoznak, ezúttal kívül esnek vizsgálódásom körén. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy a tudomány és a művészet összehasonlíthatatlanul nagyobb mértékben követik saját törvényeiket és függetlenebbek a külső befolyástól mint az emberek akarata és cselekvése, amelyeket mindenütt a külvilág és az együtt élő társak akarata szab meg. Semmivel sem követünk el tehát nagyobb erőszakot a tényeken, mintha ezt a belsőleg oly különböző szellemi életet és ennek alakulásait egyetlen okra, akár a

gazdasági és technológiai viszonyokra (Marx) vezetjük vissza. Ép ilyen joggal ugyanezen elv alapján magyarázhatnánk meg az emberiség történelmét s a csillagászati és földtani változásokat is.¹

Ami már most az emberi akarást és cselekvést illeti, mindenekelőtt ki kell emelnünk, hogy bár az emberi tevékenységben, épen úgy mint más természeti folyamatban, szigorúan az okozatiság törvénye uralkodik, azonban ok és okozat mégsem jelent mindig egyet. Sőt inkább itt, épen úgy mint a természeti tünetényeknél, igen gyakran megesik, hogy kis okok nagy hatásokat idéznek elő. Egy szikra önmagában jelentéktelen, legtöbbször nyomtalanul eltűnő jelenség, de ha egy puskaporos hordóba esik, akár egy várost elpusztíthat. Egy hadvezér pedig, aki a döntő csata napján beteg és így nem oszthatja ki a szükséges parancsokat kellő időben, az állam pusztulását s jogi és társadalmi rendjének összeomlását okozhatja. Minthogy pedig a népmozgalmaknál a csekély okokat nem jegyzik föl oly pontosan mint az udvar és kormány történelmében, érthető, hogy azok a kutató előtt oly gyakran úgy tűnnek fel, mint a történelem sötét mélyéből elemi erővel előtörő véletlen események.

Míg a külső természet és az emberi cselekvés folyamatai a most tárgyalt kérdésben ennyire hasonlóak, lényegileg különböző jellegűek az ezekre döntő okok. A külső természetben az okok vakon – amennyire tapasztalatunk terjed, – minden öntudatos jelenség nélkül működnek. Az emberi cselekvésre azonban külső okok csak akkor hatnak, ha ezek szellemi tevékenység útján a cselekvő személyes indító okaivá alakulnak, amennyiben a jelenlegi helyzetet

¹ Míg a XVIII. század szocialistái az államformákra nagy gondot fordítanak, addig a francia forradalmat követő szocialista rendszerek (St.-Simon, Fourier és iskoláik) a politikai kérdésekről a legnagyobb kicsiny léssel beszélnek és ezeket mindenütt alá akarják rendelni a gazdasági és társadalmi érdekeknek. Ama nagy átalakulás tapasztalatai épen eközben ugyanis eléggé bebizonyították, hogy a politikai intézmények önmagukban nem elegendők az emberiség bajainak orvoslására. St.-Simon és Fourier némely tanítványainál már oly nyilatkozatokat találunk, amelyek Marxnak a történelmi materializmusról szóló kijelentéseivel csaknem szórói-szóra megegyeznek.

összehasonlítja a jövő jobb helyzetével, amelynek elérésére szolgál épen a cselekvés. A gondolkodásnak ez a folyamata már a mindennapi élet apró ügyeiben is gyakran elég nehézkes, annyival inkább föltételezi a néptömegeknél a művelődés és gondolkodás kifejltségét, ha nagy politikai és társadalmi kérdésekről van szó; ez a fejlettség azonban némely fajoknál állandóan, másoknál legalább szellemi fejlődésük korábbi szakáiban hiányzik. Ha német gyárakban négerek vagy akár kínai kulik dolgoznának, bizonyára nem keletkeznék szociáldemokrácia, még ha az összes gazdasági föltételek fennforognának is. Egy olyan kényúr, mint I. Napóleon, az ideológia szót jogosan ejtette ki megvetéssel; de Karl Marx, a népvezér, tévedett, midőn az ideológiai tényezőket pusztán gazdasági és technológiai viszonyok kísérő jelenségeinek tekintette. Az emberi akarással és cselekvéssel függenek össze a nagy gyakorlati intézmények, a vallás és erkölcs, az állam és a jog, végül a nemzetgazdaság, az emberi cselekvés eredeti intézményei, amelyek, ha a korokat és népeket átlagosan vesszük, egyforma jelentőségűek és a gyakorlati életben folytonosan és kölcsönösen hatnak egymásra. Teljesen önkényes eljárás tehát, ha Marx és a marxizmus a vallást és az államot a gazdasági viszonyok pusztá eredményének tünteti föl, bár ezeket csak két évszázad óta tették mélyebb tudományos vizsgálat tárgyaivá s a kormányok és népek is cselekvéseiket csak ez idő óta alapíthatták tudatosan ezekre a viszonyokra. Inkább a vallásnak volt döntő szerepe a régibb időkben az összes népeknél, és ma is az állam sokkal inkább gyakorol befolyást a nemzetgazdaságra mint megfordítva. Még a XIX. században is a Habsburg, Hohenzollern és Bonaparte családok vetélkedése, tehát egy tisztán politikai tényező, sokkal hathatósabb rugója volt a történelmi alakulásnak mint a nemzetgazdaságnak összes, az időbeli változásai.

A három nagy intézmény közül a vallásnak sajátos, az államtól és gazdaságtól csaknem független helyzete van. A vallás az embereket az istenséggel közvetlen viszonyba hozza és az élet nyomorúságai s a halál félelme alól felszabadítja. Az állammal és gazdasággal szemben tehát lényegileg földöntúli célokat követ, amelyek az állami és gazdasági

célokkal úgyszólván sohasem találkoznak, sőt elég gyakran azokkal a legridegebb ellentétben állanak. Innen van az, hogy a világvallások: a kereszténység, az iszlám és a buddhizmus számos különböző jogi és gazdasági állapotban élő népeket meghódíthattak.

Ha tehát Marx és még inkább a marxizmus a vallásos életet pusztán csak a gazdasági viszonyok következményének tekintik, így pl. Engels ez álláspontból kiindulva azt mondja, hogy Kálvinnak a predestinációra vonatkozó nézetei annak a ténynek vallásos kifejezése, hogy a kereskedelmi verseny világában a siker vagy bukás nem függ az egyes tevékenységétől vagy ügyességétől, hanem tőle független körülményektől, mondhatjuk, – hogy az ilyen nézetek a neveléssel határosak. Aki a kereszténység történetét ismeri, az tudja, hogy Krisztusnak és az apostoloknak minden egyes fontosabb kijelentése sokkal nagyobb befolyást gyakorolt a keresztények vallásos öntudatára, mint az egész gazdasági fejlődés. Csak ha az általam képviselt felfogás értelmében a kinyilatkoztatott vallások helyébe a tapasztalati világnézet lép (III., 8.), ha az egész erkölcs világivá lesz (I., 9.) és a hatalmi állam helyét a munka-állam foglalja el, csak akkor erősödnek meg igazán a gazdasági rugók, anélkül azonban hogy valaha kizárólag uralkodnának az emberi cselekvésen.

Sokkal közelebbi viszonyban állanak egymáshoz az állam és jogrend s a gazdasági élet, mert mindkettő pusztán gazdasági célokat szolgál. Az állam és a jog ugyanis a hatalmi viszonyok rendje, a nemzetgazdaság pedig a dologi javak termelésének és eloszlásának rendszere. De semmisen volna tévesebb, mint ennek alapján Marxszal és Engelsszel azt vallani, hogy a jogrend pusztán a mindenkori gazdasági viszonyok jogi felső építménye, jogi kifejezése. A jog terén elsősorban inkább a hatalomnak van döntő szava; a gazdasági szükségleteknek, amennyiben ezt a hatalom birtokosai egyáltalán elismerték és elismerik, csak másodsorban. Egy megbízható hadsereggel és egy jó rendőrséggel lehet olyan jogrendszereket alapítani és évszázadokon át fentartani, amelyek a gazdasági viszonyokkal a legmerevebb ellentétben állanak. Néhány ismert példa közelebbről meg-

világítja ezt a tényt, amely egyébként a jogtörténetben jártas ember előtt nyilvánvaló.

Mindenekelőtt mai jogrendünk nagy része, legalább közvetve, az erőszak tényein alapszik. Amikor a görögök, rómaiak és germánok hódítva behatoltak az idegen országokba, az addigi lakosoktól tulajdonaik nagy részét elvették és felosztották a győzelmes sereg tagjai közt vagy pedig államvagyonnak nyilvánították. Az új állandó jogrendnek ily erőszakos kisajátítás útján való megalapítása később százszorosán ismétlődött. Gondoljunk csak az angol földnek a normann hódítás utáni felosztására, az egyházi javaknak a XVI. század óta tömeges államosítására, Csehország nagy részének a fehérhegyi csata után elfoglalására és a francia forradalom alatt a nemzeti javak létesítésére (II., 3.). A történelmi materializmus lelelkesebb híve sem látja ezekben a tömeges rablásokban, amelyeknek következményei mai napig fennállanak, az akkori termelési vagy más gazdasági viszonyok következményeit. De ha ezeket a világtörténelmi katasztrófákat nem tekintjük is és csak a jogfejlődés szabályos menetét vizsgáljuk, mindenütt és épen a döntő kérdésekben elég világosan előtérbe lép a jognak a gazdasági viszonyoktól való függetlensége. így a hűbériség, amely csaknem egész Európában a középkori jogfejlődésben uralkodott, a földtulajdon nagy részét és annak öröklését főként katonai szempontokból szabályozta. A római jogot, amelynek recepcióját Engels természetesen a történelmi materializmus példájaképpen akarja felhozni, a középkor végén akarata és szükséglete ellenére kényszerítették rá a német népre az abszolút fejedelmek és a jogászok; nemcsak a nemesség és a föld népe, hanem a városok is ellenállást fejtettek ki ezzel szemben.¹ A francia törvényhozás, tehát egy szellemileg, politikailag és gazdaságilag magas fejlettségű nép joga, I. Napóleon diadalmas zászlói nyomán terjedt el oly országokban, amelyek, mint pl. Lengyelország és Nápoly, még

¹ Miután az abszolutista római jog recepcióját a legszélesebb néprétegek ellenállása dacára is a hatalom urai Németországban (Angliában nem!) keresztül vitték, természetesen akadtak tudósok, akik iparkodtak ennek a történelmi jelenségnek mindenféle politikai, jogi és gazdasági magyarázatot adni.

akkor alig bontakoztak ki a középkor jogi és gazdasági állapotából.¹

És Napoleon bukása után a bécsi kongresszus által jogaikba visszahelyezett fejedelmek, mint pl. Hessen választófejedelme és Szardínia királya, mintha csak eleve meg akarnák cáfolni a történelmi materializmust, egy tollvonással visszaállították az előbbi jog- és kormányzási rendet, világos bizonyosságául annak, hogy egy kis kényúr szeszélye is felforgathatja az egész jogrendet s így ellentétbe helyezkedhetik az ezzel már összefüggő politikai, jogi és gazdasági viszonyokkal, csak elég hatalmi eszköze legyen parancsának végrehajtására.

De a jelenkor is elég példát nyújt a történelmi materializmus megcáfolására. Így Európának ázsiai és afrikai gyarmatállamaiban, amelyek együttvéve a földgömb jelentékeny részét teszik (Elő- és Hátsóindia, Szibéria, Algir stb.), a jogrendszerek nyilván nem e nagy területek gazdasági viszonyain alapulnak, hanem főként távoli uralkodók politikai és gazdasági érdekeinek felelnek meg. Ugyanez áll természetesen mindazon népek jogrendszerére, akiket akaratuk ellen valamely idegen állam a fenhatósága alatt tart. Sőt a nagy

¹ I. Napoleon levelezéseiből kitűnik, hogy ő a *Code Napoléon* kihirdetését saját személyes dicsőségének tartotta, anélkül hogy az illető országok politikai, jogi és gazdasági viszonyait csak figyelemre is méltatta volna. Testvéréhez, Józsefhez, Nápoly akkori királyához 1807. okt. 31-én intézett levelében írja Napoleon, hogy nem tudja, vajon a Code Nápolyban már be van-e vezetve (!). Mindenesetre azonban ennek 1808. jan. i-én meg kell történni. Más országokra vonatkozólag is, amelyekben a Code meghonosítását tervezte és részben keresztül is vitte, pusztán a politikai hatalom álláspontjára helyezkedik. Érdekes, hogy a Code épen a legelmaradottabb országokban, pl. Nápolyban és Lengyelországban, maradt fenn csekély módosításokkal Napoleon bukása után, míg Németországnak sokkal fejlettebb Rajna-jobbparti államaiban hatályon kívül helyezték. Aki Marxszal és Engelsszel együtt a polgári jogot a gazdasági viszonyok közvetlen kifejezésének tekinti, Napóleonnak ebből a bizalmas levelezéséből, amelyben a Code tartalmának minden fejtegetésétől tartózkodik s egyszerűen ennek a kihirdetését parancsolja, meggyőződhetik, hogy a polgári törvényhozás terén és a hatalmi tényezők elől a gazdasági viszonyoknak nagyon háttérbe kell szorulniuk.

modern nemzeti államok is, amelyeknek politikai ideálja népeik egysége és hatalma, a legtöbb törvényüket egész területükre kiterjedő érvénnyel szokták alkotni, holott ilyen nagy területen természetesen a gazdasági fejlődés eltérő fokain álló népek lagnak együtt.

Mínthogy, miként e fejtegetésből kitűnik, a jog- és államéletet a hatalmi viszonyok hullámszája szabja meg, mindenekelőtt megállapítható, hogy a jelenkor társadalmi mozgalmát a társadalom hatalmi megosztásának a vagyontalan néposztályokra kedvező átalakulása idézte elő. És valóban látjuk, hogy korunk nagy történeti áramlatai találkoznak először abban az egy pontban, hogy a kultúr államok proletárságát boldogabb sorsba emeljék. A hatalmi viszonyoknak ezeket a változásait, amelyeket nagyrészt már előbb említettem, itt a következőképpen foglalom össze:

1. Az egész jogrend szilárdságát az utóbbi két században az európai szárazföldön a forradalmak és államcsínyek egész sorozata erősen megingatta (III., 3.).

2. A néptömegek vallásos meggyőződését a felvilágosodás korának kezdete óta a tapasztalati tudományok mindinkább elnyomják anélkül, hogy a világi és egyházi hatalom urai a tudományokat megsemmisíthetnék, mert hiszen ezek a sűrű lakosság fenntartására nélkülözhetetlenek (III., 8.).

3. A társadalmi mozgalom nemzetközi jellege (I. 6.) a helyenkinti leverés esetére is biztosítja szakadatlan fejlődését, mint ahogy a kereszténység és buddhizmus, bár keletkezésük helyén csaknem megsemmisültek, másutt tovább virágoztak.

4. A vagyontalan néposztályok tényleges hatalmát az ipari és részben a földmunkások nagy tömegekben való együttélése jelentékenyen fokozza. Ehhez jönnek még az általános választójog és a még sokkal fontosabb általános hadkötelezettség hatásai, amelyeknek jelentőségét a társadalom hatalmi megosztására csak a jövő mutatja meg (I., 6. III., 2.).

5. A néptömegeknek szellemi fejlődése az általános tankötelezettség és más népművelődési eszközök nyomán annyira fokozódott, hogy a társadalmi elméletek felfogására képesekké váltak (III., 8.).

Ezeket a már magukban véve jelentékeny hatalmi eszközöket a vagyontalan néposztályoknak folytonos komoly munkával kell gyarapítaniok. Semmi sem volna helytelenebb, mintha a történelmi materializmus értelmében bizonyos gazdasági fatalizmus karjaiba dobnánk magunkat, amely az új társadalmi rendet önmagától megteremti, mihelyt annak órája ütött. Ha a monarchia megtestesítőinek átlagos középszerűsége dacára is a világ uralkodó kormányformája lett, ennek oka kétségtelenül az, hogy a döntő politikai célokra szolgáló hatalmi eszközöket jobban tudja nemzedékeken keresztül biztosítani mint az arisztokrácia és demokrácia. Es a történelem mutatja, hogy ép azok az uralkodóházak emelkedtek a legmagasabb polcra, amelyek politikai, katonai és gazdasági hatalmi eszközeiket évszázadokon át népeik kultúrszükségeikre való minden tekintet nélkül tökéletesítették és gyarapították. Ha a vagyontalan néposztályok e példákat követik, remélhetik, hogy társadalmi céljaikat a társadalmi rendnek saját létüket is fenyegető összeomlása nélkül elérik, mert, miként a kereszténységnek a IV. században való diadala világosan mutatja, a kétségbevonhatatlan hatalom előtt erőszak alkalmazása nélkül is meghódolnak az emberek.

II. FEJEZET.

A népies munka-állam megalapításának módja.

A jogban és vallásban végbemenő nagy változásokat vagy alulról az érdekeltek elhatározása vagy pedig felülről az állami kényszer hatalma idézi elő. A legtermészetesebb mód, amely szerint az új életformák utáni vágy megvalósul, nyilván az, hogy az új irány hívei mindenekelőtt a hagyományos rend keretében iparkodnak törekvéseiket megvalósítani és hogy csak később járul ehhez az állam és törvényhozás elismerése, midőn ama vágy tartós életerejéről bizonyosságot tett; de az is lehetséges, hogy a törvényhozás az érdekeltek ilyen ösztönzése nélkül felülről szabja meg az új intézményeket és így bizonyos értelemben a jog és vallás terén

nevelő tevékenységet gyakorol. Az első forma főképen a régebbi európai kultúrfejlődés jogi, vallási és társadalmi átalakulását jellemzi, míg a második az utolsó évszázadokban az államhatalomnak az állami abszolutizmus és a francia forradalom nyomán történt megerősödése óta vált szokásossá.

Tudvalevő, hogy a kereszténységet időszámításunk három első századában az apostolok és követőik a római állammal nyíltan ellentétbe helyezkedve szervezték. 311-ig, amikor az új vallást I. Konstantin és Licinius császárok hivatalosan elismerték, a görög-római császárság népességének tíz százaléka is alig tért át önként a kereszténységre; 1 de ez az aránylag csekély töredék erős szervezetével nagy politikai hatalom volt. Néhány évvel később (Kr. u. 325.) a nicaei egyetemes zsinaton több mint kétszázötven püspök gyűlt össze. A birodalom népességének túlnyomó többségét csak a IV. és V. század folyamán kényszerítették a legerőszakosabb rendszabályok hosszú sorozatával a keresztény egyházba való lépésre. Ezt pedig akkor már körülbelül teljesen megszilárdult szervezete képessé tette arra, hogy ily óriási néptömegeket a külső rend minden megzavarása nélkül magába fogadjon.

A régibb szocialisták, különösen Fourier, Owen és a saint-simonisták az új társadalmi rendet állami kényszer nélkül a szocialista községek önkéntes alapításával akarták megteremteni. Louis Blanc és Lassalle asszociációi is, bár ezek alapításánál az állam anyagi támogatását tervbe vették, a társak szabad egyezségén alapultak. De a számos gyakorlati kísérlet, amellyel főként Owen és Fourier tervei szerint a XIX. század első felében Európában és Amerikában megpróbálkoztak, csaknem kivétel nélkül kudarcot vallott. Csak azok a szocialista községek tanúsítottak egyes esetekben tartós életerőt, amelyek erős vallásos meggyőződésen alapultak, mint a Shakerek, a valódi inspiracionalisták Amanában. A cseh testvérek kommunista községei is, amelyek a reformációval kapcsolatban 1553. körül alakultak és szintén vallásos jellegűek voltak, hosszabb ideig virágoztak,

¹ A keresztények számának becslése a 311. év körül, tehát az erőszakos térítés kezdete előtt, a birodalom összes népességének 5 (Gibbon) és 16 (Schulze) százaléka között ingadozott.

míg 1685-ben egyházi és világi üldözés és a háborúval járó mindenféle nyomorúságok miatt kénytelenek voltak a vagyonszűkösséget megszüntetni.

Hogy a kereszténység szervezetét főképen az államhatalommal szemben építette ki, míg a mai szocializmus egészben véve az államtól várja gyakorlati megvalósítását, ezen bizonyára senki sem csodálkozhatik, mert tényleg az egyes életviszonyait egy új vallásba való fölvétel aránytalanul kevésbé érinti, mint egy szocialista alakulatba való belépés. A vallásos élet ugyanis csak egyes cselekedetekben: az imában, a templom látogatásában, áldozatokban jut külső kifejezésre, amelyek az emberi élet általános folyamatát csak kevésbé módosítják. A gyakorlati szocializmusra való áttérés azonban valósággal az ember teljes újjászületését tételezi föl, mert itt épen az, ami az emberi élet Tulajdonképeni anyaga, nevezetesen a gazdasági munka és a gazdasági javak fogyasztása, tökéletes átalakuláson megy keresztül. Így az őskeresztény gyülekezet magasfokú vallásos érzése elegendő volt arra, hogy kiindulópontja legyen egy világvallás megalapításának. De az új vallás hívei között a javak közössé tételére irányuló kísérlet azonnal dugába dőlt. Pál apostol a Jeruzsálemben szűkülő gyülekezet számára kénytelen ismételen alamizsnát gyűjteni és ugyancsak óvakodott attól, hogy az általa alapított vallásos közösségekben hasonló társadalmi kísérletet tegyen. Az a merev ellentét, amely a mai magánjogi rendszer és a gyakorlati szocializmus között fennáll, két irányban is hátrányos következményekkel járt a XIX. század számos szocialista alapításaira. Elsősorban a magánjog uralma alatt felnövekedett tömegek sokkal nehezebben élték bele magukat a szocialista községek teljesen eltérő életviszonyaiba mint egy új vallásfelekezetbe, és igen gyakran visszastartottak ifjúkoruk individualizmusába. Továbbá pedig a külvilág is sokkal élesebb összeütközésbe került a szocialista községekkel mint egy új vallással vagy vallásos gyülekezetrel, mert az előbbiek a külső életmód teljes átalakítására irányultak. Tényleg ez ellentmondások miatt pusztult el a legtöbb egyezségeen alapuló szocialista község, bár nagyrészt az új életformákért lelkesülő derék tagokból alakultak.

Ha figyelembe vesszük, hogy a keresztény egyházat a római állam csak 311-ben ismerte el, és hogy a pogányság, mint politikai hatalom, már az V. század első évtizedeiben megsemmisült, a kereszténységnek a római birodalomban való meghonosítása legjobb mintául szolgálhat a társadalmi rend mindenkori átalakítására. Csakhogy a gyakorlati szocializmus első lépéseit, minthogy ez kevésbé alkalmas a polgárok önkéntes csatlakozása útján való megvalósítására, az állami törvényhozás útján kell szabályozni (IV., 4.).

A népies munka-államnak azonban, ha a politikai hatalmat teljesen magáévá teszi is, kerülnie kell a pogányság elnyomására a IV. században használt vadságot és kegyetlenségeket és céljai elérésére inkább közvetett eszközöket kell alkalmaznia (IV., 5.), mert különben a szocializmus teljes diadalát évszázadokkal késleltetné (L, 3., 7.)¹ Mert Constan-

¹ Már I. Constantinus alatt (306-37), akit némely történét-írók a vallásszabadság védőjének tekintenek, a pogányság elleni erőszakos térítés politikája elég világosan fellépett, amennyiben a pogány kultusz oly fontos részét, mint a divinációt, eltiltotta, a templomokat kirabolta és a pusztuló templomok kijavítását, valamint új bálványok felállítását nem engedte meg; talán az áldozatok eltiltása is uralkodásának végső éveire esik. Az bizonyos, hogy a pogány kultusz eme két legfontosabb elemét, amelyek mintegy a katolikus misékhez hasonlíthatók, fiait Constantius és Constans halálbüntetés terhe alatt eltiltották és egyszersmind a templomokat is bezáratták. Végül I. Theodosius uralma alatt (Kr. u. 379-95.) ezeket a szabályokat nemcsak szigorították és a főistentiszteletre (a lares és pénates áldozatokra) is kiterjesztették, hanem a császár meghitt kegyencét, Cynegiust, Egyiptomba és Lybiába is elküldte, hogy az ott még virágzó és öntudatos pogányságot verje le s főként hogy a templomokat pusztítsa el. Ennek természetes következménye volt, hogy szerte a római birodalomban egyházi emberek vezetésével bandák alakultak, amelyek a pogány kultusz helyiségeinek földülésében saját kezükre dolgoztak, összehasonlítva e forradalmi erőszakossággal a hébertistáknak és újabban az anarchistáknak a keresztény egyházak elleni, oly gyakran gyalázott támadásait, ezek ugyancsak enyhébbeknek tűnnek fel. Csak 399-ben, amikor a rombolás műve már nagyrészt be volt fejezve, hoztak ismét egy törvényt a pogány templomok oltalmára. A pogányság ily terrorsztikus üldözését tekintve, nem csodálhatjuk, hogy ez mint politikai tényező az V. század első évtizedeiben eltűnt a római birodalomból.

tinus fiainak és I. Theodosius császárnak erőszakos és despotikus törvényei kétségtelenül sokat tettek ugyan a pogányság gyors kiirtására; de egyszersmind a keresztény egyházra is rányomták a türelmetlenség maradandó bélyegét, amely az ókor régebbi vallásaiból hiányzott és Krisztus tanaival is összeférhetetlen ellentmondásban áll.

III. FEJEZET.

A népies munka-állam létrehozására vonatkozó általános alapelvek.

Míg a népies munka-állam jogköre nagy határozottsággal megállapítható a szocialista mozgalom lényegéből, e cél elérésére szolgáló eszközök több szempontból bizonytalanok és a véletlentől függenek. Itt, mint minden történelmi átalakulásnál, a vezető férfiak személyes érdekei, a képviselői testületek összetétele és a nemzetek hangulata oly befolyást gyakorolnak, amely gyakran az elvek hatása fölé kerekedik. Az utakat tehát, amelyeken az emberiség egy új társadalmi rend felé halad, csak sejtelemszerűen és legszélső körvonalai-ban jelezhetjük.

I. A legfontosabb kérdés talán az, hogy a népies munka-állam a reform vagy a forradalom útján jö-e létre. A világtörténelem gyakorlati tanításából, valamint a szocialista elméletekből e kérdésre különböző feleleteket kapunk. A kereszténységet, amint tudjuk, bár erőszakos módon, de túlnyomóan mégis a jog külső formái között kényszerítették a római birodalom népességére (IV., 2.). A reformáció és a francia forradalom átalakulásai azonban nyílt jogsértések hosszú sorozatában mentek végbe.

A szocialista theoretikusok közül St.-Simon és iskolája, Fourier és a fourierizmus, Rodbertus és a legtöbb angol szocialista az új rend békés megállapítása mellett nyilatkoznak, míg a Babeuf-féle összeesküvés, a legtöbb francia szocialista, végül Lassalle, Marx és Engels a forradalom álláspontjára helyezkednek. Ezzel összefüggésben van az európai szárazföld szociáldemokráciája is, amely nagyrész-

ben a népies munka-államnak forradalmi erővel való megalapítására törekszik, míg az angol munkásosztály, legalább túlnyomó többségében, a gazdasági helyzetnek törvényhozás útján való fokozatos javításáért küzd.

A népies munkaállamnak forradalmi erővel való megalapítása ellen nem lehet – amint oly gyakran történt – a fennálló jogrend szentségét felhozni, amely tiltja, hogy szerzett jogokat erőszakosan megsemmisítsünk. Mert az uralkodó családok és pártok sohasem vonakodtak döntő pillanatokban szerzett jogok megsemmisítésétől sem, ha uralmuk megalapításáról vagy állandó megszilárdításáról volt szó. Így az európai uralkodók a középkor vége óta jogaikat a jogfosztások sorozatával szerezték meg és a XVII. és XVIII. század abszolút államait így készítették elő. A nagyobb német tartományi urak a francia forradalmi harcokban nem haboztak idegen segéllyel fejedelemtársaik egyházi és világi uralkodó jogait elrabolni, akik természetesen évszázadok folyamán a német királyokkal legtöbbször szintén forradalom útján szálltak szembe. Már fentebb (II, 3. IV., 1.) érintettük, hogy az uralkodó családok és pártok érdekében a magánjogok is mily nagy tömegben semmisültek meg erőszakos módon. Pedig ezeknél a nagy átalakulásoknál csak szűk életkorok érdekeiről volt szó, míg a népies munka-állam megalapítása az egész nép, sőt az egész emberiség jólétével függ össze.

Nem az igazságtalanság tehát az, amit a népies munka-államnak forradalom útján való megalapítása ellen első sorban felhozhatunk, hanem ennek célszerűtlensége, sőt lehetetlensége. Igaz, hogy a nemzetek politikai alkotmányait régebben és újabban is, felülről is, alulról is gyakran felforgatták a forradalom mozgalmi és ez ösztönöz annyi szocialista theoretikust arra, hogy az új társadalmi rend megvalósítására hasonló eljárást ajánljon. De a politikai forradalmak a népelet folyamának legfőleg felszínét mozgathatják meg, mert legtöbbször csak az a céljuk, hogy a politikai hatalom egyik csoportról a másikra szálljon. Azonban a népies munka-állam megalapítása az összes állampolgárok magatartását teljesen átalakítja; tehát az emberek erkölcsi újjászületését tételezi föl, amelyet én ugyan lehetőnek tar-

tok, de amely mindenesetre csak a nép hosszas nevelésének lehet gyümölcse. A szocializmus rögtöni uralomra jutása ép oly kevéssé vezetne célhoz, mint olyan törvény, amely azt rendelné, hogy valamely időponttól kezdve az összes állampolgárok bölcsek és erényesek legyenek. Ehhez járul, hogy a társadalom teljes átalakítására irányuló forradalom a gazdasági termelés és fogyasztás szervezését hosszú időre kizökkentené rendjéből. Egyébként a politikai és vallási forradalmak is ugyanily hatással jártak a megfelelő életkörökben; de a tapasztalat azt mutatja, hogy a népek hosszabb időn át nagyon jól meg tudtak lenni vallás és állam nélkül is. Ezzel szemben a népességnek táplálékkal, ruházattal, tüzelő anyagokkal és más gazdasági javakkal való szakadatlan ellátása föltétlenül szükséges; a termelésnek egy társadalmi forradalommal járó hosszabb megakasztása tehát a széles néprétegeket egyenesen az élet-halál kérdése elé állítaná.

Azért, hogy a népies munka-államnak a forradalom útján való megvalósítását ilyképen visszautasítom, azzal épenséggel nem mondtam azt, hogy a néptömegek az új társadalmi rend meghonosítását mintegy pusztán az uralkodók és vagyonosok belátásától és jóakaratótól várják. Mai katonai államunk, az individualista hatalmi államnak ez a következetes kiképződése, inkább a bomlás elemét rejti magában, amennyiben a katonai kudarcok az uralkodók érvényesülését tetemesen csökkentik és a néptömegekben radikális áramlatokat támasztanak. Ezeknek a tömegeknek eddig túlnyomóan politikai ideáljaik voltak; de a dolog természetéből következik, hogy a szocialista pártok növekvő szervezkedésével a csatavesztések mindinkább szocialisztikus mozgalmakat fognak kelteni. Ha az új társadalmi rend megalapítását nem évekre és évtizedekre, hanem évszázadokra terjedő folyamatnak tekintjük, mint a kereszténységét, akkor az összes kultúrállamokban egymásután beáll annak szüksége, hogy társadalmi rendjüket alaposan, de a jog külső formái között átalakítsák.

Ha az erőszakos, az összes viszonyokat rövid idő alatt átalakító társadalmi forradalom gondolatát elvetjük, ezzel helyet adunk annak a lehetőségnek, hogy az új társadalmi

rend megalapítása a jog és állam hagyományos fogalmaihoz való szoros csatlakozással következzenek be.¹

Tényleg már mai jogrendünk is a magánjogi társaságokban, a nagykörű önkormányzati szocializmust kifejtő községekben és egyéb gazdasági üzemekben a jövő társadalmi rend alakulatainak mintáit mutatja. És a XVIII. és XIX. század kormányai szinte versenyeztek abban, hogy a népeket a nemesi kiváltságok, a jobbágyság megszüntetése, a földtehermentesítés és az egyházi javak államosítása, számos államcsőd és hasonló forradalmi rendszabályok által hozzászoktassák ahhoz, hogy a törvényhozás erőszakosan is belemélyüljön a hagyományos jogrendbe. Egy bölcs szocialista kormánynak azonban a népies munka-állam megalapításánál sem a jogformák, sem a tényleges megvalósítás eszközei tekintetében nem szükséges az eddigi hagyományoktól nagyon eltávoznia.

II. A második fontos szabály, amelyre a népies munka-állam megalapításánál figyelni kell, abban áll, hogy a központi kormányok hatalmát az állami tevékenységnek a gazdasági feladatokra való kiterjesztése túlságosan erőssé ne tegye. A mai individualista hatalmi állammal népies munka-állammá való átalakulása, továbbá a községi szocializmus meghonosítása, amely az emberiség társadalmi fejlődésének legközelebbi lépcsőfokát képezi (III., 6.), a politikai hatalomnak kevés személy kezébe való egyesítését inkább megnehezítik, mintsem hogy megkönnyítenék; mindazonáltal később is egyik legfontosabb feladata lesz a szocialista politikának a magasabb és alacsonyabb állami szervek között a gazdasági feladatoknak oly célszerű megosztása, hogy a központi hatalom sohase fájuljon az összes nép mindenható atyjává.

Teljesen elhibázott dolog volna azonban, ha a népies munka-állam a községi szocializmust arra használná fel,

¹ így pl. a földközösség (mir), tehát a községi szocializmus egy alakja, északi Oroszországban a pétérvári pénzügyminiszternek 1829-ben kibocsátott egyszerű rendeletével, tehát minden világtörténeti katasztrófa nélkül jött létre. Pedig itt nem holmi jobbágyokról, hanem szabad parasztokról volt szó, minthogy a jobbágyság Északoroszországban sohasem honosodott meg.

hogy a hagyományos politikai központosítást szétrobbantsa és a katonai, pénzügyi, igazságügyi és közoktatásügyi kormányzást is a községekre bízta. A középkorhoz való illetén visszatérés minden kényszerítő ok nélkül sértené a nemzeti érzést, amely lényegileg a nép politikai egységének öntudatán alapszik. Az 1871. évi párisi kommün abban mindenestre hibázott, hogy nemcsak a gazdasági feladatokat, hanem a politikai kormányzás amaz ágainak ellátását is hatáskörébe vonta. A községi szocializmus meghonosítását ez a korlátozás természetesen mindaddig késlelteti, míg a szocialista párt elég erős nem lesz, hogy a politikai hatalmat az egész vagy megközelítőleg az egész államban megszerezze.

III. A népies munka-állam megalapításának harmadik szabálya abban áll, hogy az egyes rendszabályok oly célszerű sorrendben alkalmaztassanak, hogy azok a vagyontalan osztályok számára közvetlen gazdasági előnyöket juttassanak. Minden politikai rendszernek, amely gazdasági rugók nélkül működik, megvan az az előnye, hogy a haladó tudomány nem rázkódtatja szakadatlanul és nem dönti meg; de viszont nem is kecsegtetheti híveit a túlvilági élet bőséges reményeivel, amelyekkel a vallás és az ezen nyugvó politika oly pazarul rendelkezik.

A földi előnyöknek azonban, amelyekre a népies munka-államnak természetesen szorítkoznia kell, nem szabad túlságosan távol esniök. Annak fő oka, hogy oly sok politikai forradalom kudarcot vallott, kétségtelenül abban áll, hogy a nagy néptömegek, amelyek e forradalmakban mindig a vezérszerepet vitték, csakhamar arra a meggyőződésre jutottak, hogy az általuk hozott áldozatokért közvetlen jutalmat nem várhatnak. A népies munka-állam azonban a munkásosztályoknak oly gazdasági előnyöket nyújthat, amelyeknek jelentősége minden politikai átalakulást felülmúl; de sohasem szabad felednie, hogy a nagy néptömegek egész működésüknél fogva kevésbé alkalmasak arra, hogy távollevő kombinációkat sokra becsüljenek és hogy már nyomorúságos gazdasági helyzetük is a rögtönös segílyt teszi reájok nézve kívánatosá.

IV. FEJEZET.

A nagybirtokok kisajátítása.

Egy előbbi fejezetben (IV., 2.) immár kimutattam, hogy a népies munka-állam létrehozatalát a szocialista községek önkéntes alakulása aligha fogja, nagyobb terjedelemben előkészíteni s hogy már a bevezető lépéseket is inkább a törvényhozás útján kell megtenni. Ez előkészítés rendszabályait természetesen a legnagyobb vigyázattal kell megválogatni. Egyrészt nem szabad mai államrendünknek gazdasági dolgokban csak mérsékelt erejét túlhaladniok és a lehetőség szerint a történelmi hagyományokhoz kell fűződniek. De másrészt a fennálló hatalmi viszonyokat annyira át kell alakítaniuk, hogy az államrendet belső szükségyszerűség hajtsa a népies munka-állam felé és hogy a túlhaladott állapotokhoz való minden visszatérés lehetetlenné váljék. Az az eszköz, amely e követelményeknek legjobban megfelel, a nagybirtok állami kisajátítása.

Már Macchiavelli is észrevette az ő finom megfigyelő tehetőségével, hogy valóban szabad állam nem keletkezhetik oly országokban, ahol sok olyan polgár van, aki nem munkájából, hanem munkanélküli jövedelméből él. Tényleg ily államokban állandó küzdelmet látunk a magántulajdon által teremtett hatalmi viszonyok és az alkotmányos jogrend között, amelyben a mesterségesen fölépített demokratikus államformák csak nehezen állják meg helyüket a gazdagok természetszerű uralmával szemben. A népies munka-államnak már kezdettől fogva szembe kell szállnia a munkanélküli jövedelem mértéktelen fölhalmozódásával, mert a gazdasági munka sohasem juthat arra a tekintélyre és arra az általános érvényesülésre, amelyen az egész népies munka-állam alapszik, ha azok, akik keveset vagy semmit sem dolgoznak, vagyonuk révén számos munkásnak parancsolhatnak. E döntő ponton kell tehát természetszerűen a társadalmi átalakulásnak elsősorban megkezdődnie.

A nagybirtok kisajátítását aligha tekinthetjük oly feladatnak, amely a mai állam erőit meghaladja. Sőt inkább minden korban és minden országban megtörtént a nagy-

birtok erőszakos elkobzása az uralkodó családok és pártok javára anélkül, hogy a külső rendben jelentékeny zavar támadt volna (II., 3. IV, 1.). Mai jogrendünkben természetesen a nagybirtok hatalmasabbnak és jobban védelmezettnek látszik mint a kisbirtok, mert az államhatalom inkább azt támogatja mint emezt; de világtörténeti szempontból nézve, ez mégis csak hiányos jog. A nagybirtokos ugyanis természetesen idegen személyek közvetítésével gyakorolja az ő jogát s e személyek személyes érdekei nagyon eltérnek az övéitől és épen ezért egy ellenséges államhatalommal szemben csak ritka esetben védheti meg jogát eredményesen, míg a kisbirtokosnál jog és hatalom a világtörténelmi katasztrófák viharában is fedik egymást. Ez a magyarázata annak a meglepő könnyűségnek, amellyel a nagybirtok elkobzása oly gyakran óriási terjedelemben végbement, míg a kisbirtok közvetlen kisajátítását hasonló mértékben legfőleg a legyőzött ellenséggel szemben kísérelték meg. Természetesen még kevésbé támadhatnak legyőzhetetlen nehézségek, ha a nagybirtoknak nem elkobzásáról, hanem csak kisajátításáról van szó.

A nagybirtok e kisajátításánál természetesen nem szabad a mai kényszerkisajátítás eszközeire (expropriatio) gondolni.

Mai Tulajdonintézményünk leglényegesebb hiánya mindenesetre abban áll, hogy a jogrend által az egyesnek juttatott javak sem ennek személyes szükségleteivel, sem az általa teljesített gazdasági munkával nem állanak szükségszerűleg semmiféle viszonyban (II., 3.). Minthogy tehát a magántulajdon gazdasági alapjaitól teljesen elkülönített hatalmi viszony, minden ország törvényhozása valami szent, sérthetetlen jognak nyilváníthatta ezt és sérthetlenségét a kisajátítás sem szünteti meg, amennyiben a kisajátított javára nyújtandó teljes kártérítés következtében legalább a gazdasági értékeknek az egyes állampolgárok közötti eloszlása semmiféle változást nem szenved. Egy nagyon elterjedt felfogás szerint a törvényhozónak ebbe az értékeloszlásba még akkor sem szabad közvetlenül beavatkoznia, ha a gazdagság és szegénység közötti túlságosan éles ellentét akár az állam összes alapjait megingatja is.

Egészen más jellegűnek kell lenni a nagybirtok kisajátításának, ha ez a népies munka-állam megalapításának bevezetéséül szolgál. Itt szó sem lehet az érték vagy az eddigi munkanélküli jövedelem teljes megtérítéséről, mert hiszen akkor a társadalmi erőviszonyok változatlanul maradnának. A tulajdon és az emberi szükségletek közötti összefüggést inkább helyre kellene állítani azzal, hogy a nagybirtokosoknak és már élő leszármazóiknak a tőlük elvett tulajdonért mérsékelt életjáradékot biztosítanának, amely jogos szükségleteiknek kielégítésére elegendő. Ezzel minden ártalmas szigorúság nélkül oly társadalmi állapotot teremtenének, amely a népies munka-állam felé való fejlődést mint történelmi szükségességet magában foglalja.

A kisajátításnak természetesen az összes nagybirtokra, annak gazdasági mivoltára való minden tekintet nélkül, különösen a föld-, ház-, értékpapír-, ipari és kereskedelmi tulajdonra is ki kellene terjednie. A legfontosabb kérdés természetesen az, hogy a nagybirtok s ezzel a kisajátítás határait hol kell megállapítani. Kétségtelenül elsősorban a különböző országok politikai hatalmi viszonyai döntenének e kérdésben. Mértékül szolgálhatna főképen a munkanélküli jövedelem összege, az egyes üzemekben foglalkoztatott munkások száma, a terület nagysága, a vagyont terhelő adók összege. Minthogy a legtöbb értékpapír jelenleg bemutatóra szól, a kisajátításnak egy felszámolási eljárásból kellene kiindulnia, amelynek folyamán minden egyes személy birtoka megállapíttatnék. Ha a nagybirtokos, amint ez gyakran előfordul, munkanélküli jövedelmét többféle forrásból húzza, összes jövedelme lenne irányadó.

Ily módon a kormány az egész állam területén való termelő eszközök nagy tömegével szabadon rendelkezhetnék anélkül, hogy az érvényes jogrend ellen oly támadást kellene intéznie, amely a történelem folyamán már gyakran és élesebb formában is elő nem fordult volna. A javaknak e hatalmas tömege képessé tenné az államot arra, hogy mindenütt szocialista községeket alapítson, kezdetben a kényszer elve alapján (III., 6.) és így a magánjogrendszerbe szocialista elemeket vigyen be, hasonlóan ahhoz, mint ahogy a közép-korban az allodiális rendszert a hűbériség mindinkább

elnyomta. A szocialista jogrendbe foglalt nagybirtok mellett a közép- és kisbirtok tovább is fennállhatna, a magánjog formái között. Csak ha e szocialista jogi alakulatok hosszabb gyakorlat után beváltak és egyenkint kifejlődtek, csak akkor látszik kívánatosnak, hogy áttérjünk a közép- és kisbirtok szocializálására is.

A népies munka-állam azonban nem elégedhetik meg azzal, hogy területét a szocialista községi szervezetekkel behálózza, hanem e nagy átalakulás politikai következményeit is le kell vonnia. A középkorban és az újkorban is egészen a XVIII. és XIX. századig a nagybirtokos, a nagybirtoknak csaknem egyedüli képviselője, gyakorolta gazdasági helyzeténél fogva a jogszolgáltatást és a közigazgatást is az alsóbb fokon. A francia forradalom óta a legtöbb országban a jogszolgáltatást államilag szervezett bíróságok vették át és a községi közigazgatást is, ha a politikailag leghátrább maradt államokat nem tekintjük, csaknem mindenütt választott községi szervekre bízták. De a községi választótörvények és rendszabályok legtöbbször gondoskodtak arról, hogy a községi ügyek is az alsó fokokon a nagybirtok kezében maradjanak.

Mínthogy a nagybirtok a szocialista községekre száll át, alkalmazkodva a mai viszonyokhoz a legalsóbb fokon a politikai hatalmat is ezekre kell ruházni. Tehát ezeket nemcsak mint gazdasági hatóságokat szerveznék, hanem ezekből kellene az első folyamodású rendfentartó hatóságoknak is kifejlődniük. Közömbös, hogy a szocialista községek szerveire ezt a politikai hatalmat közvetlenül ruházzuk-e vagy kinevezés avagy megfelelő választási rendszer útján igyekszünk ugyanezt a célt elérni. Az ezután is a magánjog szerint élő közép- és kisbirtok aligha panaszkodhatnék igazságtalanságról, ha a községi közigazgatásban, amennyiben ez nem pusztán a szocialista község gazdasági érdekeit érinti, a közreműködésnek csak azt a szerényebb mértékét is megkapná, amelyre a modern községi szervezetekben a vagyontalan néposztályok szorítva vannak.

V. FEJEZET.

Átmenet a népies munka-államra.

A szocialista és magánjogi rendnek az államban és községben egymás mellett való fennállása szükségszerűleg erős ellentétet támaszt, talán a legerősebbet a világtörténetben. A mi hagyományos individualista hatalmi államunk az ellentét kiegyenlítésére alig rendelkezne más eszközzel, mint a karddal. Mert az individualista hatalmi állam álláspontjáról bizonyára helyes, amit Macchiavelli, az államforma nagy ismerője és theoretikusa mondott, hogy minden újonnan alakult államhatalom, legyen akár monarchia, akár köztársaság, csak félelem gerjesztésével szilárdíthatja meg létét. Minthogy azonban a népies munka-államnak a néptömegek anyagi érdekeiben sokkal biztosabb alapja lesz mint a pusztán politikai kormányformának, minthogy továbbá egy új állam alapításánál használt erőszakos rendszabályok arra szükségkép a hatalmi állam jellegét nyomnák, az államhatalomnak ez átmeneti állapotban lehetőség szerint tartózkodnia kellene az erőhatalom közvetlen alkalmazásától és be kellene érnie inkább közvetett rendszabályokkal, mert különben az a veszély állana be, hogy a szocialista eszmék teljes győzelme a messze távolba visszaszorulna.

E rendszabályok kimerítő fejtegetésének alig lenne nagyobb értéke mint egy részletekig kidolgozott haditervnek, mert a politikában, épen úgy mint a harcban, a vezető személyek cselekvését ép annyira irányítja az ellenfél magatartása, mint saját elhatározása. A következő megjegyzések talán nem épen hipotetikus jellegűek.

1. A nagybirtok kisajátításával az államhatalom oly javak nagy tömegéhez jut, amelyeknek értéke a jövedelem és az adóssággal való megterhelés szerint igen különböző. Hogy tehát már kezdetben is ne támadjon a munkások gazdasági helyzetében valami túlnagy egyenlőtlenség, a legkedvezőbb viszonyok között levő községre a különbséget megközelítően kiegyenlítő, pénzben, javakban vagy munkában teljesítendő járadékot kellene róni. A bizonyára tekintélyes összegeket, amelyek a népies munka-állam javára ez úton be-

folynának, elsősorban természetesen az állam szükségleteinek kielégítésére kellene fordítani; a maradékot a még magánjog alatt álló vagyontárgyak kisajátítására lehetne használni.

2. A szocialista jogrendnek minden irányban előnyben kellene részesülnie a magánjog fölött és a társadalom mértékadó szabályozójaként lenne tekintendő. Aki tehát egyszer belépett a szocialista községbe, annak többé nem lenne szabad a magánjogi rendre visszatérni; a szocializmus és a magánjog hívei között kötelmi viszonyok csak annyiban állhatnak fenn, a mennyiben ez által az előbbieket cselekvése lekötve nincs (II. 9.). örökségek, hagyományok és ajándékozások, amelyek egy szocialistára jutnak, csak az ő tulajdonjogi képességének határai között, tehát csak az elhasználható dolgokra vonatkozólag lesznek érvényesek; a termelőeszközök és a használható dolgok azokat a szocialista községeket illetnék, amelyekhez fekvésük és gazdasági rendeltetésük szerint tartoznak.

3. A szocializmussal az emberi élet minden terén való folytonos érintkezés nyomán a magánjognak is tetemes változást kell szenvednie. A tulajdonos, akit jogának gyakorlásában a közjóléti rendészet és az adótörvények minden oldalról korlátoznak, egykori hatalmának már csak árnyékával rendelkezik (II., 2.). A tulajdon tartalmának ezt a kiüresítését és kifosztását a szocializmus kétségtelenül gyorsítani és fokozni fogja. A munkásvédelem azonban a túlnyomóan szocialista jellegű államrendben szükségszerűleg messze túlhaladja az eddigi határokat; ez azonban a középosztály gazdasági helyzetét, amelyet a munkásoknak a szocializmushoz való csatlakozása már különben is erősen kockáztatott, még inkább veszélyeztetné. Végül az örökösödési jog, nevezetesen az oldalági, a szocialista községek javára tetemes korlátozásokat szenved.

4. A kiterjedt szocialista szervezet, amelyet a népies munka-államnak a nagybirtok kisajátítása következtében létre kellene hoznia, igen könnyűvé fogja neki tenni, hogy a szocialista életmód uralmát a még magánjog szerint élő állampolgárok között is fokozatosan kiterjessze. Áll ez elsősorban kétségtelenül a javak, nevezetesen az elhasználható dolgok elosztásának államosítására, egyrészt mert a mi álla-

műnk, amely katonai bürokratikus formáit teljesen még sokáig nem veti le, túlnyomóan mechanikus jellegénél fogva ezt sokkal könnyebben intézheti mint a termelést; másrészt azért is, mert a javak elosztását a posta, a vasút, az egyed-
 áruságok révén már ma is jelentékeny részben az állami
 szervek végzik. Tényleg társadalmunk mai szervezete mellett
 is már ismételten történtek javaslatok a gabonakereskedés
 monopolizálása tárgyában. A termelés államosítását azonban,
 míg ezt a termelést a magánjog szerint élő közép- és kis-
 birtokosok üzik, célszerű lesz mindaddig elhalasztani, míg
 a népies munka-állam jogi formái a népek felfogásában gyö-
 keret nem vertek.

A törvényes intézmények létesítésénél talán még fonto-
 sabb lenne az a kedvezés, amelyben a népies munka-állam
 a szocialista elemeket természetesen részesítené. A francia
 forradalom óta számos népszerű alapelvet elfogadott az
 európai államművészet, de természetesen azzal a fentar-
 tással, hogy a gyakorlatban ezeket részint az alkalmazásnál,
 részint közvetve törvényes szabályokkal meggyengítik vagy
 épen azoknak ellenkezőjét érvényesítik. Így el van ismerve,
 hogy a hivatalképeség és adóviselés dolgában minden
 állampolgár egyenlő; a valóságban azonban egészen szűk
 életkörök, pl. a nemesség, mindkét irányban óriási kedvez-
 ményben részesülnek. Ennek a politikának folytatása, ellen-
 kező irányban ugyan, legtöbbit tenne a szocializmus elter-
 jesztésére.

Általában túlzott optimizmus nélkül remélhetjük, hogy
 a leszámolás a szocializmus és a magánjog között, ha egyszer
 a nagybirtok kisajátításával az első lépés megtörtént, sokkal
 gyorsabban végbemegy, mint a pogányság és a kereszténység
 között. A római birodalom pogányai és keresztényei idő-
 számításunk első öt évszázadában csaknem kizárólag érzék-
 feletti kérdésekért küzdöttek, amelyekről vitatkozni lehet
 ugyan, de megegyezni nem. A főkérdés, hogy Jupiter vagy
 Krisztus-e az igazi, az emberi tapasztalat eszközeivel és az
 emberi érdekek szempontjából egyáltalán nem volt meg-
 oldható,

Ezzel szemben a szocializmus és a magánjog közötti
 ellentét tisztán a földi érdekek területén mozog, amelyek

íránt a tömegek mindig finom felfogást tanúsítottak. Ha tehát sikerül a szocializmusnak az irányadó országokban annak idején bölcs és mérsékelt államférfiakat teremteni, akkor nincs kizárva, hogy az emberiség legfontosabb kérdése is ép oly fokozatos, szerves fejlődés útján nyer megoldást, mint nyert a rabszolgaság megszüntetése a jobbágyság, vagy a hűbériség a szabad tulajdon által.

VI. FEJEZET.

Befejezés.

A történelmi felfogás egyetlen körében sem oly nyilvánvaló a gondolkodásnak vagy érzésnek az a hibája, amelyet én egyoldalú igazságnak neveztem (III., 9.), mint a szocialista világnézet megítélésében. A vallási és dinasztikus változásokat nemcsak a történetírók és államférfiak, hanem a néptömegek is nem gazdasági, hanem politikai, sőt vallási és hazafias szempontból ítélik meg. így semmi sem bizonyosabb, mint hogy a reformáció a föllépése folytán támadt harmincéves háborúval Németország gazdasági virágzását évszázadokra megsemmisítette; de ki kárhoztatja ezért azt a világtörténelmi mozgalmat? Azok a háborúk, amelyeket II. Frigyes uralkodásának első éveiben és a francia köztársaság a nagy forradalomban folytattak, Porosz- és Franciaország gazdasági jólétére a legkárosabbak voltak, mégis ez országokban a nagy néptömegek büszkeséggel emlékeznek meg e harcokról. Ezekben és számos hasonló esetekben a vallási és politikai célok eléréséről volt szó s csak azt kell vizsgálni, vajon az erő ezeknek elérésére elegendő s az eszközök megválasztása célszerű volt-e.

A hatalom kérdése a hasznosság kérdése előtt csak akkor lép háttérbe, ha a néptömegek politikai és gazdasági érdekeiről van szó. S ez a legbiztosabb jele a néptömegek tényleg még kevésbé biztosított és megszilárdult hatalmi állásának. Mert nemcsak a mai társadalmi rend hívei kutatják azt, hogy a szocializmus a mostani kiváltságos osztályokra milyen hatással lesz, hanem szamosi szocialista theoretikus is bizo-

nyítani akarja, hogy ez a szocialista átalakulás minden osztálynak hasznára váljon. Ez a felfogás, ha az uralkodóházak és más elismert hatalmak nagy akcióit figyelembe vesszük, aligha menekül meg a nevétségesség vádjától. Az évszázadok óta fennálló állami és egyházi hatalmak döntő vállalataiban nemcsak föltétel, hanem legtöbbször éppen a Tulajdonképeni cél az, hogy az ellenfél politikai és gazdasági érdekeiben, amennyire csak lehetséges, gyöngíttessék.

Ha azonban a társadalmi mozgalmat a felső és alsó néposztályok között az államban és társadalomban való hatalom birtokáért folytatott harcnak tekintjük, akkor nem mondhatjuk azt, hogy az emberiségre nézve a szocialista átalakulás oly feladat, amelyhez hasonlóval még nem állott szemben. Sőt inkább, habár csekélyebb célokért, de igen gyakran folytak már hasonló hatalmi küzdelmek. Tényleg a szocialista világnézet megvalósítására én csak oly eszközöket javasoltam, amelyek a múltnak éppen hogy befejezett hatalmi küzdelmeiben gyakori alkalmazásra találtak.

A kormányoknak is az államformára való tekintet nélkül hozzá kell szokniok ahhoz, hogy a társadalmi mozgalomban a vagyontalan néposztályoknak a hatalomért folytatott hódító hadjáratát lássák. Természetesen a legnehezebb államférfiúi feladat felismerni a pillanatot, amelyben valamely népréteg megnövekedett társadalmi hatalma az államra való befolyásának fokozását is követeli. A proletárság igen helyesen minden országban sokkal többre becsülte hatalmának ily zavartalan gyarapodását, mint pusztán a gazdasági javakról való gondoskodást. Innen van, hogy a munkásosztály helyzete a mai államrend mellett Angliában és Franciaországban sokkal kedvezőbb mint Németországban, bár itt az állam a munkásbiztosítással a dolgozó néposztályok javára a gazdasági gondoskodás nagy rendszerét fejlesztette ki; de kivételes törvényekkel és rendőri nyomással a hatalom megszerzésének ama természetes folyamatát mindegyre akadályozta. Mert a munkásoknak nyújtott gazdasági gondoskodást az élelmiszerekre vetett vámok, adómentességek, kivitel, jutalmak és a felsőbb osztályoknak juttatott más kedvezések ismét csökkentik vagy akár egészen megszüntethetik; a biztosított és államilag elismert hatalmi helyzet

azonban oly előnye a nép alsó osztályainak, amelyből folytonosan új politikai és gazdasági haladás indul ki.

De a munkás néposztályoknak is meg kell tanulniok, hogy az államhatalomban való részesedésük minden fokozását társadalmi hatalmuk gyarapításával kell kivívniok. Ez irányban az első évszázadok keresztényei szolgálhatnak példakul, akik nem csináltak ugyan forradalmakat, de tanaik kifejtésével s hitükhöz való szilárd ragaszkodással a legnagyobb veszélyek között is fokozatosan oly hatalomra jutottak, hogy még a római császárságnak is meg kellett hajolnia. Természetesen e célra nem elég a régebbi angol és francia szocialisták által felfedezett néhány régebbi tantételt új alakban ismételtetni, hanem a szellemi élet egész területét: a bölcsészetet, jogot, az erkölcsöt, a művészetet és az irodalmat szocialista szellemmel kell megtölteni. Ennek a nagy, megoldásra váró feladatnak tudata sokkal biztosabban visszatartja a proletárságot a meg nem felelő erőszakosságtól, mint a legszigorúbb katonai és rendőri elnyomottság; mert csak az arisztokratikus katoná állam és a nagyvállalatok képviselői láthatják a mai szociáldemokráciát Németországban és más kultúra államokban természeténél fogva is szélső forradalmi pártnak. A történelmi megítélés világánál csak mint egy erősen balra hajló középpárt jelentkezik, amely mögött az engesztelhetetlen forradalmat az anarchizmus képviseli. Egy győzelmes társadalmi forradalom esetén tehát a szociáldemokrácia csakhamar oly viszonyba kerül az anarchizmussal, mint amilyenben álltak a girondisták a nagy francia forradalomban a terroristákhoz. A girondisták vezérei azonban nemcsak életüket veszítették, hanem, ami sokkal többet jelent, föderalisztikus tanaikat is beláthatatlan időre kiirtották Franciaország közéletéből.

BIBLIOGRÁFIA.

Az itt felsorolt műveket nyelvek szerint a következő sorrendben csoportosítottam: német, francia, angol, olasz, latin.

ANONYMUS (Schuster?): Gedanken eines Republikaners. (Paris, 1835.)

ATLANTICUS: Produktion und Konsum im Sozialstaat. (1898.)

ALBERT Charles: L'amour libre (1899, 3. kiadás).

AULARD: Histoire politique de la révolution française. (1901.)

B

BACHOFEN: Das Mutterrecht. (1861, 1897.)

BEBEL: Die Frau in der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft. (1883, 25. kiadás 1895.)

BECK: Die Geschichtsbücher der Wiedertäufer in Österreich-Ungarn. (1883.)

BERNSTEIN: Zur Geschichte und Theorie des Socialismus. (1901.)

BISMARCK: Politische Reden. (Horst Kohl kiadásában 1893.)

BABEUF: Manifeste des Égoux (Copie des pièces saisies dans le local qu'occupait Babeuf lors de son arrestation).

BAKUNIN: Fédéralisme, socialisme, antithéologisme. (Oeuvres, 2. kiadás, 1895.)

– Oeuvres complètes. (1895.)

BASTIAT: Harmonies économiques (1850); az Oeuvres compl. 6. kötete (1855).

BLANC Louis: Le gouvernement direct du peuple par lui-même. (1851, Questions d'aujourd'hui et de demain 1873.)

— La liberté. (1850; a Questions 3. kötete, 1880.)

— Organisation du travail. (1840; a Questions d'aujourd'hui et de demain 4. kötete, 1882.)

– La révolution de février au Luxembourg. (1849; ugyanott 5. k., 1889.)

– Le socialisme, droit au travail. (1848; ugyanott 4. kötet.)

- BLANQUI: Critique sociale. (1885.)
 BODIN: Six livres de la république. (1577.)
 BUONARROTI: Conspiration pour l'égalité, dite de Babeuf. (1828.)
 BADEN-POWELL: The Indian village-community. (1896.)
 BELLAMY: Looking backward. (1888.)
 BELLERS John: Proposals for raising a college of industry.
 (1906; Life of Robert Owen I.)
 BRISBANE: Social destiny of man. (1840.)
 BURKE: Reflections on the revolution in France. (1790; német
 fordítása Genztól, 1793.)

C

- CURTI: Geschichte der schweizerischen Volksgesetzgebung. (1882.)
 CABET: Voyage en Icarie. (1840; 6. kiadás, 1848.)
 CLOOTS: La république universelle. (1793.)
 COMTE Auguste: Système de politique positive. (1854.)
 CONDORCET: Esquisse d'un tableau historique des progrès de
 l'esprit humain.
 CONSIDERANT: Destinée sociale. (1837.)
 – La solution ou le gouvernement direct du peuple. (1851.)
 CARLYLE: Heroes, heroworship and the heroic in the history.
 (1841.)
 CAESAR Julius: Bellum Gallicum.
 CAMPANELLA: Civitas Solis. (1623; Questiones super secunda parte
 philosophiae reális, 1637.)

D

- DÜHRING: Kursus der National- und Socialökonomie. (1873.)
 DEZAMY: Code de la communauté. (1842.)
 DUNOYER: Liberté du travail. (1845.)

E

- ENGELS: Über den Ursprung der Familie, des Privateigentums
 und des Staates. (1884.)
 – Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen
 Philosophie. (Neue Zeit, 1886.)
 — Streitschrift gegen Dühring. (1877.)
 — Die Entwicklung des Socialismus von der Utopie zur Wissen-
 schaft. (1882.)
 – Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft. (1877.)
 EUSEBIUS: De vita Constantin!.

F

- FEUERBACH P. J. Anselm: Anti-Hobbes. (1798.)
 FLÜRSCHHEIM: Auf friedlichem Wege. (1884.)
 FOURIER (fondé par. . .): Bases de la politique positive, Manifeste de l'école sociétaire. (1841; 2. kiadás, 1842.)
 — Le nouveau monde industriel et sociétaire (1829); az Oeuvres complètes 6. kötete, 3. kiadás (1848).
 — Traité de l'association domestique et agricole. (1822.)
 — Théorie des quatres mouvements. (1808; Oeuvres complètes 1. kötete.)
 FILMER: Patriarcha or the natural power of kings. (1680.)
 FOXWEE:: The right to the whole produce of labour (translated by Tanner 1899).

G

- GIERKE: Deutsches Privatrecht. (1895.)
 GINDELÛY: Geschichte der Gegenreformation in Böhmen. (1894.)
 GNEIST: Englische Verfassungsgeschichte. (1882.)
 GRÜNBERG: Die Bauernbefreiung und die Auflösung des gut-herrlich-bäuerischen Verhältnisses in Böhmen, Mähren und Schlesien. (1894.)
 GUMFLOWICZ: Die sociologische Staatsidee. (1892.)
 GRAVE: La société future. (1895.)
 GEORGE Henry: Progress and Poverty. (1880.)
 GIBBON: History of the decline and fall of the Roman empire. (Basel, 1787.)
 GODWIN: Enquiry concerning political justice. (1793; 3. kiadás 1798.)
 — On population, an inquiry concerning the power of increase in the numbers of mankind. (1820.)
 — Political justice. (1793.)
 GRAY: The social system. (1831.)
 — Lectures on the nature and use of money. (1848.)

H

- HALLER: Restauration der Staatswissenschaften. (1816.)
 HERTZKA: Die Gesetze der socialen Bewegung. (1886.)
 HUMBOLDT Wilhelm v.: Ideen zu einem Versuche, die Grenzen der Wirksamkeit des Staates zu bestimmen. (1792; össze-gyűjtött művei 7. kötete, 1852.)
 HELVETIUS: De l'homme. (1773·)

HALL Charles: The effects of civilisation on the people in European States. (1805.)

HINDS: American communities. (1878, 1902.)

HOLYOAKE: History of Cooperation. (1875.)

HOBBS: De cive. (1642.)

J

JELLINEK: Das Recht des modernen Staates. (1900.)

K

KAMPFMEYER: Mehr Macht. (1898.)

KANT: Zum ewigen Frieden. (1795.) Zweiter Definitivartikel.

– Rechtslehre. (1797.)

– Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre. (1797; Einleitung in die Rechtslehre.)

– Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. (1785; Kirchmann kiadása, 1870.)

KAUTSKY: Das Erfurter Programm. (1892.)

– – Der Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Gesellschaft. (1880.)

KROPOTKINE: Paroles d'un Révolté.

– La conquête du pain. (1892; 5. kiadás 1895.)

L

LANGE: Die Arbeiterfrage. (1865; 4. kiadás 1879.)

LASSALLE: Der italiänische Krieg und die Aufgabe Preussens. (1859 Bernstein kiadásában 1892.)

– Leveli Marxhoz és Engelshez. (Mehring Franz kiadása 1902.)

– Arbeiterprogramm. (1862; Bernstein kiadásában 2. kötet, 1893.)

– Die indirekte Steuer und die Lage der arbeitenden Klassen. (1863; u. o. 2. k.)

– Offenes Antwortschreiben. (1863; Bernstein kiadásában 2. kötet, 1893.)

– Herr Bastiat-Schulze von Deutsch. (1864; Bernstein kiadásában 3. kötet, 1893.)

– Arbeiterlesebuch. (1863; beszédei és iratai Bernstein kiadásában 2. kötet, 1893.)

– Die Wissenschaft und die Arbeiter. (1863; Bernstein kiadásában 2. kötet.)

- LASSALLE: Über Verfassungswesen. (1862.)
 — Was nun? (1863.)
 — Macht und Recht. (1863; mind Bernstein gyűjteményében, 1892, 1. kötet.)
 LILIENFELD: Gedanken über die Socialwissenschaft der Zukunft. (1873·)
 LISZT: Das Völkerrecht. (1898.)
 LOSERTH: Kommunismus der mährischen Wiedertäufer im 16. und 17. Jahrhundert. (1894.)
 LEROUX Pierre: Grève de Samarez. (1863.)
 — De l'humanité. (1840; 2. kiadás, 1845.)
 — Malthus et les économistes. (1846, 1849.)
 LOCKE: Two treatises on government. (1690.)
 Livius: Libri ab urbe condita . . .

M

- MACKAY: Die Anarchisten. (1893.)
 MARX: Das Kapital. (1867; 3. kiadás, 1883.)
 — Misère de la philosophie. (1847.)
 — Zur Kritik der politischen Ökonomie. (1859.)
 MARX-ENGELS: Kommunistisches Manifest. (1848, 1872.)
 MEHRING: Geschichte der deutschen Sozialdemokratie. (2 kötet, 1898.)
 MENER: Das bürgerliche Recht und die besitzlosen Volksklassen. (1890; 2. kiadás.)
 — System des österreichischen Civilprocessrechts. (1876.)
 — Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag. (1886; 2. kiadás, 1891.)
 — Einheit der Volksbildung. (Zukunft, Berlin, 1899. április 1.)
 MINZES: Die Nationalgüterveräußerung während der französischen Revolution. (1892.)
 MODDERMANN: Die Reception des römischen Rechts in der deutschen Übersetzung. (1875.)
 MOMMSEN: Römisches Staatsrecht. (1875.)
 MOST: Die freie Gesellschaft. (1884.)
 MABLY: De la législation. (1776.)
 — Doutes proposés aux philosophes économistes. (1768.)
 MARAT: Les chaînes de l'esclavage. (Először angolul 1774; később 1833·)
 — Plan de législation criminelle. (1787, 1790.)
 MESLIER: Le testament. (1864.)
 MIRABAUD (HOLBACH): Système de la nature. (1771·)
 — Système social. (1777.)

MONTESQUIEU: De l'esprit des lois. (1748.)

MORELLY: Code de la nature ou le véritable esprit de ses lois.
(1775)

– Naufragés des isles flottantes ou Basiliade. (1753.)

MAINE: Ancient law. (1874.)

MALTHUS: An essay on the principle of population. (1798.)

MORGAN: Ancient Society. (1877.)

MORRIS: News from nowhere. (1891; 6. kiadás, 1899.)

MACHIAVELLI: Discorsi sopra la prima decada di Tito Livio.
(1531.)

MORUS: De optimo statu rei publicae deque nova insula Utopia.
(1576.)

N

NIETZSCHE: Also sprach Zarathustra. (2. kiadás, 1893.)

NAPOLEON I.: Correspondance de –. (Case, 1865.)

– Supplément à la correspondance de –. (Case, 1887.)

NORDHOFF: The communistic societies in the United States.
(1875.)

NOYES: Hist, of American socialism. (1870.)

– Oneida-Community. Essay on scientific propagation. (1873.)

– Male continence. (1872.)

– Ethic of marriage.

– Dixon and his copyists. (1873.)

– Health of children in Oneida community. (1878.)

O

OGILVIE: An essay on the right of property in land. (1782,
1891.)

OWEN Robert: Letter published in the London newspapers
of September 10.1817. (Life of Robert Owen vol. I. A.
1858.)

– Moral physiology or a brief and plain treatise on the popu-
lation question. (1830; 8. kiadás, 1832.)

– Report to the county of Lanark. (1821.)

– Report of the proceedings at the several public meetings
held in Dublin. (1823.)

– Crisis. (Az Owen-féle munkacserebank hivatalos lapja,
I. kötet, 1832–33.)

The revolution in the mind and practice of the human race.
(1849.)

OWEN Robert: A New view of society or essays on the principles of the formation of human character and the application of the principle to practice. (1813; The life of Robert Owen I. kötétében.)

P

PREUSS: Gemeinde, Staat, Reich als Gebietskörperschaften. (1889.)

PECQUEUR: La république de Dieu. (1844.)

PROUDHON: Idée générale de la révolution au XIX. siècle, (1825.)

– Oeuvres complètes. (Lacroix kiadása, 1868.)

– Système des contradictions économiques. (1846.)

PERKINS William Rufus: History of the Amana society, Iowa city. (1891.)

– A brief history of the Amana society. (1900.)

PLATO: Gorgias.

– De republica.

R

RODBERTUS: Das Kapital. (1884.)

– Über den Normalarbeitstag. (1871; Moritz Wirth által kiadott kisebb iratok között, 1890.)

RECLUS Elysée: L'évolution, la révolution et l'idéal anarchique. (1898; 4. kiadás ugyanez évben.)

RENARD: Le régime socialiste. (1898.)

RENAUD: Solidarité. (1842; 6. kiadás, 1878.)

REYBAUD: Etudes sur les réformateurs contemporains ou socialistes modernes. (1840.)

RITTINGHAUSEN: La législation par le peuple ou la véritable démocratie. (1850.)

– La législation directe par le peuple et ses adversaires. (1852.)

ROBESPIERRE: Oeuvres complètes, par Laponneraye. (1840.)

ROUSSEAU: Du contract social ou principes du droit politique. (1762.)

– Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes. (1755.)

– Extrait du projet de paix perpétuelle de monsieur l'abbé de Saint-Pierre. (1761.)

RICARDO: The principles of political economy. (1817.)

S

- SAVIGNY: Von dem Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft. (1814.)
- System des heutigen römischen Rechts. (1840.)
- SCHÄFFLE: Die Quintessenz des Socialismus. (1875.)
- Bau und Leben des socialen Körpers. (1875.)
- SCHELLING: Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums. (1803; összes művei I. rész, 5. kötet, 1859.)
- SCHULTZE: Geschichte des Untergangs des griechisch-römischen Heidentums. (1887.)
- SIMKOVITSCH: Die Feldgemeinschaft in Russland. (1898.)
- SINGER-SIEGHARDT: Das Recht auf Arbeit. (1895.)
- SOMBART: Sozialismus und soziale Bewegung im 19. Jahrhundert. (1896; 4. kiadás, 1901.)
- STAHL: Die Philosophie des Rechts. (1854 · 3 · kiadás.)
- STEIN: Die soziale Frage im Lichte der Philosophie. (1897.)
- STEINBACH: Rechtsgeschäfte der wirtschaftlichen Organisation. (1897.)
- Genossenschaftliche und herrschaftliche Verbände. (1901.)
- STERN Alfred: Geschichte Europas seit den Verträgen von 1815 bis zum Frankfurter Frieden 1871. (1894.)
- Die gleichartige Restauration im Königreich Sardinien. (1897.)
- STIRNER Max: Der Einzige und sein Eigenthum. (1845.)
- STOBBE: Geschichte der deutschen Rechtsquellen, (1860.)
- STRAUSS D.: Christliche Glaubenslehre. (1841.)
- Der alte und der neue Glaube. (1872.)
- SAINT-JUST: Fragments sur les institutions républicaines. (An III.)
- SAINT-PIERRE: Projet pour rendre la paix perpétuelle en Europe. (1713.)
- SAINT-SIMON: Lettres d'un habitant de Genève à ses contemporains. (1803; az Oeuvres de Saint-Simon I. kötetében, 1868.)
- Organisateur. (1819-1820; az Oeuvres 4. kötet, 1869.)
- Le nouveau Christianisme. (1825; az Oeuvres 7. kötet, 1869.)
- Du système industriel. (1821; Oeuvres 6. kötet, 1869.)
- L'industrie. (1817, 1818; Oeuvres 3. kötet, 1869.)
- SAINT-SIMON ET ENFANTIN: Exposition de la doctrine Saint-Simonienne. (1828-30; az Oeuvres de Saint-Simon et d'Enfantin 41. kötet, 1877.)

SAINT-SIMON ET A. THIERRY, SON ELEVE: De la réorganisation de la société Européenne ou de la nécessité et des moyens de rassembler les peuples de l'Europe en un seul corps politique en conservant à chacun son indépendance nationale. (1814; az Oeuvres 1. kötétében.)

SMITH Adam: An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations (1776).

SPENCE Thomas: Meridian sun of liberty. (1775, 1796.)

SPENCER Herbert: Bevezetés Bastiat művéhez: A plea for liberty, an argument against socialism and socialistic legislation. (1891.)

– The principles of ethics. (1893.)

SPINOZA: Tractatus theologico-politicus. (1670.)

– Ethica. (1677.)

T

TREITSCHKE: Politik (1899. 2. kiadás.)

THOMPSON: Practical directions for the speedy and economical establishment of communities. (1830.)

– Inquiry into the principles of the distribution of wealth. (1824.)

– Appeal of the one half of the human race, women, against the other half, men. (1825.)

TUCKER: Instead of a book. (1893. 2. kiadás. 1897.)

TACITUS: Germania.

THOMASIIUS: Fundamenta juris naturae et gentium ex sensu communi deducta (1705. 4. kiadás. 1718.)

V

VANDERVELDE: Le collectivisme. (1900.)

W

WEITLING: Garantien der Harmonie und Freiheit. (1842. 3. kiadás. 1849.)

WARVILLE Brissot de: Sur la propriété et le vol. (1870; brüsszeli kiadás. 1872.)

WARREN Osiah: Equitable commerce, a new development of principles. (New-York, 1852.)